

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİNDE SURİYE
MESELESİ**

**ÖMER FARUK YARAR
18716009**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. LAÇİN İDİL ÖZTİĞ**

**İSTANBUL
2021**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİNDE SURİYE
MESELESİ**

**ÖMER FARUK YARAR
18716009
ORCID NO: 0000-0002-0475-7938**

**TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. LAÇİN İDİL ÖZTİĞ**

**İSTANBUL
2021**

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM
DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİNDE SURİYE
MESELESİ

ÖMER FARUK YARAR
18716009

Tezin Savunulduğu Tarih:04.03.2021

~~Tez Oy Birliği~~ / Oy Çokluğu ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Laçın İdil Öztuğ	
Jüri Üyeleri	: Prof. Dr. Mehmet Akif Okur	
	: Dr. Öğr. Üyesi M. Hüseyin Mercan	

İSTANBUL
Mart 2021

ÖZ

TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİNDE SURIYE MESELESİ

Ömer Faruk Yarar

Mart, 2021

Tarihin en eski dönemlerinden beri küresel düzeyde süregelen ekonomik, siyasi ve sosyal karşılıklı bağımlılık günümüzde de olanca varlığıyla hissedilmektedir. Bu karşılıklı bağımlılığın siyasi etkileri, Avrupa ve Orta Doğu gibi çok uluslu bölgelerde daha belirgindir. Yaklaşık on yıl önce başlayan Suriye krizi, bu coğrafyadaki ülkeler arasındaki bağımlılığı göstermesi açısından son derece önemlidir.

Bu çalışma Suriye iç savaşı çerçevesinde Türkiye-Almanya ilişkilerinde yaşanan gelişmeleri incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Bu konudaki çalışmalara akademik yazında yeterince değinilmediği görülmektedir. Tezde Türk-Alman ilişkileri bağımlı değişken olarak belirlenmiştir. Kıbrıs sorunu, ekonomik ilişkiler, AB adaylık süreci, kültürel farklılıklar gibi pek çok bağımsız değişkenin etkilediği bu ilişkide Suriye krizi, araştırmaya konu olan temel bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, tez 3 ana bölümden meydana gelmektedir. İlk bölümde Türkiye-Almanya ilişkilerinin tarihsel boyutu ve günümüzü etkileyen temel sorunları işlenmiştir. İkinci bölümde Suriye iç savaşının kökenleri, gelişimi ve uluslararası güçlerin iç savaşa müdahalesi anlatılmıştır. Tezin temelini oluşturan üçüncü bölüm, Suriye meselesi karşısında Türkiye ve Almanya'nın geliştirdiği politikalara ve bu politikaların ikili ilişkilere yaptığı etkiye odaklanmıştır. Türkiye ve Almanya arasındaki ilişkiler değerlendirilirken ulusal ve uluslararası haber kaynaklarının arşivlerinden, Suriye iç savaşı üzerine yazılmış eserlerden ve Türk dış politikası ile ilgili kitap, makale, tez gibi çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır. Araştırmada ulaşılan sonuçlara göre; Suriye iç savaşının gittikçe daha sorunlu bir hal alması Türk-Alman ilişkilerinin de aynı kaderi paylaşmasına yol açmaktadır. İki ülkenin bu durumda yapması gereken, uluslararası düzlemde birbirlerine ne kadar bağımlı olduklarını hatırlayıp işbirliğine yönelmeleridir. Bu işbirliği, iletişim kanallarının geliştirilmesi ve karşılıklı anlayış, eşitlik ve esneklik ile sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Suriye İç Savaşı, Türkiye, Almanya, Uluslararası İlişkiler, Mülteciler, Terör ve Güvenlik

ABSTRACT

SYRIAN ISSUE IN TURKEY-GERMANY RELATIONS

Ömer Faruk Yarar

March, 2021

The economic, political and social interdependence that has been going on at the global level since ancient times of history is still felt today. The political effects of this interdependency are more clear in multinational regions such as Europe and the Middle East. The Syrian crisis, which started roughly ten years ago, is highly important in terms of showing the dependency between countries in this geography.

This study was designed to examine developments in Turkey-Germany relations in the framework of the Syrian civil war. It is seen that the studies on this issue are not sufficiently mentioned in the academic literature. For this master thesis, Turkish-German relations were determined as dependent variables. The Syrian crisis which the subject of the study, is handled as the main independent variable in this relationship, which is affected by many independent variables such as the Cyprus problem, economic relations, EU candidacy process, and cultural differences. In this context, the thesis consists of three main chapters. In the first chapter, actual and basic issues of Turkey-Germany relations and historical dimensions of the relations have been covered. In the second part, the origins and development of the civil war and the intervention of international powers in the civil war are explained. The third chapter forms the basis of the thesis, focuses on the policies developed in Germany and Turkey against the Syrian issue and on the impact of these policies have on bilateral relations. To assess the relationship between Turkey and Germany, have been benefited from archives of national and international news sources, works written on the Syrian civil war, and various resources such as books, articles and theses related to Turkish foreign policy. According to the results of the research; getting increasingly more problematic status of the Syrian civil war, leads to the same fate in the German-Turkish relations. The two countries need to do in this situation is that remembering how dependent they are on each other at the international level and turn towards cooperation. This cooperation can be achieved by improving communication channels and mutual understanding, equality and flexibility.

Key Words: Syrian Civil War, Turkey, Germany, International Relations, Refugees, Terror and Security

ÖN SÖZ

Bu yüksek lisans tezinin temel hedefi, son dönem Türk dış politikasında önemli bir yer tutan Almanya'yla ilişkileri Suriye'de yaşanan kriz çerçevesinde analiz etmek; böylece ikili ilişkilerde meydana gelen önemli gelişmelerin temeline inebilmektir. Bu konudaki çalışmaların sınırlılığı düşünüldüğünde tezimin alana katkı sağlayacak bir eser olmasını arzu etmekteyim.

Tezimi yazma sürecimde de olduğu gibi her zaman benim için desteklerini esirgemeyen değerli annem ve babama; tezime öneri ve eleştirileriyle yön veren, akademik danışmanım saygıdeğer hocam Doç. Dr. Laçın İdil Öztığ'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı Harekâtlarında, İdlib'de, Irak'ta, yurtiçinde ve yurtdışında kahramanca görev yapan, şehit olan ve bu vatanda güvenle yaşamamızı sağlayan askerlerimizi anmayı bir borç bilirim.

İstanbul, Mart, 2021

Ömer Faruk Yazar

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. TARİHSEL ARKA PLAN: ALMANYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.....	6
2.1. Almanya ile İlişkilerin Tarihsel Gelişimi	6
2.1.1. Osmanlı-Alman İmparatorluğu İlişkileri	6
2.1.2. Cumhuriyet'in İlanından Soğuk Savaşın Bitimine Kadar	7
2.1.3. Soğuk Savaş Sonrası.....	9
2.2. Güncel Sorunlar.....	11
2.2.1. Ekonomik İlişkiler	11
2.2.2. Ermeni Tasarısı	12
2.2.3. AB'ye Üyelik Süreci.....	13
2.2.4. Demokratik Kriterler Üzerine Tartışmalar	18
2.2.5. Vize Serbestisi	22
2.2.6. Türk Göçmenler.....	23
2.2.7. PKK	27
3. SURİYE İÇ SAVAŞI	29
3.1. Suriye İç Savaşının Sosyopolitik Nedenleri	29
3.1.1. Baas Rejimi.....	29
3.1.2. Tarihsel Konjonktür: Arap Baharı Süreci	31
3.1.3. Etnik ve Dinsel Yapı.....	32
3.1.4. Ekonomik Sorunlar	33
3.2. Suriye Krizinin Erken Safhaları	34
3.3. Silahlı Mücadele Döneminin Başlaması ve Uluslararasılaşma	35
3.4. Bölgesel ve Küresel Güçlerin Savaştaki Rolü.....	39

3.4.1. ABD	40
3.4.2. Rusya	44
3.4.3. İran	48
3.4.4. Fransa.....	50
3.4.5. Körfez Ülkeleri	52
3.4.6. İsrail	55
4. ALMANYA VE TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKALARI VE SURİYE İÇ SAVAŞI	61
4.1. Türkiye ve Almanya’nın Suriye ile İç Savaş Öncesi İlişkileri	61
4.2. Türkiye ve Almanya Tarafından Uygulanan Suriye İç Savaşı Politikalarında Çatışma ve İşbirliği Alanları	67
4.3. Şam Rejimine Yönelik Politikalar.....	71
4.4. Sığınmacı Krizi.....	75
4.5. Silahlı Terör Örgütlerine Yönelik Yaklaşımlar	84
4.5.1. YPG	84
4.5.2. DAESH	92
4.6. İç Savaşın Sona Ermesine Yönelik Girişimler	97
5. SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA	107
EKLER.....	124

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 25 Temmuz 2020 Suriye Genel Durum Haritası	39
Şekil 2: İsrail'in 2012-2017 yılları arasında Suriye'de gerçekleştirdiği saldırılar	59
Şekil 3: 16 Ocak 2017 Suriye Genel Durum Haritası.....	94

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AfD	: Alternative für Deutschland, Almanya için Alternatif
Age	: Adı geçen eser
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
AKPM	: Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BND	: Bundesnachrichtendienst, Almanya Federal Haber Alma Servisi
Brexit	: Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılması
CDU	: Christlich Demokratische Union, Hristiyan Demokrat Birliği
CSU	: Christlich-Soziale Union, Hristiyan Sosyal Birliği
DAEŞ	: ed-Devlet'ül İslamiye fi'l Irak ve's Şam, Irak ve Şam İslam Devleti
DİTİB	: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği
DSG	: Demokratik Suriye Güçleri
ENKS	: Encûmena Niştimanî ya Kurdî li Suriye, Suriye Kürt Ulusal Konseyi
FDP	: Freie Demokratische Partei, Hür Demokrat Parti
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
HTŞ	: Heyetu Tahriru's Şam, Şam Kurtuluş Heyeti
ISAF	: International Security Assistance Force, Uluslararası Güvenlik Destek Gücü
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MADAD	: Suriye Krizi için AB Bölgesel Güven Fonu
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı

NATO Örgütü	: North Atlantic Treaty Organization, Kuzey Atlantik Antlaşması
NSU	: Nasyonal Sosyalist Yeraltı
ODGP	: Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası
OGSP	: Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
ÖSO	: Özgür Suriye Ordusu
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistan, Kürdistan İşçi Partisi
PYD	: Partiya Yekıtiya Demokrat, Demokratik Birlik Partisi
SPD	: Sozialdemokratische Partei Deutschlands, Almanya Sosyal Demokrat Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUK	: Suriye Ulusal Konseyi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü
YPG	: Yekıneyen Parastina Gel, Halk Koruma Birlikleri
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
YTB	: Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

1. GİRİŞ

Türk dış politikası geçmişiyle ve bugünüyle incelendiğinde Almanya ile kurulan ilişkilerin önemli bir yeri olduğu görülür. İkili ilişkilerin kökenleri 18. yüzyıla, Osmanlı-Prusya ilişkilerine kadar dayanır. İki ülkenin coğrafi yakınlığının yanı sıra idari, askeri, ticari ve kültürel ilişkiler bunda etkili olmuştur. Türk dış politikasının şekillenmesinde sadece Almanya değil, Batılı diğer büyük güçler de önemli rol oynamışlardır. Günümüzde Avrupa ve ABD'nin tavrı göz önünde bulundurulmadan Türkiye'nin Kafkasya, Rusya veya Orta Doğu politikası analiz edilemez¹. Bunun yanında, adı geçen ülkelerin farklı yönleriyle örnek alınması olarak açıklayabileceğimiz Batıcılık ilkesi, statükoculukla birlikte Türk dış politikasının temelini oluşturur². Hem jeopolitik gerekçeler hem de Batıcılık gibi normatif nedenlerle Türkiye, kuruluş döneminden itibaren Batı ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda denilebilir ki; Türkiye'nin Batılılaşma sürecinde Almanya hem önemli bir ortak hem de sosyoekonomik ve idari anlamda Batılı bir rol modelidir.

Soğuk Savaş döneminde iki ayrı devlete bölünen Almanya'nın Batı Federal parçasıyla aynı ittifak sistemi içinde gelişimini sürdüren ilişkiler, Türk işçilerin "gurbetçi" olarak bu ülkeye göçüyle yeni bir boyut kazanmıştır. Göçmenlerin hakları, kültürel etkileşimi, Almanya'ya entegrasyonu ve ikili ticarete yaptığı etki Türk-Alman ilişkilerinin zenginleşmesini sağlamıştır. Aynı dönemde yaşanan diğer bir gelişme ikili ilişkileri temelden etkilemiştir. 1957 yılında Batı Almanya ve diğer Batı Avrupa ülkeleri bir araya gelerek Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu kurmuştur. Türkiye bundan bir yıl sonra Topluluğa üyelik başvurusunda bulunmuştur. Böylece Türk-Alman ilişkileri ileride Avrupa Birliği'ne (AB) dönüşecek olan bu örgüt merkezinde şekillenmeye başlamıştır. Türkiye'nin Almanya ile olan ilişkileri günümüzde siyasi, ekonomik, sosyal ve benzeri boyutlarıyla çok yönlü bir şekilde devam etmektedir.

¹ Beril Dedeoğlu, "Turkey and the West after the Failed Coup: Possible Scenarios", **Insight Turkey**, c. 18, s. 3 (2016): 31.

² Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Cilt 1** (İstanbul: İletişim, 2013), 46-53.

Türk dış politikası son 15 yıllık dönemde önemli bir değişim geçirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan fırsatlar çerçevesinde dış politika hem dünyanın geniş bölgelerini kapsayacak şekilde genişletilmiş hem de yeni araçlarla küresel siyasette etkinlik sağlanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Orta Doğu başta olmak üzere Balkanlar, Afrika, Latin Amerika, Doğu Asya ile ilişkiler hızlı bir gelişme göstermiştir. Dış politika araçları olarak; çatışma çözümü, arabuluculuk mekanizması, uluslararası yardımlar, uluslararası kuruluşlara aktif katılım ve yumuşak güç unsurları (Yunus Emre Enstitüsü, TİKA, YTB, Maarif Vakfı gibi) kullanılmıştır. Türkiye dış ilişkilerini çeşitlendirerek hem ekonomik kazanç elde etmek hem de manevra kabiliyetini geliştirerek mevcut müttefiklerine bağlılığını azaltmak istemektedir. Türkiye'nin bu hedeflerine ulaşmak için Orta Doğu'da kullandığı yöntemlerden biri, bu ülkelerde güç sahibi olan siyasi elitlerle ilişkilerini geliştirmek oldu³. Bu politika kapsamında Suriye lideri Beşar Esad'la da yakın ilişkiler kuruldu. Elbette ikili ilişkiler kişisel bağlantıların yanı sıra kültürel yakınlık, komşuluk ve ekonomik işbirliği sayesinde olumlu bir seyir izlemiştir.

Türk-Alman ilişkileri, geçmişten günümüze kadar karşılaştığı birçok sorun sebebiyle inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Almanya'nın Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylığı karşısındaki tutumu, demokratik ilkeler üzerinde anlaşmazlık, savunma politikalarındaki uyumsuzluk, Türk göçmenlerin hakları üzerindeki tartışmalar, terör örgütlerine yönelik politikalar ve Suriye kaynaklı sığınmacı krizi Türk-Alman ilişkilerini tıkanma noktasına getirmiştir.

Suriye iç savaşı 2011'de başladığında Türkiye'nin ve Almanya'nın ana gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Suriye'de yaşananların Türk dış politikasına yansısı en çok terör konusu üzerinden olmuştur. Almanya ise yaşanan kriz konusunda göç olgusu üzerinden dış politikasını şekillendirmiştir. Suriye meselesinde ortak gayelerin varlığına rağmen dış politika önceliklerindeki farklılaşma Almanya ve Türkiye arasında önemli gerilimlere sebebiyet vermiştir. AB üzerinden ortak göç politikaları oluşturularak Geri Kabul Antlaşması gibi işbirlikleriyle ilişkilerde yakınlaşma sağlanmıştır. Ancak DAESH ve YPG'nin oluşturduğu terör tehdidi konusunda tam bir işbirliği sağlanamamıştır. DAESH karşısında aynı endişeler paylaşılmasına rağmen YPG konusunda Almanya daha

³ Mesut Özcan, " Turkish Foreign Policy under the AK Party", **Insight Turkey**, c. 19, s. 2 (2017): 9-19.

pasif bir tutum sergilemektedir. Almanya bu örgütü terör örgütü olarak tanımlamamaktadır. Ayrıca Türkiye'nin bu örgüte yönelik gerçekleştirdiği operasyonlara karşı olumsuz tavır almaktadır.

Türk-Alman ilişkileri, Suriye kaynaklı ortak sorunlardan dolayı yakınlaşmaktadır. Ancak yine aynı kaynaktan doğan nedenler ikili ilişkilerde sorunlara yol açmaktadır. Suriye'de yaşanan krizin Türk-Alman ilişkilerine ne gibi etkilerinin olduğu bu çalışmanın cevap aradığı temel sorudur. Bu çalışmada Türkiye ve Almanya'nın Suriye politikalarında görülen farklılıkların ikili ilişkilerde yaptığı etki ortaya konmaya çalışılacaktır. Suriye krizinin ilişkilerde ortaya çıkardığı yeni sorunlar ve fırsatlar incelenerek krizin etkisi değerlendirilecektir. İki siyasi aktörün Suriye politikalarındaki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırılacaktır. Ayrıca krizin, Türkiye'nin AB adaylık sürecinde nasıl bir kazanca/kayba dönüştüğü sorusuna cevap bulunması hedeflenmektedir.

Son dönem literatüründe Suriye meselesi üzerine oldukça fazla sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Göç, Suriye ile ikili ilişkiler ve jeostrateji üzerine daha fazla odaklanan çalışmalarda meselenin Türkiye'nin Almanya ile ilişkisine yaptığı etki üzerinde pek fazla durulmadığı görülmektedir. Son dönem Türk dış politikasını etkileyen en önemli krizin, Almanya gibi Türkiye açısından son derece önemli olan bir ülkeyle ilişkilere yaptığı etkinin irdelenmesi, dış politikadaki problemlerin anlaşılmasında önemli kazanımlar sağlayacaktır. Ayrıca Suriye krizi, devam eden bir süreç olduğu için yapılan analizlerin sürekli güncel tutulması, meselenin daha iyi anlaşılması için önemlidir. Bu çalışma son dönem gelişmelerini de kapsayarak olayın daha bütüncül bir değerlendirmesini sağlayacaktır.

Bir yüksek lisans tezi olan çalışmada, Almanya-Türkiye ilişkileri sadece Suriye krizi bağlamında ve krizin varlık gösterdiği 2011-2020 zaman diliminde incelenecektir. Tez 2019-2020 yıllarında yazılacağı için 2020 yılının ortasından itibaren meydana gelen yeni gelişmeler, şartlar elverdiği ölçüde çalışmaya dâhil edilecektir. Suriye krizi dışında ilişkileri etkileyen diğer faktörler ikinci bölümde kısaca işlenecek ancak çalışmanın temel problemin dışında kaldığı için detaylıca üzerinde durulmayacaktır. Birçok etmenin şekillendirdiği Almanya-Türkiye ilişkilerde, güncel dış politikadaki ağırlığı göz önünde bulundurularak sadece Suriye krizi incelenecektir.

İlişkiler ele alınırken sadece resmi kurumlar göz önünde bulundurulacak; resmi yetkili olmayan bireyler, sivil toplum gibi aktörler değerlendirmeye katılmayacaktır. Resmi kurum nitelendirmesiyle Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Almanya'ya bağlı resmi kurumlar kastedilmektedir. Bu kurumların yetkililerinin yaptığı açıklamalar, resmi belgeler ve duyurular temel veri kaynakları olarak kabul edilecektir. Analiz düzeyi olarak sadece devlet seviyesinin incelenmesi, birey ve diğer aktörlerin politika yapımında birbirleriyle farklılaşan ve sık sık değişen özelliklerini kapsam dışında tutarak, analiz birimlerinin daha istikrarlı yapılar olarak değerlendirilmesini sağlayacaktır.

Literatür taraması ile verilerin elde edilmesi ve ikincil kaynakların kullanımı bu çalışmada temel alınmıştır. Literatür taraması yapılırken ikincil kaynaklar olarak; Türk dış politikası ile ilgili kitaplardan, ulusal ve uluslararası haber kaynaklarının arşivlerinden, Suriye tarihi ve iç savaşı üzerine yazılmış kitap ve dergilerden temel kaynaklar olarak faydalanılacaktır. Siyasetçilerin, bilim adamlarının ve uzmanların bu araştırma konusu üzerine değerlendirmelerine yer verilecektir. Bunun yanı sıra Almanya'nın ve Türkiye'nin resmi yayınları ve mevzuatlarından birincil kaynaklar olarak yararlanılacaktır.

Araştırmada bağımlı değişken olarak Almanya-Türkiye ilişkileri belirlenmiştir. Kıbrıs sorunu, ekonomik ilişkiler, AB adaylık süreci, kültürel farklılıklar gibi pek çok bağımsız değişkenin etkilediği bu ilişkide Suriye krizi, incelenecek temel bağımsız değişken olarak ele alınmıştır.

Uluslararası ilişkiler literatüründe sıkça kullanılan analiz düzeyleri birey, devlet ve sistem olarak üçe ayrılabilir. Bu çalışmada, araştırmanın kısıtı bölümünde bahsedilen nedenlerden dolayı sadece devlet ve uluslararası örgüt düzeyinde analiz yapılacaktır. Ayrıca Türkiye ve Almanya'nın dış politikalarının incelenmesinde karşılaştırma tekniğinden yararlanılacaktır.

Tez, üç ana bölümden oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Birinci ana bölümde (2 numaralı bölüm), tezin temelini oluşturan Almanya-Türkiye ilişkilerinin tarihsel arka planı ve Suriye krizi hariç güncel sorunları ele alınacaktır. İkinci bölümde çalışmanın ana sütunlarından birini oluşturan Suriye iç savaşı, aşamaları ve yabancı müdahaleler yönünden anlatılacaktır. Üçüncü bölüm savaşa müdahil olan güçlerden tezde ele alınan temel aktörler olan Almanya ve Türkiye'nin Suriye politikalarına ayrılmıştır.

Bu bölümde öncelikle iki aktörün Suriye politikalarının tarihsel ve güncel gelişimi ele alınacaktır. Aynı zamanda Almanya-Türkiye ilişkilerinde Suriye iç savaşının etkisiyle ortaya çıkan çatışma ve işbirliği alanları incelenecektir.

2. TARİHSEL ARKA PLAN: ALMANYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

2.1. Almanya ile İlişkilerin Tarihsel Gelişimi

Almanya-Türkiye ilişkileri geçmişten günümüze inişli çıkışlı bir grafik çizse de her zaman iki ülke için de en önemli dış politika önceliklerinden olmuştur. İlişkilerdeki bu derinlik zaman zaman “tarihsel dostluk” (historische Freundschaft) ve “Türk-Alman silah kardeşliği” (Deutsch-türkische Waffenbrüderschaft) gibi kavramlarla ifade edilmiştir⁴. İlişkilerin tarihi kabaca üç ana kısma ayrılabilir:

2.1.1. Osmanlı-Alman İmparatorluğu İlişkileri

Almanlarla Türklerin ilk karşılaşması Haçlı Seferleri sırasında gerçekleşmiştir. Daha sonraki süreçte Osmanlı Devleti’nin Avrupa içlerine kadar ilerlemesi, Türklerin Avrupa için bir tehdit olarak algılanmasına yol açmıştır. 1683 II. Viyana Kuşatması sırasında 5000 kadar Türk askerinin Kutsal Roma Germen İmparatorluğu tarafından esir alınarak Münih’e gönderilmesi kültürel etkileşimin artmasını sağlamıştır. Bu tarihten sonra Türkler Almanya topraklarından gelen hiçbir birlikle savaşmamıştır⁵.

Prusya Krallığı’nın 18. yüzyılda askeri ve siyasi bir güç olarak ortaya çıkması Osmanlı devleti açısından değerlendirildiğinde Avusturya ve Rusya’yı dengeleyebilecek bir gücün doğması anlamına geliyordu. 1718 yılında Prusya Kralı I. Friedrich’e yollanan mektup, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri başlatmıştır. Özellikle II. Friedrich zamanında (1740-1786) yaşanan Prusya-Avusturya mücadeleleri bu devleti Osmanlı ile yakınlaşmaya itecektir. Bu dönemden itibaren, Prusya Osmanlı devletinin idari ve askeri gelişiminde önemli destekler vermiştir⁶. Öyle ki 1790 yılındaki bir antlaşmayla ilk defa Osmanlı ile Hristiyan bir devlet

⁴ Kemal İnat, “Dinleme Skandalı Gölgesinde Türk-Alman İlişkileri”, **SETA Perspektif**, s. 67 (Eylül 2014): 1.

⁵ Gökhan Tekin, “Ak Parti Dönemi Türkiye-Almanya İlişkileri” (Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 80-81.

⁶ Sami Tulgar, “Geçmişten Günümüze Türkiye-Almanya İlişkileri” (Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 172-174.

arasında askeri ittifak yapılmıştır. Elbette bu antlaşmada ortak düşman olarak görülen Rusya'nın yayılmacı politikasının da etkisi büyüktür⁷.

Osmanlı Devleti'nin dış politikasının 19. yüzyılın sonlarında büyük değişikliklere uğramasında en önemli nedenlerden biri 1877-78 Osmanlı-Rus savaşıdır. Savaşın ardından imzalanan Berlin Antlaşması, Osmanlı devleti için çok büyük kayıplar içeriyordu. Aynı zamanda İngilizler ve Fransızlar, Kırım Savaşı'ndan beri sürdürdükleri toprak bütünlüğünü garanti etme politikasını terk etmişlerdi. Bu durumda savunmasız kalan Osmanlı devleti yönünü Almanya'ya çevirmiştir⁸.

Temmuz 1914'te başlayan I. Dünya Savaşı Türk-Alman birlikteliğinin zirvesi olmuştur. İngiliz ve Fransızlar, Osmanlı toprakları üzerinde ileriye dönük planları olması nedeniyle Osmanlı Devletiyle ittifak yapmaktan kaçınmışlardır. Devletin istikbalini kurtaracak tek yolun Almanya ile yapılacak bir ittifak olarak görülmesi neticesinde Osmanlı Devleti, savaşa katılmıştır. Ancak bilindiği üzere bu savaş hem Alman İmparatorluğu'nun hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getirmiştir⁹.

Cumhuriyet öncesi döneme bakıldığında Almanya'nın Türk toprakları üzerinde nüfuz elde ederek Türk hükümetlerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme politikası izlediği görülür. Kısacası Almanya'nın Türkiye'ye yönelik tarihsel politikası, kendisine uydu devlet yaratma isteğiyle şekillenmiştir. Bu istek Türkiye'nin içişlerine karışılmasını da beraberinde getirmektedir ve bu tezin güncel sorunlar bölümünde değinilen konulardan da anlaşılacağı üzere bu tavır günümüzde de devam etmektedir¹⁰.

2.1.2. Cumhuriyet'in İlanından Soğuk Savaşın Bitimine Kadar

I. Dünya Savaşı'nın bitişinin ardından yıkılan iki devletten sonra Türkler ve Almanlar kendi iç sorunlarıyla ilgilenmiştir. 1918'de Almanya'da Weimar Cumhuriyeti'nin 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ilişkiler tekrar canlanmıştır. 1924'te Dostluk Antlaşması imzalanarak ilişkilere resmiyet kazandırılmıştır. Bu dönemde ilişkiler ekonomik çıkar temeline dayandırılmıştır. 1933 yılında Nazi Partisinin iktidara gelmesi, ilişkilerde yeni bir evre başlatmıştır.

⁷ Mustafa Yeneroğlu, "Political Relations between Turkey and Germany", **Insight Turkey**, c. 18, s. 1 (2016): 11-12.

⁸ Tulgar, **age**, 175.

⁹ Tulgar, **age**, 182-193.

¹⁰ İnat, **age**, 2-3.

Almanya'nın gelişen endüstrisi için hammadde ve pazar arayışı, Türkiye ile olan ticaretini üst seviyeye taşımıştır. Yine aynı zaman aralığında Nazi rejiminden kaçan Yahudi asıllı birçok bilim adamı ve sanatçı Türkiye'ye sığınmıştır¹¹.

Hitler döneminde Almanya ile ticari ilişkiler artarken siyasi ilişkiler durgunluk göstermiştir. Çünkü Hitler'in Türkiye'nin kurucu üyesi olduğu Balkan Antantını zayıflatmaya yönelik politikası ve Balkan ülkelerinde artan nüfuzu endişeye sebep olmuştur¹².

II. Dünya Savaşı'na fiilen katılmayan Türkiye, savaşın sonunda kurulacak olan Birleşmiş Milletler'e katılabilmek için Almanya'ya resmi olarak savaş ilan etmiştir. Bu ilan ile kesilen ilişkiler 1951 yılında Türkiye Büyükelçisinin Alman Cumhurbaşkanı'na güven mektubu sunmasıyla normalleşmeye başlamıştır. Aynı dönemde AGİT, NATO ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar üzerinden savunma ve sanayi alanında ilişkiler geliştirilmiştir. 1954'te Alman Şansölye Konrad Adenauer Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirirken Türkiye'den ilk resmi ziyaret Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından 1958 yılında gerçekleştirilmiştir¹³.

Soğuk Savaş Döneminde NATO çatısı altında bir araya gelen iki ülke askeri işbirliğine imza atmıştır. Almanya bu dönemde ABD ile beraber Türkiye'ye en çok askeri teçhizat ve malzeme desteğinde bulunan ülkedir¹⁴.

İlişkiler sosyo-kültürel açıdan incelendiğinde en önemli gelişmenin 1961'de başlayan Türkiye'den Almanya'ya işçi göçleri olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye, dış ticaretini geliştirmek, işsizliği azaltmak ve yetişmiş işgücü elde etmek için bu süreci olumlu karşılamıştı. Almanya ise savaş sonrasında tekrar büyüyen sanayisi için işçi açığını kapatmak istiyordu. Başlarda geçici bir göç olarak düşünülen bu süreç zamanla kalıcı bir hal almıştır. İlk zamanlarda işçilerin ailelerinin Almanya'ya göçmesine izin verilmezken daha sonra bu yasak kalkmış ve Almanya'daki Türk nüfusu hızla artmıştır¹⁵.

Türkiye üzerinde de Almanların kültürel etkisi bulunmaktadır. Türkiye'de Almanca eğitim veren kurumlar, kültürel faaliyetlerin olduğu Alman Kültür

¹¹ Tekin, **age**, 89-90.

¹² Tekin, **age**, 91.

¹³ Tekin, **age**, 91-92.

¹⁴ Tulgar, **age**, 201.

¹⁵ Tekin, **age**, 92-93.

Merkezleri, akademik değişim servisiyle Türkiye'ye gelen Almanlar bulunmaktadır. Türk-Alman derneklerin kültürel faaliyetleri de oldukça fazladır.

2.1.3. Soğuk Savaş Sonrası

Doğu ve Batı Almanya, 12 Eylül 1990'da imzalanan ve tarihe 2+4 Antlaşması olarak geçen anlaşmanın sonucunda 3 Ekim'de birleşmiştir. Almanya'nın bu sayede daha da güçlü bir devlet haline gelmesi ve Soğuk Savaş sürecindeki kısıtlanmış rolünden kurtulması dış politikada daha aktif bir yol izlemesini sağlamıştır. Ayrıca kendisine Doğu Avrupa'da genişleme alanı bularak diğer Batılı devletlerden bağımsız hareket etme imkânına kavuşmuştur. Bu gelişmeler dâhilinde 1990'larda Balkanlarda yaşanan kriz üzerine aktif politikalar geliştirmiştir. Bu politikaların amaçlarından birisi de Bosna, Kosova, Arnavutluk ve Türkiye ile bağlantılar kurarak İslam dünyasıyla ilişkilerini geliştirmektir¹⁶.

Alman İmparatorluğu'ndan Nazi Almanyası'na kadar uzanan geleneksel Alman yayılcılığı Türkiye'yi ekonomik ve stratejik değerinden ötürü etki alanına almak istemiştir¹⁷. Bu yaklaşım iki Almanya'nın birleşmesinden sonra da görülmektedir. Almanya Türkiye ile kurduğu ilişkiler üzerinden Türk siyasetine yön vermek istemektedir. Örneğin bu nedenle henüz 1992 yılında savunma alanındaki işbirliği ciddi bir kriz geçirmiştir. Türkiye'nin güneydoğusunda terör örgütünün faaliyetleri sonucunda yaşanan olaylar sebebiyle Almanya Türkiye'ye savunma desteğini durdurmuş ve bu tarz olaylarda Alman silahlarının kullanılmasını kabul edilemez olarak nitelendirmiştir¹⁸.

Günümüzde Türkiye ve Almanya silahlı kuvvetler alanında sıkı bir ilişkiye sahiptir. BM çatısı altında Afganistan ISAF görevinde birlikte hareket edilmiştir. Ayrıca NATO kapsamında karşılıklı askeri eğitim projeleri gerçekleştirilmektedir. Yine NATO kapsamında Alman askerleri Türkiye'de görev yapmaktadır.¹⁹ Ancak belirtmek gerekir ki Almanya için Türkiye'nin stratejik önemi Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte azalmıştır. Bu dönemden itibaren bir yandan NATO'nun "din-

¹⁶ M. Cem Oğultürk, Ferhat Dağıstan, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Almanya'nın Balkanlar'a Etkisi", **Savunma Bilimleri Dergisi**, c. 16, s. 1 (Mayıs 2017):37-39.

¹⁷ Taşkın Dayangaç, "II.Dünya Savaşı Sonrasında Alman Dış Politikası" (Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 563.

¹⁸ Tulgar, **age**, 201-202.

¹⁹ Tulgar, **age**, 202.

medeniyet” temelli politikaları diğer yandan AB içerisindeki siyasi bütünleşme süreci doğrultusunda Almanya Türkiye’yi dışlamıştır²⁰.

12 Mayıs 2013 iki ülkenin dışişleri bakanları, Davutoğlu ve Westerwelle, Berlin’de bir araya gelerek “Stratejik Diyalog Mekanizması” kurmuştur. Bu mekanizma her yıl düzenlenerek ikili işbirliğini geliştirmek üzere kurulmuştur. Ancak bu görüşmeler yalnızca iki sefer gerçekleştirilebilmiştir. İlk görüşmede Davutoğlu, ikili ilişkilerde yeni bir sayfa açıldığını belirterek gurbetçilere atıfla “Türkiye-Almanya ilişkileri devletten devlete değil, halktan halka ilişkilerdir.” demiştir²¹. Mekanizmayı kuran bildiriye göre²²:

“Türkiye Cumhuriyeti ve Almanya Federal Cumhuriyeti dış ve güvenlik politikası, terörle mücadele, konsolosluk işleri, kültür, bilim ve araştırma, Avrupa, çalışma ve sosyal işler konularının yanı sıra ekonomi, enerji ve çevre alanlarında ilgili bakanlıklar arasında düzenli istişareler çerçevesinde yakın işbirliği yapmaktadır.”

Türkiye’nin son 10 yıllık ihracatına bakıldığında Almanya’nın %10 ile en büyük paya sahip olduğu görülmektedir. Benzer şekilde son 10 yıllık ithalat sıralamasında Almanya üçüncü olarak kendine yer bulmaktadır²³. Bu verilerin de bize söylediği gibi Almanya, Türkiye’nin en büyük ticari partneridir. Ek olarak 2018 yılı verilerine göre Türkiye’yi ziyaret eden 39.5 milyon yabancı turistin 4.5 milyonu Almanya’dan gelmiştir ve Almanya bu sayıyla en çok turist gelen ikinci ülke konumundadır²⁴.

Türkiye ve Almanya ekonomik, kültürel, siyasi ve askeri yönleriyle çok boyutlu bir müttefiklik ilişkisine sahiptir. Üst düzeyde gerçekleştirdikleri karşılıklı ziyaretlerin yanında teknik seviyede de düzenli temaslarda bulunmaktadırlar. Son yıllarla ilgili olarak Türk Dışişleri Bakanlığı’nda şöyle bir ibare bulunmaktadır: “Almanya’yla ikili ilişkilerimizde 2 Haziran 2016’da Almanya Federal Meclisi’nin 1915 olaylarını ‘soykırım’ olarak tanıma kararıyla başlayan ve diğer olumsuz

²⁰ Yeneroğlu, **age**, 13.

²¹ “Türkiye–Almanya Stratejik Diyalog Mekanizması’nın ilk toplantısı Berlin’de gerçekleştirildi.”, T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2013, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-almanya-stratejik-diyalog-mekanizmasi_nin-ilk-toplantisi-berlin_de-gerceklestirildi.tr.mfa [14.10.2020].

²² “Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ile Almanya Federal Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Arasında Stratejik Diyalog Mekanizması Kurulmasına İlişkin Ortak Bildiri, 12 Mayıs 2013, Berlin, 2013”, T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-ile-almanya-federal-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-arasinda-stratejik-diyalog-mekanizma.tr.mfa> [14.10.2020].

²³ Aladdin Koşar, “Türkiye’nin Son 10 Yılda En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkelerin Hiyerarşik Kümeleme Analizi İle Gruplandırılması ve Değerlendirilmesi”, **Bucak İşletme Fakültesi Dergisi**, c. 1, s. 1 (2018): 17-28.

²⁴ “Turizmde milyonlar geçidi”, **Yeni Şafak**, 18 Şubat 2019, <https://www.yenisafak.com/ekonomi/turizmde-milyonlar-gecidi-3446809> [9.12.2019].

gelişmelerin de yaşandığı sorunlu bir dönem yaşanmıştır. 2017 yılının son çeyreği ve 2018 yılı zarfında sürdürülen diyalog ve atılan karşılıklı adımlar sayesinde ilişkilerde belirli ölçüde normalleşme sağlanabilmiştir”²⁵. Gerçekten de 2016 yılında yüksek düzeyli karşılıklı ziyaretlerle çok yoğun geçen ilişkiler bu yılda yaşanan Ermeni meselesi ve 15 Temmuz darbe girişimi gibi konular sebebiyle hızla bozulmaya başlamıştır. Alman Heinrich Böll Vakfı Türkiye Temsilcisi Kristian Brakel bu dönemi “duygusal kopukluk” dönemi olarak tanımlıyor. Almanya’nın pragmatik ve empatiden uzak tavrının Türkiye’de Batı’ya karşı mevcut olan kırgınlık ve darbe sonrası duygusal travmayı doğru şekilde kavramaya engel olduğunu belirtiyor. Brakel, ikili ilişkileri boşanmanın söz konusu olmadığı bir evliliğe benzeterek iki tarafın da ekonomi, güvenlik, sığınmacı krizi ve kültürel bağlar nedeniyle birbirine ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır²⁶.

2.2. Güncel Sorunlar

Günümüzde Türkiye ve Almanya, ikili ilişkilerde pek çok sorunla boğuşmaktadır. Suriye meselesinin ilişkilerde yaptığı etkiye değinmeden önce diğer temel sorunlara kısaca göz atmak gerekir. Böylece Suriye kaynaklı sorunlarda takınılan karşılıklı sert tavırlar daha iyi anlaşılabilir. 2011 yılına gelindiğinde Almanya’daki Türkler, vize serbestisi, PKK terör örgütü ve AB süreci ikili ilişkilerde ana gündem maddesiydi. Bu sorunlar hala büyük ölçüde çözümsüz kaldığı gibi aradan geçen 10 yıllık sürede birçok başka sorun da eklenmiştir.

2.2.1. Ekonomik İlişkiler

Türkiye-Almanya ekonomik ilişkileri genel olarak yüksek bir seyir izlemektedir. Almanya belirtildiği üzere Türk dış ticaretinde ağırlığını günümüzdeki sorunlara rağmen korumaktadır. Ekonomik birliktelik ileri teknoloji alanında da devam ettirilmektedir. Son olarak Ağustos 2019’da Berlin’de düzenlenen “Türkiye-Almanya Yapay Zekâ Konferansı”na Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank ve Federal Ekonomi Bakanı Peter Altmaier de katılmıştır. Konferansta yapay zekâ ile ilgilenen Türk ve Alman kurumların karşılıklı işbirliği yapmasının önemine

²⁵ “Türkiye-Almanya Federal Cumhuriyeti Siyasi ve Ekonomik İlişkileri”, T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-almanya_-siyasi-iliskileri.tr.mfa [15.11.2020].

²⁶ “Ankara-Berlin hattında diplomasi trafiği”, **Deutsche Welle Türkçe**, 21 Kasım 2016, <https://www.dw.com/tr/ankara-berlin-hatt%C4%B1nda-diplomasi-trafi%C4%9Fi/a-36461677> [26.06.2020].

değiniştir. Bakan Varank yakın ekonomik ilişkilerin artık farklı bir boyuta çıkması gerektiğini söylerken Altmaier de sektördeki yoğun rekabet nedeniyle uluslararası işbirliğinin gerekliliğine dikkat çekmiştir²⁷.

Ekonomik ilişkilerin yoğunluğuna karşın bazı sorunlar da göze çarpmaktadır. Gerilen siyasi ilişkiler ve Türk ekonomisindeki dalgalanmalar nedeniyle Alman firmalarının büyük sermaye yatırımları yapmadıkları görülmektedir. Barış Pınarı Harekatı'nın gerçekleştirildiği dönemde bir Alman otomotiv devinin Türkiye'de yeni üretim tesisi yapma planını ertelediği duyurulmuştur²⁸.

2.2.2. Ermeni Tasarısı

1915 Ermeni olayları hakkındaki tartışmalar Türk-Alman ilişkilerini uzun yıllardır olumsuz etkileyen en önemli meselelerden birisidir. 1915 yılında Osmanlı Devleti'nin çıkardığı Tehcir Kanunu ile Ermenilerin bulundukları bölgeden zorunlu göçe tabi tutulması, temelde Almanya-Türkiye ilişkilerinin geçmişiyle de bağlantılıdır. Çünkü 1915 yılında, I. Dünya Savaşında, müttefikler olarak yer alan iki ülke Ermeni Tehciri sırasında da örtülü işbirliği yapmıştır. Alman İmparatorluğu, Osmanlı hükümetiyle ilişkileri bozmamak için tehciri önlemeye yönelik herhangi bir adım atmamışlardır. Almanların günümüzde Ermenileri koruyan, aktif bir politika izlemesinin altında yatan sebep budur. Tekin'e göre: "Almanya, Ermenistan politikasıyla hem Türkiye'nin AB'ye girmesinde bir engel oluşturmak hem de geçmişten beri Ermeni sorununda ülkesinin suçlu imajını ortadan kaldırmayı amaçlamıştır"²⁹.

2005 yılının Şubat ayında, altında kısa süre sonra başbakan olacak olan Angela Merkel'in de imzasının bulunduğu bir önerge Alman federal parlamentosuna sunulmuştur. "Ermenilere karşı 24 Nisan 1915'de başlayan sürgün ve katliamların 90. yıldönümünü anma –Almanya, Türkler ve Ermenilerin birbirlerini affetmelerine katkı sağlamalıdır" başlıklı bu önergeyle Almanya, sözde soykırımı tanımak için ilk adımı atmıştır. Metinde "Türkler ve Ermeniler arasında barışı sağlamak" amacıyla kaleme alındığı savunulmaktadır. Ancak metinde sadece Ermeni tezlerine dayalı bir

²⁷ "Türkiye ile Almanya Yapay Zekada İşbirliği Yapacak", **Deutsche Welle Türkçe**, 22 Ağustos 2019, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-ile-almanya-yapay-zekada-i%C5%9Fbirli%C4%9Fi-yapacak/a-50125556> [23.09.2020].

²⁸ M. Erkut Ayvaz, İbrahim Alboğa, "Türkiye-Almanya İlişkileri", **2019'da Türkiye**, ed. Muhittin Ataman ve diğ., (İstanbul: SETA, 2020): 93-94.

²⁹ Tekin, **age**, 75-77.

dil kullanılmaktadır. “Gençtürkler hükümetinin, Anadolu’daki Ermenilerin neredeyse tamamını yok etmeye yönelik cürümleri...” gibi ifadeler kullanılmasına karşın aynı dönemde Türklere yapılan katliamdan ve verilen maddi zarardan bahsedilmemektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi 2016 yılında Alman meclisinin 1915 yılında yaşananları ‘soykırım’ olarak tanımlaması ikili ilişkilerde sorunlu bir evrenin başlamasına neden olmuştur³⁰. Türkiye bu olaya sert tepki vermiş ve Alman milletvekillerinin DAES’e karşı İncirlik üssünde konuşlanan Alman askerlerini ziyaret etmesine izin vermemiştir. Eylül 2016’da Alman hükümetinin yaptığı açıklamada meclisin aldığı soykırım kararının bağlayıcılığı bulunmadığı belirtilince Türkiye de milletvekillerinin ziyaretine izin vermiştir. Ancak 2017’de bu kriz yeniden patlak vermiştir. 15 Temmuz darbe girişiminden sonra Almanya’ya kaçan bazı darbeci askerlere Almanya’ya iltica hakkı tanınması Türkiye’nin İncirlik’i yeniden ziyarete kapatmasına neden olurken Haziran 2017’de Alman Meclisi’nde alınan bir kararla İncirlik’teki Alman askerleri Ürdün’deki Muvaffak Salti Hava Üssü’ne taşınmıştır. Konya’daki NATO üssünde görev yapan Alman askerleri hakkında ise NATO devreye girerek Alman heyetin Eylül 2017’de askerleri ziyaret etmesini sağlamıştır³¹.

2.2.3. AB’ye Üyelik Süreci

21. yüzyıla girerken Türk dış politikasındaki en önemli konu başlığı AB’ye adaylık süreciydi. AB’yle uyumluluğun sağlanması için 2000-2008 yılları arasında pek çok reform yapıldı³². Bu süreçte AB, “Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı” gibi programlarla Türkiye’nin ekonomik ve sosyal açıdan Birlik standartlarına ulaşmasını desteklemiştir³³. Böylece Türkiye, üyelik hedefine 1999’da adaylık statüsünün kabul edilmesi ve 2005 yılında Katılım Müzakerelerinin başlamasıyla hiç olmadığı kadar yaklaşmıştır. Ancak AB’nin 2004’teki genişleme hamlesine GKRY’nin de dâhil

³⁰ Mustafa Çolak, “Müttefik Almanya ile İhtilaf: Ermeni Meselesi”, **History Studies**, c. 5, s. 6 (2013): 149-164.

³¹ “Türk-Alman ilişkilerinin son iki yılı”, **Deutsche Welle Türkçe**, 6 Ocak 2018, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrk-alman-ili%C5%9Fkilerinin-son-iki-y%C4%B1%C4%B1/a-42047023> [26.06.2020].

³² Dedeoğlu, **age**, 32.

³³ Çılga Durmuş, “Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Türkiye’nin Uyum” (Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 149-150.

edilmesi, ardından Fransa ve Almanya’da Türkiye’nin üyeliğine karşı olan hükümetlerin başa gelmesiyle süreç kilitlenme noktasına gelmiştir³⁴.

2005 yılında Merkel’in şansölye (başbakan) olması, Türkiye’nin AB adaylık sürecini yavaşlatan en büyük etkenlerdendir. Merkel’den önce şansölyelik görevini yürüten Gerhard Schröder yönetimindeki SPD, Türkiye’nin tam üyelik sürecini destekleyen politikalara sahipti. Ancak iktidara gelen CDU, Angela Merkel yönetiminde muhafazakâr politikalar izlemiş ve Türkiye’nin AB’ye alınmasına karşı çıkarak üyelik yerine imtiyazlı ortaklığın geliştirilmesini önermiştir³⁵.

2011 yılında Erdoğan’ın Başbakan olarak Almanya’yı ziyarete gitmesiyle Alman kamuoyundaki tartışma yeniden alevlenmiştir. CDU’nun iktidar ortağı olan CSU’nun Genel Sekreteri Alexander Dobrindt Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğine kesinlikle karşı olduklarını belirtmiştir. Benzer şekilde CDU Meclis Grup Başkanı Volker Kauder Türkiye’deki dinî özgürlükler konusunu öne sürerek üyelik müzakerelerinin durdurulmasını istemiştir. Ancak bu konuda Alman siyasetinin görüş birliğinde olduğunu söylemek doğru olmaz. Dışişleri Bakanı FDP lideri Guido Westerwelle müzakerelerin ucu açık bir şekilde sürdürüleceğini belirtmiş, ayrıca SPD ve Yeşiller Kauder’in önerisini eleştirmiştir³⁶. Bundan birkaç ay sonra Türk mevkidaşıyla görüşen Alman Cumhurbaşkanı Christian Wulff, müzakerelerin devam edeceğini ifade etmiştir. Hatta Arap Baharı nedeniyle kriz yaşayan Orta Doğu için “Türkiye ile Avrupa tek ses olur” ve demokrasinin genişlemesi için çalışırsa istikrarın sağlanmasına katkı sağlanacağını belirtmiştir³⁷.

2016’da başlayan “Brexit” (Birleşik Krallık’ın AB’den ayrılması) süreci, Almanya’nın Türkiye’nin adaylık sürecine bakış açısını da etkilemiştir. 2018’e girerken, Alman Dışişleri Bakanı Sigmar Gabriel Türkiye’nin yakın bir gelecekte AB üyesi olamayacağını, bu nedenle alternatif yolların geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ama bu alternatif yolların önemli bir parçası olan Gümrük Birliği konusundaki gelişmelerin Türkiye’deki siyasi duruma bağlı olduğunu

³⁴ Özcan, **age**, 15-16.

³⁵ Arzu Balıkcı, “2005 Yılından Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Temel Sorunlar” (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 96-98.

³⁶ “Erdoğan ziyaretinin yankıları sürüyor”, **Deutsche Welle Türkçe**, 11 Mart 2011, <https://www.dw.com/tr/erdogan-ziyaretinin-yankilari-suruyor/a-14881633> [24.06.2020].

³⁷ “Gül ve Wulff’dan ilişkileri derinleştirme mesajı”, **Deutsche Welle Türkçe**, 20 Eylül 2011, <https://www.dw.com/tr/g%C3%BCl-ve-wulffdan-ili%C5%9Fkileri-derinle%C5%9Ftirme-mesaj%C4%B1/a-15399003> [24.06.2020].

vurgulamıştır³⁸. Gabriel'in ifadelerine karşı İktisadi Kalkınma Vakfı Başkanı Ayhan Zeytinoğlu bu önerinin makul olmadığı; üyelikten çıkan Birleşik Krallık ile üye olmak isteyen Türkiye'nin aynı kapsamda değerlendirilemeyeceği eleştirisinde bulunmuştur³⁹.

Brexit sonrası AB'deki Almanya'nın olası pozisyonuna burada kısaca bir göz atmak gerekmektedir. Almanya, Birleşik Krallık'ın ayrılmasından sonra Birlik içinde önemli bir muhalifinden kurtulmuş oldu. Böylece birliğin içindeki güç dengesi Almanya lehine bozulmuştur. Bu durumda Almanya'nın önünde iki yol bulunmaktadır. Birincisi, Fransız-Alman ortaklığıyla birlik içerisinde daha derin bir bütünleşme sağlamak; ikincisi ise kendi iç siyasetindeki bölünmeyle paralel olarak birliğe liderlik edecek politikalar geliştirememektir⁴⁰. Elbette Brexit'in AB politikalarını nasıl etkileyeceği diğer değişkenlere de bağlıdır. Göç, birlik içindeki AB karşıtlığı, borç krizi, Rusya meselesi bunlardan bazılarıdır. Ancak İngiltere gibi Türkiye'nin adaylık sürecini destekleyen bir ülkenin birlikten çıkması ve AB'de yaşanan ayrılıkların Türk kamuoyunda da üyelik hevesini kırması Brexit'in Türkiye-AB ilişkilerini olumsuz etkileyeceği aşîkârdır⁴¹. Buradan yola çıkarak Almanya'nın AB içerisinde Türkiye'nin üyeliği için güçlü bir tavır sergileyemeyeceği şimdiden öngörülebilir.

Angela Merkel'in 2019 yılının başlarında yaptığı bir açıklama, göreve geldiği günden itibaren Türkiye'nin adaylığına yönelik yürüttüğü politikasının özeti niteliğindedir. Merkel bu açıklamasında Türkiye'nin yakın bir gelecekte üye olacağını düşünmediğini ancak müzakere süreci duraklasa da kesilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Başından itibaren Türkiye'nin tam üye olmasına karşı çıktığını, bunun yerine imtiyazlı ortaklık fikrini olumlu karşıladığını belirtmiştir. Son olarak Türkiye'nin din, basın ve düşünce özgürlüğü alanlarında AB standartlarından uzaklaşmasının AB adaylık sürecinde büyük bir belirsizliğe neden olduğunu

³⁸ “Gabriel: Brexit, Türkiye için model olabilir”, **Sputnik Türkiye**, 26 Aralık 2017, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201712261031559104-gabriel-turkiye-brexit-model/> [12.09.2020].

³⁹ “Brexit Türkiye İçin Model Değildir”, İktisadi Kalkınma Vakfı, 2017, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=2050&id=2043 [15.11.2020].

⁴⁰ Simon Bulmer, “Germany and the European Union: Post-Brexit Hegemon?”, **Insight Turkey**, c. 20, s. 3 (2018): 25-27.

⁴¹ Yaprak Gürsoy, **Brexit: Türkiye-Birleşik Krallık-AB İlişkilerinde Siyasi ve Ekonomik Riskler ve Fırsatlar**, (İstanbul: DEİK Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2019), 35-36.

söylemiştir⁴². CDU'nun koalisyon ortağı, aynı zamanda ülkenin ikinci büyük partisi, olan SPD'nin de Merkel'in politikalarına yakınlaşması Türkiye'nin adaylığına Almanya içinde verilen desteği oldukça azaltmıştır⁴³. Almanya'nın bu tutumunun da etkisiyle sonuncusu 13 Eylül 2019'da gerçekleştirilen AB-Türkiye Diyalog Toplantısı'nda veya 15 Mart 2019'da yapılan 54. AB-Türkiye Ortaklık Konseyi gibi toplantılarda adaylık süreciyle ilgili önemli bir gelişme yaşanmamıştır⁴⁴.

Son yıllarda AB'ye üyelik sürecinin Türk-Alman ilişkilerine etkisi başlığı altında değerlendirilebilecek yeni bir süreç ortaya çıkmıştır. Doğu Akdeniz'de keşfedilen büyük hidrokarbon yatakları birçok büyük devletin ve enerji şirketinin ilgisini çekerken Türkiye, KKTC, GKRY ve Yunanistan arasında büyük bir kriz patlak vermiştir. Taraflar arasında “münhasır ekonomik bölge”, karasuları ve ruhsat alanları konusunda uzun yıllardan beri süregelen anlaşmazlık ticari öneme sahip doğal kaynakların keşfiyle yeniden gündeme gelmiştir. Bu anlaşmazlık Yunanistan ve Rum kesiminin girişimleriyle bir Avrupa Birliği sorunu haline getirilmeye çalışılmaktadır. Böylece Avrupa'nın desteğini alan Yunanistan ve GKRY kendi tezlerini Türk tarafına da kabul ettirmeyi planlamaktadır. Türk ve Yunan tarafları arasındaki mücadele salt enerji güvenliği açısından değerlendirilmemeli, Kıbrıs adasındaki toplumların siyasi hakları konusundaki anlaşmazlıkları da etkisi göz önünde bulundurulmalıdır. Bu noktada AB'nin kendi üyeleri olan Yunanistan ve GKRY yanlısı bir tutum geliştirdiği görülmektedir. AB Türkiye'yi uluslararası hukuku ihlal ettiği için yaptırım uygulamakla tehdit etmektedir⁴⁵. Almanya'nın konuya dâhil olması AB çerçevesinde gerçekleşse de Almanya'yı müdahil olmaya iten temel saik kendi enerji güvenliğini sağlama çabasıdır. Almanya, Avrupa'nın günümüzdeki enerji güvenliğinde Türkiye'nin oynadığı önemli rolü göz önünde bulundurarak AB içerisinde Yunanistan ve GKRY'nin Türkiye'ye yaptırım uygulanması çağrılarını direnmektedir. Almanya Dış İlişkiler Konseyi Direktörü Daniela Schwarzen, Türkiye'nin bölgedeki etkisini arttırma girişiminin takip edilmesi gerektiğini ancak Türkiye'nin göç ve ekonomi konusunda AB'nin güçlü bir

⁴² “Merkel: Türkiye yakın bir gelecekte AB üyesi olamaz”, **Deutsche Welle Türkçe**, 11 Ocak 2019, <https://www.dw.com/tr/merkel-t%C3%BCrkiye-yak%C4%B1n-bir-gelecekte-ab-%C3%BCyesi-olamaz/a-47041316> [26.06.2020].

⁴³ Mustafa Yeneroğlu, “Turkish-German Challenges in the Light of German Federal Elections”, **Insight Turkey**, c. 20, s. 1 (2018): 65.

⁴⁴ Oğuz Güngörmez, “Türkiye-AB İlişkileri”, **2019'da Türkiye**, ed. Muhittin Ataman ve diğ., (İstanbul: SETA, 2020): 76.

⁴⁵ Mehmet Efe Biresselioğlu, “Clashing Interests in the Eastern Mediterranean: What About Turkey?”, **Insight Turkey**, c. 21, s. 4 (2019): 130.

ortağı olduğunu ayrıca Türk nüfusunun Almanya siyasetinde önemli bir faktör olduğunu belirterek yaptırımlar konusundaki çekincesini dile getirmiştir⁴⁶.

Almanya'nın Avrupa İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı Michael Roth, Doğu Akdeniz'deki gerilim hakkında Türkiye'ye "hukuka aykırı sondaj faaliyeti yapmama" uyarısında bulunarak "Türkiye'nin provokasyonu AB için kabul edilemez" ifadelerini kullanmıştır. AB Dışişleri Bakanlarının Doğu Akdeniz nedeniyle Türkiye'ye yaptırım uygulanması konusunu görüştüğü toplantıda da "[Güney] Kıbrıs'ın yanındayız" mesajı vermiştir. AB'nin gündeminde olan yaptırımlar ise Ankara ile üst düzey siyasi diyalog toplantılarının sınırlandırılması ve AB'ye katılım öncesi mali yardımların kesilmesi gibi maddeleri içeriyor⁴⁷.

Temmuz 2020'de Ayasofya'nın müze statüsünün camii olarak değiştirilmesi, Türkiye'nin AB üyesi olmasını istemeyen kesimlere tezlerini bir kez daha dillendirme fırsatı vermiştir. CDU/CSU Avrupa Politikaları Sözcüsü Florian Hahn, bu kararın "ortak Avrupa kültürüne karşı bir kışkırtma" niteliği taşıdığını ve Türkiye'nin AB'ye giderek yabancılaşmasının bir göstergesi olduğunu belirtmiştir. Bunun bir sonucu olarak da üyelik müzakerelerinin sonlandırılması gerektiğini savunmuştur⁴⁸.

Görüldüğü üzere Türkiye'nin AB hedefi Almanya ile kurulan diplomatik ilişkiler temelinde şekillenmektedir. Türkiye'nin elini güçlendirmek için alternatif yollar geliştirmesi gerekir. Örneğin Avrupa'da ve Almanya'da sayıları milyonları bulan Türk göçmenler vasıtasıyla lobi çalışmaları yapılması hem Avrupalı siyasetçiler üzerinde baskı oluşturacak hem de bu ülkelerin kamuoylarını Türkiye lehine şekillendirebilecektir⁴⁹.

Türkiye tarafındaysa tam üyelikten vazgeçme yönünde herhangi bir söylem geliştirilmemiştir. Aksine, Cumhurbaşkanı Erdoğan her fırsatta "Türkiye'nin AB'ye

⁴⁶ "AB, Türkiye'ye yönelik 'zamansız' yaptırımların tehlikeli sonuçlar doğuracağını düşünüyor", **Euronews**, 20 Eylül 2020, <https://tr.euronews.com/2020/09/20/ab-turkiye-ye-yonelik-zamans-z-yaptirmlar-n-tehlikeli-sonuclar-doguracag-n-dusunuyor> [Erişim Tarihi: 12.10.2020].

⁴⁷ "Berlin'den Ankara'ya: "Uluslararası hukuk zeminine dön"", **Deutsche Welle Türkçe**, 15 Temmuz 2019, <https://www.dw.com/tr/berlinden-ankaraya-uluslararası%C4%B1-hukuk-zeminine-d%C3%B6n/a-49597421> [26.06.2020].

⁴⁸ "Almanya'dan Ayasofya'nın Statü Değişikliğine Tepkiler", **Amerika'nın Sesi**, 13 Temmuz 2020, <https://www.amerikaninsesi.com/a/almanya-dan-ayasofya-nin-statusunun-degistirilmesine-tepkiler/5500416.html> [12.09.2020].

⁴⁹ Muzaffer Dartan, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Almanya'daki Türk Lobi Gücünün Rolü", **Marmara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, c. 20, s. 2 (2012): 147-150.

tam üyelik için samimiyetle çalışan, reformlarını kararlılıkla yerine getiren bir ülke olduğunu” ifade etmektedir⁵⁰.

2.2.4. Demokratik Kriterler Üzerine Tartışmalar

Türk-Alman ilişkilerinde sorunlara yol açan en önemli konular arasında demokrasi ve insan hakları meselesi de vardır. Bu konular uzun yıllardır iki ülke ve AB arasında tartışmalara yol açmaktadır ancak son zamanlarda ortaya çıkan birkaç gelişme nedeniyle tartışmalar daha da alevlenmiştir. 16 Haziran 2016’da Türkiye, terör örgütleri listesine liderliğini Fethullah Gülen’in yaptığı Fethullahçı Terör Örgütü’nü (FETÖ) de ekledi. Bundan önce Milli Güvenlik Kurulu’nun 30 Ekim 2014, 29 Nisan 2015 ve 26 Mayıs 2016 tarihli toplantılarında alınan kararlarda sözde "hizmet hareketi" adlı, legal görünümlü illegal yapıdan, paralel bir devlet kurma amacıyla olan, devletin varlığına ve anayasal düzenine karşı ciddi tehdit oluşturan bir örgüt olarak bahsedildi⁵¹. Yargıtay 16. Ceza Dairesi’nin 24.04.2017 tarihli kararıyla FETÖ’nün terör örgütü olduğu yüksek yargı tarafından da kabul edilmiştir⁵². Bu örgüt doğrudan Türkiye’nin demokratik iradesini hedef aldığından dolayı konuyu bu başlık altında incelemek doğru olacaktır. Çünkü Almanya ve Türkiye, birbirlerinin bu örgüt karşısındaki tutumlarını demokrasi kavramı üzerinden eleştirmiştir.

FETÖ’nün terör örgütü ilan edilmesinden bir ay sonra 15 Temmuz’da başarısız bir darbe girişiminde bulunan örgütün üyeleri hızla yurt dışına kaçmaya başladı. Almanya ve fiilen liderliğini yaptığı AB, darbe girişimi sonrasında Türkiye’nin beklediği gibi bir tepki vermekten uzak kalmıştır. “AB genel olarak darbe girişiminden sorumlu olanları cezalandırmak üzere yürütülen çabalarda Türkiye’nin insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi sınırları dâhilinde hareket etmesi gerektiğini sıklıkla hatırlatmıştır. Türkiye’deki iktidar ve bazı kesimlere göre ise darbe girişimini yeterince kınamayan AB, demokratik iktidarı desteklemek yerine

⁵⁰ “Erdoğan’dan Avrupa’ya mesaj: AB’ye tam üyelik için kararlıyız”, **Yeni Şafak**, 9 Mayıs 2020, <https://www.yenisafak.com/gundem/erdogandan-avrupaya-mesaj-abye-tam-uyelik-icin-kararliyiz-3538814> [06.11.2020].

⁵¹ “Yargıtay 16. Ceza Dairesinden FETÖ üyeliği kriterleri”, **Anadolu Ajansı**, 8 Mart 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yargitay-16-ceza-dairesinden-feto-uyeligi-kriterleri/1758356#> [24.09.2020].

⁵² Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, **15 Temmuz Türkiye’de Gerçekleşen 15 Temmuz Darbe Girişiminin Arkasındaki Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ)** (Ankara: 2017), 20.

darbecileri koruma çabası içinde olmuştur”⁵³. Yine darbe girişiminden sonra FETÖ ile ilişkisi bulunan asker ve diplomatların da aralarında bulunduğu pek çok isme Almanya tarafından iltica hakkı verilmesi ilişkilerin daha da bozulmasına yol açmıştır⁵⁴.

Almanya tarafından darbe girişimine dair ilk açıklamayı Hükümet Sözcüsü Steffen Seibert yapmıştır. Seibert, açıklamasında Merkel’in ülkesinin Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısıyla iletişim halinde olduğunu belirterek “Türkiye’deki demokratik düzene saygı gösterilmesi gerekiyor. İnsanların hayatının korunması için her şey yapılmalıdır.” ifadesini kullanmıştır. Merkel de 16 Temmuz günü darbe girişimini kınamış ve 18 Temmuz’da da Erdoğan ile bir telefon görüşmesi gerçekleştirmiştir. Ancak bu görüşmede Merkel’in darbecilere yönelik olarak orantılılık ve hukukun üstünlüğü ilkeleriyle hareket edilmesi gerektiğini söylemesi Türkiye’nin tepkisini çekmiştir. Merkel ise daha sonraki günlerde Türkiye ile empati yapılması vurgusu yaparak darbe karşıtı konumunu güçlendirmiştir.

15 Temmuz’un ardından Alman siyasetinin farklı isimlerinden darbe karşıtı tepkiler gelmiştir. Bunlar arasında Cumhurbaşkanı Joachim Gauck ve SPD Genel Başkanı Sigmar Gabriel de bulunmaktadır. Dönemin Dışişleri Bakanı Walter Steinmeier ise Türkiye’yi hukuk devleti ilkesine bağlı kalmaya çağırmıştır. Bazı isimlere yurtdışına çıkış yasağı getirilmesini ve basın kuruluşlarının kapatılması konusunda endişelerini dile getirmiştir. Benzer bir tepki Yeşiller Partisi Eş Genel Başkanı Cem Özdemir’den de gelmiştir. Göç ve Uyumdan Sorumlu Devlet Bakanı olan Türk kökenli siyasetçi Aydan Özoğuz ise Türk hükümetinin Almanya’daki Türkler üzerinde nüfuz oluşturmaya çalışmasından kaygılandığını belirtmiştir⁵⁵.

2017’nin başlarına gelindiğinde, Türkiye Almanya’dan sığınma talep eden onlarca askerin darbeye bağlantıları olduğu gerekçesiyle iadesini isterken Almanya’nın, bu kişilerin geçerli pasaportlara sahip olduğunu öne sürerek bu isteği reddetmesi ilişkileri yeniden germiştir⁵⁶. Almanya’nın bu tavrı, demokrasiye sahip

⁵³ Seven Erdoğan, “Avrupa Birliği, Almanya ve Türkiye: İlişkilerde Temel Değerler ve Dönüşen Stratejiler, Can Büyükbay, İstanbul, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016), XI+140 sayfa.”, **Mukaddime**, c. 9, s. 3 (2018): 143-147.

⁵⁴ Orhan Kandemir, Selin Purtul, Derya Ayhan, “Siyasi Kriz Sürecinde Türkiye-Almanya Ekonomik İlişkileri: Dış Ticaret, Doğrudan Yatırım ve Turizm”, **Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c. 3, s. 3 (2018): 634.

⁵⁵ M. Erkut Ayvaz, Bünyamin Keskin, “Almanya’da Türkiye ve 15 Temmuz Darbe Girişimi Etkisi”, **SETA Analiz**, s. 182 (Ocak 2017): 10-12.

⁵⁶ “Türk-Alman ilişkilerinin...”, **age**.

çıkılmayıp darbecilere destek verildiği ve Türkiye'ye karşı çifte standart uygulandığı gerekçesiyle Türkiye tarafından eleştirilmiştir.

Darbe girişimi sırasında Almanya'daki Türk gurbetçiler harekete geçmiş ve Türk konsoloslukları önünde toplanarak eylem yapmıştır. Gurbetçiler darbeye karşı en büyük tepkisini de Köln şehrinde geniş katılımlı bir miting düzenleyerek göstermiştir. “Darbeye Karşı Demokrasi Mitingi” adıyla düzenlenen etkinliğe 80 bin civarında insan katılmıştır. Mitinge Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın video konferans yoluyla bağlanmasına izin verilmemesi Türk tarafınca olumsuz karşılanmıştır. Dışişleri Bakanı Steinmeier bu konuda “Türkiye'nin iç siyasetindeki gerginliklerin Almanya'ya taşınmaması gerektiği” açıklamasını yapmıştır. Köln Emniyet Müdürlüğü de Erdoğan'ın konuşmasının mitinge katılanları galeyana getirip suça sevk edeceği endişesi taşıdıklarını bildirmiştir. Gurbetçiler hakkında yapılan bir araştırmada ise hükümetin, gurbetçilerin Türk siyasetine ilgi göstermesini bir ‘tabiyet sorunu’ olarak gördüğü için mitinge karşı olumsuz tavır aldığı iddiası dile getirilmiştir⁵⁷.

Bu olayın ardından Türkiye'nin geçirdiği 2017 referandum sürecince Almanya'nın, çeşitli gerekçelerle Başbakan, Dışişleri Bakanı gibi hükümet üyelerinin Almanya'da propaganda yapmasına izin vermemesi ilişkileri daha da germiştir. Erdoğan'ın yaşananları ‘Nazi Dönemine’ benzetmesi Almanya'nın tepkisine neden olmuştur⁵⁸. Erdoğan 2015-2018 arası dönemde Almanya'da toplantı ve miting gerçekleştirememiştir. Gerilen ilişkiler sonucu 20 Temmuz'da Alman Dışişleri Bakanı Sigmar Gabriel (SPD) Türkiye politikalarını gözden geçireceklerini; seyahat bilgilerinin sertleştirilmesi, Hermes kredisi ve ihracat kredilerinin azaltılması gibi önlemlerin alınacağını bildirdi. Buna karşılık olarak Erdoğan, Türk seçmenlere Almanya'da 24 Eylül 2017'de yapılacak genel seçimler için “Türkiye düşmanı partilere oy vermeyin” (CDU, SPD, Yeşiller) çağrısı yaptı. Bu çağrı Almanya'da iç işlerine müdahale olarak algılandı ve tepki çekti⁵⁹.

24 Haziran 2018'de Türkiye'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri için yürütülen kampanyalar Almanya'da tedirginliğe sebep oldu. Hükümet ve muhalefetten birçok politikacı Almanya'da kampanya yürütülmesi ve Türkiye'deki

⁵⁷ Keskin, **age**, 18-21, 30.

⁵⁸ Kandemir, **age**, 633-645.

⁵⁹ “Türk-Alman ilişkilerinin...”, **age**.

iç çekişmenin Almanya'daki Türk toplumuna sıçraması ihtimalini eleştiren beyanatlarda bulundu. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) Denetim Komisyonu'nun ülkedeki olağanüstü hâl koşullarında seçime gidilmesinin demokrasi ve meşruiyet açısından sorunlu olacağı; bu yüzden seçimlerin ertelenmesi gerektiği değerlendirmesini CDU, SPD, Sol Parti, Hür Demokrat Parti gibi Almanya'nın önde gelen partilerinin etkili isimleri desteklemiştir⁶⁰.

Mayıs 2013'te İstanbul'da başlayıp ülke geneline yayılan Gezi Parkı protestoları da iki ülkenin arasını açmıştır. Almanya'nın hükümete yönelik olumsuz açıklamalarını dönemin AB baş müzakerecisi Egemen Bağış eleştirmiştir. Bağış'a göre AB'ye adaylık sürecinde yeni faslın açılmamasının altında Almanya'nın Gezi olaylarını bahane etmesi ve Almanya seçimleri öncesi iç siyaset malzemesi olarak kullanılması yatmaktadır. 2017 yılına gelindiğinde Alman Die Welt gazetesinin Türkiye temsilcisi Deniz Yücel'in terör suçundan dolayı tutuklanması krizlere bir yenisini eklemiştir. Başbakan Merkel'inde aralarında bulunduğu birçok politikacı, Alman vatandaşı olan gazeteci için Ankara'ya çağrıda bulunmuştur. Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, Alman meslektaşı Heiko Maas'ın bu minvalde yaptığı açıklamalara "Türkiye'ye yönelik haksız ve mesnetsiz iddialarla dolu... mektuplar kaleme almak ve terör örgütleri, teröristler ve darbeciler için endişe etmek yerine..." ifadeleri geçen bir cevap vermiştir⁶¹. Sonraki süreçte mahkeme Deniz Yücel'in tahliyesine karar vermiş ve Yücel Almanya'ya gitmiştir. Alman Cumhurbaşkanı Frank-Walter Steinmeier bu gelişmenin Türk-Alman ilişkilerinin iyileşmesine katkı yapacağını ümit ettiğini söylemiştir⁶². Ayrıca Yücel'in tahliyesinden önceki aylarda aktivist Peter Steudtner, gazeteci Meşale Tolu ve David Britsch isimli Alman vatandaşlarının serbest bırakılması da ikili ilişkilerde olumlu bir havanın esmesini sağlamıştır⁶³. Temmuz 2020'ye gelindiğinde, mahkeme Yücel'i 2 yıl 9 ay hapis cezasına çarptırmıştır⁶⁴.

⁶⁰ "Almanya'da 24 Haziran kaygısı", **Deutsche Welle Türkçe**, 26 Nisan 2018, <https://www.dw.com/tr/almanyada-24-haziran-kayg%C4%B1s%C4%B1/a-43542533> [26.06.2020].

⁶¹ Tuğba Esendik, "Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyeliği Çerçevesinde Angela Merkel Dönemi Türk-Alman Siyasi Çatışmaları" (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 99-102.

⁶² "Deniz Yücel serbest! Özel uçakla Almanya'ya döndü", **Hürriyet**, 16 Şubat 2018, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/deniz-yucel-serbest-40744061> [26.06.2020].

⁶³ "Türk-Alman ilişkilerinin...", **age**.

⁶⁴ "Die Welt gazetesi muhabiri Yücel'e 2 yıl 9 ay hapis cezası", **Anadolu Ajansı**, 16 Temmuz 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/die-welt-gazetesi-muhabiri-yucele-2-yil-9-ay-hapis-cezasi/1912654> [12.09.2020].

2016 yılı demokrasi ve hukuk konusunda birçok anlaşmazlığa sahne olmuştur. Komedyen Böhmermann'ın 31 Mart'ta Alman ZDF kanalında Erdoğan'a hakaret içeren bir şiir okuması Türkiye'nin sert tepkisine yol açtı ve konu yargıya taşındı. Alman hükümetinin onayıyla Böhmermann hakkında "yabancı devlet adamına hakaret" suçlamasıyla soruşturma açıldı. Ancak daha sonra hükümetin girişimiyle "yabancı devlet adamına hakaret" suçu kaldırıldı. 2018 Mayısına gelindiğinde Böhmermann'ın şiirinin Erdoğan'a hakaret içeren bölümü Alman mahkemesince yasaklandı. Böhmermann daha sonra karara itiraz etse de şimdilik bu sorun Türk-Alman ilişkilerinin gündeminden çıkmış gözükmemektedir⁶⁵.

Basın konusu Mart 2019'da bir kez daha iki ülke arasında gerilime neden olmuştur. Türkiye bu tarihlerde bazı Alman basın mensuplarının akreditasyon süresini uzatmayarak basın faaliyetinde bulunmasını engellemiştir. Alman Dışişleri gelişmeleri endişe ile takip ettiklerini ifade etmiştir. Türkiye ise bu basın mensuplarının kurdukları ilişkilerden dolayı akreditasyon alamadıklarını belirtmiştir. Ancak birkaç gün sonra Alman gazetecilere tekrar akreditasyon verilince bu mesele çözülmüştür⁶⁶.

DİTİB (Diyanet İşleri Türk İslam Birliği) ile ilgili ortaya atılan casusluk iddiası 2016 yılının sonlarında Türkiye-Almanya ilişkilerini bir kez daha gerdi. Alman basınının iddiasına göre DİTİB'e bağlı olarak çalışan bazı imamlar Gülen yanlısı olan kişileri tespit edip bilgilerini Ankara'ya gönderiyordu. Alman Federal Savcılığının konu hakkında bir yıl kadar süren soruşturması bir sonuca ulaşmadan kapandı. Benzer şekilde; Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı Hakan Fidan'ın Şubat 2017'de Alman Dış İstihbarat Servisi (BND) Başkanı'na FETÖ ile bağlantısı olduğu düşünülen kişi ve kuruluşların listesini verdiği iddiası da Alman Federal Başsavcılığı'na soruşturulan bir diğer konu oldu.

2.2.5. Vize Serbestisi

Vize serbestisi konusu yakın zamanda yoğun bir şekilde tartışılrsa da uzun zamandır ikili ilişkilerde önemli bir yer tutan gündem maddelerinden birisiydi. 2011 yılında Erdoğan'la bir araya gelen Merkel, Türk vatandaşlarına vize muafiyeti

⁶⁵ "Böhmermann "Erdoğan şiiri" için AYM'ye başvurdu", **Deutsche Welle Türkçe**, 19 Aralık 2019, <https://www.dw.com/tr/b%C3%B6hmermann-erdo%C4%9Fan-%C5%9Fiiri-i%C3%A7in-aymye-ba%C5%9Fvurdu/a-51743603> [26.06.2020].

⁶⁶ Ayvaz, **age**, 95.

isteyen Erdoğan'a Almanya'nın vize konusunda esneklik gösterebileceği sözünü vermiş ancak daha sonra herhangi bir adım atmamıştır⁶⁷.

Almanya'daki 24 Eylül 2017 seçimlerinden sonra CDU/CSU ve SPD arasında oluşturulan "büyük koalisyonun" mutabakat metninde Türkiye'ye de yer verilmiştir. Metinde Türkiye'nin Almanya ile çok yönlü ilişkileri olan önemli bir müttefik olduğu bildirilirken "Demokrasi, hukuk devleti ve insan haklarının durumu kötüleşti. O nedenle AB üyelik müzakerelerinde hiçbir yeni faslın açılmaması ve görüşülen hiçbir faslın da kapatılmamasını istiyoruz" ifadelerine yer verildi. Bunun yanı sıra Türkiye yükümlülüklerini yerine getirene kadar vize zorunluluğunun devam edeceği ve Gümrük Birliği'nin müzakere edilmeyeceği belirtildi⁶⁸.

2.2.6. Türk Göçmenler

II. Dünya Savaşı sonrasında hızla büyüyen Alman ekonomisi 1960'larda işgücü açığıyla karşılaşmıştır. Tarihsel olarak bu açığını Slav toplumlarıyla gideren Almanya, Soğuk Savaş sebebiyle Doğu'nun işgücünden yararlanamayınca yönünü Türkiye'ye çevirmek zorunda kalmıştır. Aynı dönemde ekonomik sorunlarla uğraşan Türkiye'de işsizlik yüksek düzeydeydi. Böylesi bir konjonktürde gittikçe artan miktarda Türk, Almanya'da yaşamaya başlamıştır⁶⁹.

Soğuk Savaşın bitimiyle Doğu ülkelerinden Almanya'ya doğru başlayan göç ve iki Almanya'nın birleşmesi ülkede milliyetçi duyguların ve yabancı karşıtlığının artmasına neden olmuştur. Aynı dönemde ekonomik sorunların yaşanması yabancı işgücünün bir sorun olarak görülmesine yol açmıştır. 1993 yılında Alman Anayasasında yapılan değişiklikle sığınmacı akınının önüne geçilmek istense de göçe yol açan temel sorunlar çözülemediği için bir etki gösterememiştir. Başçeri'ye göre Almanya göçmen karşıtı tutumundan vazgeçip uygun göç politikaları belirlemelidir. Bu sayede hem göçmen akışı denetlenecek hem de ülkedeki aşırı sağ söylemlerin güçlenmesinin önüne geçilecektir⁷⁰.

⁶⁷ "Türk-Alman ilişkilerinde bir yıl", **Deutsche Welle Türkçe**, 28 Aralık 2011, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrk-alman-ili%C5%9Fkilerinde-bir-y%C4%B1l/a-15631254> [24.06.2020].

⁶⁸ "Koalisyon metninde vize muafiyeti ve yeni fasla izin yok", **Deutsche Welle Türkçe**, 12 Ocak 2018, <https://www.dw.com/tr/koalisyon-metninde-vize-muafiyeti-ve-yeni-fas%C4%B1a-izin-yok/a-42132809> [26.06.2020].

⁶⁹ Esin Yılmaz Başçeri, "Almanya'da Sığınmacı Sorunu ve Türkiye-Almanya İlişkileri" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), 215-216.

⁷⁰ Başçeri, **age**, 217-220.

Bugün yaklaşık 3.5 milyon Türk kökenli insan Almanya’da yaşamaktadır. Almanya’da yaşayan Türkler bu ülkeye sosyal ve ekonomik boyutlarda katkı sağlamaktadır. Almanya’da 2019 itibariyle Federal Parlamento’da 15 ve Eyalet Meclislerinde 52 milletvekili görev almaktadır⁷¹.

Son yıllarda Avrupa genelindeki artışa paralel olarak Almanya’da da yükselen aşırı sağ, ülkedeki en büyük azınlık grup olan Türkleri de etkilemektedir. Türklerin evlerine ve ibadethane gibi toplanma yerlerine yönelik yakma girişimlerine sıklıkla rastlanmaktadır. Aşırı sağın Almanya’daki temsilcisi olan Alternative für Deutschland (AfD) partisi sığınmacı krizi gibi güncel konulara getirdiği eleştirel söylemlerle Alman halkında mevcut olan hoşnutsuzlukları kendi desteğini artırmak için kullanmaktadır. Aslında AfD’ye oy veren kesimler incelendiğinde bunların Almanya’nın ekonomik açıdan dezavantajlı kesimleri olduğu görülür. Bu toplum kesiminin yoksulluğu; Almanya’nın doğusu ile batısı arasındaki ekonomik eşitsizlikten, AB’nin 1999 Maastrich Antlaşması ve “Ekonomik ve Parasal Birlik” sonrası uyguladığı neoliberal politikalardan kaynaklanmaktadır. Bu politikalar Almanya’nın birleşmesi sırasında Doğu Almanya’nın sanayisini bitirmiş ve büyük bir işsizliğe neden olmuştur. AB’nin uygulamaya başladığı neoliberal ekonomi politikaları da artan eşitsizlik, işsizlik ve fakirlik karşısında etkisiz kalmıştır. Dahası AB’nin antidemokratik işleyişi, halkların taleplerinin dikkate alınmamasına ve bunun sonucunda AB’ye karşı huzursuzluğun yayılmasına neden olmuştur. AB ve ekonomi karşısında duyulan rahatsızlık, yabancı düşmanlığı üzerinden popülist söylemlerde bulunan AfD’nin, alternatif bir ekonomi politikası olmasa da, toplumsal taban bulmasına yol açmıştır. Bu parti sorunların yabancılar nedeniyle oluştuğunu öne sürmektedir. 2019 yılında gerçekleştirilen Avrupa Parlamentosu seçimlerinde AfD %11 civarında oy almıştır. AfD’nin bu yükselişinde Almanya’daki geleneksel merkez solun, refah devleti politikalarından uzaklaşarak neoliberalizme yönelmesi önemli bir etkidir. Bu nedenle düşük gelirli kesimlerin desteği bu gibi partilere yönelmiştir⁷².

Yabancı düşmanlığının toplumda artmasının yanı sıra Alman hükümeti de gasterbeiter (misafir işçi) olarak adlandırılan ve Almanya’nın bir parçası sayılmayan

⁷¹ “Türkiye-Almanya Federal...”, **age**.

⁷² Utku Akman, “Rise of Right-wing Populism in Europe? The Case of Alternative für Deutschland (AfD) in Germany” (Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 72-76.

Türkler kalıcı hale geldikçe asimilasyon siyaseti izlemektedir⁷³. Türk hükümeti bu duruma doğal olarak tepki göstermektedir. Bu doğrultuda, 2008’de Türkiye’nin başbakanı olan Erdoğan’ın Almanya’da göçmenlere yaptığı bir konuşmada söylediği “Entegrasyona evet, asimilasyona hayır” cümlesi ise Alman hükümetince tepkiyle karşılanmıştır⁷⁴.

Daha önce de değinildiği gibi 2011 yılında bir araya gelen Cumhurbaşkanları Gül ve Wulff göçmenler meselesini de konuşmuştur. Wulff Türklerin topluma uyum sağlamasının zor bir görev olduğunu belirtmiş ve Almanca öğrenmenin kilit rolünü vurgulamıştır. Ayrıca “kimsenin asimilasyon istemediğini” söyleyen Wulff, Almanya’daki kurallara uyulması çerçevesinde herkesin kendi kültürünü yaşatabileceğini belirtmiştir. Gül ise 2007 yılında çıkarılan ve insanların evleneceği kişinin Almanca biliyor olması şartını getiren yasayı eleştirmiş ve vize konusunda işadamlarının yaşadığı sıkıntıları dile getirmiştir⁷⁵. Daha sonraki yıllarda Erdoğan da Almanca öğrenmenin önemine dikkat çekmiş ancak asimilasyona karşı olduklarını “Çünkü biz dinimizden, dilimizden, kültürümüzden taviz veremeyiz” sözleriyle anlatmıştır⁷⁶. Türkiye’nin asimilasyonu reddeden politikası günümüzde olduğu gibi geçmişte de uygulanmıştır. 1970’lerin sonundan itibaren Türk işçilerin Almanya’da kalıcı olacakları anlaşıncı Türkiye asimilasyon ve entegrasyona hususlarında bazı politikalar geliştirme ihtiyacı hissetti. Bu doğrultuda 1984’te Köln/Almanya merkezli DİTİB teşkilatının kurulması önemli bir adımdır. Bu teşkilat başta Türk kökenliler olmak üzere Almanya’daki Müslüman toplulukların temsil edilmesi ve örgütlenmesi için faaliyet göstermektedir⁷⁷.

2011 yılının sonlarında ortaya çıkan “neo-nazi” cinayetleri göçmen meselesini bir kez daha Türk-Alman ilişkilerinin gündemine getirmiştir. Aşırı sağcı-ırkçı olan bu örgüt (NSU) 2000-2007 yılları arasında 8’i Türk en az 10 kişiyi öldürmüştür. Cinayetlerin 2011’de ortaya çıkmasının ardından Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Almanya’daki kurbanların yakınlarıyla görüşmüş ve bu konunun takipçisi olacaklarını belirtmiştir. 2013 yılına gelindiğinde neo-nazi üyelerinin yargılanmasına

⁷³ Tulgar, **age**, 250-259.

⁷⁴ Metin Aksoy, “15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Gerilen Türkiye-Almanya İlişkilerinde Göçmen Meselesi”, **Muhafazakâr Düşünce**, c. 13, s. 49 (2016): 145-166.

⁷⁵ “Gül ve Wulff”dan...”, **age**.

⁷⁶ “Asimilasyona hayır”, **Deutsche Welle Türkçe**, 24 Mayıs 2014, <https://www.dw.com/tr/asimilasyona-hay%C4%B1r/a-17660423> [25.06.2020].

⁷⁷ Yakup Çoştı, M. Akif Ceyhan, “DİTİB’in Din Eğitimi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 8, s. 1 (2015): 44-45.

başlanmıştır⁷⁸. Dönemin Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ bu örgütün derin bağlantılarının yargılama sürecinde ortaya çıkartılması gerektiğini belirterek Alman hükümetini gerekli adımları atmaya çağırmıştır⁷⁹.

Türkiye ve Almanya arasında sıkıntıya konu olan başka bir konu koruma altına alınan Türk kökenli çocuklardır. Alman devleti tarafından çocukların yüksek yararı ve refahının korunmasının sağlanması için Alman Gençlik Daireleri kurulmuştur. Gençlik Daireleri, yapılan ağır/acil ihbarlar üzerine çocukları ailelerinden uzaklaştırma ve koruma altına alma yetkisine sahiptir. Bahsi geçen durumlarda çocuklar bakımevlerinin, yurtların veya koruyucu ailelerin yanına yerleştirilmektedir. Bu dairelerin çoğu zaman basit nedenlerle veya ciddi bir soruşturma gerçekleştirmeksizin çocukları ailelerinden ayırmaları göçmen aileleri de etkilemektedir. Daire, aldığı kararlar nedeniyle Alman ve Türk kamuoyunda tepkilere konu olmaktadır. Kurumun el koyduğu Türk kökenli çocuk sayısının artması üzerine TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu 2013 yılında Belçika, Hollanda ve Almanya Gençlik Dairelerini inceleyen bir rapor hazırlamıştır. Araştırmaya konu olan iddialar genelde çocukların Türk ve Müslüman olmayan koruyucu ailelere verilerek dini-millî kimliğinin kaybettirildiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. 2015 yılında bu dairelerin yetkilerinin bir kanunla genişletilmesi sonucunda bu tür vakaların sayısı da yükselmiştir. Ayrıca “baskı”, “özgürlüğün kısıtlanması” gibi devlet müdahalesini meşru kılan kriterlerin de Alman kültürü temel alınarak değerlendirilmesi göçmen çocuk ve aileleri zor durumda bırakmaktadır. Ancak Gençlik Dairelerinin istatistiki verileri paylaşmada işbirliğine yanaşmaması ve çifte vatandaş olan göçmenlerin Alman olarak kayda geçmesi sonucunda koruma altına alınan Türk kökenli çocuk sayısı hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır⁸⁰.

Geçtiğimiz yıllarda Batı dünyasında yükselen aşırı sağ ve İslam karşıtlığı Almanya’daki Türk toplumunu da olumsuz etkilemiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı, 12 Haziran 2019 tarihli açıklamasında aşırılıkçıların gerçekleştirdiği saldırılardan büyük üzüntü duyduğunu ve Nisan’da BM Genel Kurulu’nun kabul ettiği “Din veya inanca dayalı terörizm ve diğer şiddet eylemleriyle mücadele” başlıklı kararın

⁷⁸ “Türk-Alman ilişkilerinde...”, **age**.

⁷⁹ “Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ Nazi davasıyla ilgili açıklama yaptı”, **Haber Türk**, 8 Mayıs 2013, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/842682-bozdagdan-aciklama> [24.05.2020].

⁸⁰ Zeliha Eliaçık, Tuba Sarıaltın, **Alman Gençlik Dairesi Tarafından Koruma Altına Alınan Türk Kökenli Çocuklar**, 2. bs. (İstanbul: SETA Rapor, 2020), 10-14.

uygulanmasının sorunun çözümüne yardımcı olacağını bildirmiştir⁸¹. 2019 yılında, verilere göre Müslüman toplulukları 184 kez saldırıya uğramıştır. Yine bu verilere göre ayrımcılık şikâyetiyle başvuran Müslümanların %76'sının kadın olması dikkat çekicidir. Özellikle türbanlı kadınlar ayrımcılığa uğrarken Müslümanların ev ve iş aramada dezavantajlı oldukları belirtilmektedir. 2017'de 1095, 2018 yılında 910 saldırı olduğu düşünüldüğünde vakalarda ciddi bir gerileme göze çarpmaktadır. Denilebilir ki; ilerleyen yıllarda aşırı sağ dünya genelinde popülaritesini kaybetme eğilimine girdikçe Almanya'daki Türkler de kendilerini daha güvende ve Alman toplumuyla daha barışık hissedecektir⁸².

2.2.7. PKK

Almanya'nın yukarıda da değinilen göçmen politikası Türk iç siyasetine ve kamu düzenine etki etmiştir. Almanya'nın 1949 tarihli Anayasası'nın 16. Maddesinin ekinde, ülkesinde siyasi takibata uğrayanların sığınmacı olarak başvurabileceği belirtilmiştir⁸³. Bu kapsamda Türkiye'de terör örgütü olarak kabul edilen PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Almanya'da faaliyet gösterme imkânı bulmuştur. PKK'nın 1984'te ilk yurtdışı merkezini Almanya'da kurması, burada finansman ve insan kaynağı sağlaması sürpriz olmamıştır. Diğer yandan Alman hükümetlerinin göçmenleri toplumdan dışlayan politikalar izlemesi, bu insanların illegal örgütlere katılmasına yol açmıştır. Göçmenlere siyasi haklar verilmemesi, uyum politikalarının yetersizliği, ırkçı saldırılar ve her an sınır dışı edilebilme ihtimali aşırılıkçı örgütlerin kendisine taraftar bulmasını kolaylaştırmıştır⁸⁴. Sonuç olarak 2018'e gelindiğinde Anayasa Koruma Teşkilatı'nın raporuna göre Almanya'da PKK yanlısı 14.500 kişi bulunmaktadır ve sadece bu yıl örgüt için 14 milyon euro toplanmıştır⁸⁵.

PKK'nın Türkiye'nin terörle mücadele operasyonlarına karşı 1993 yılında Almanya'da başlattığı protestoların büyük şiddet olaylarına yol açması Alman

⁸¹ “No: 164, 12 Haziran 2019, Son Dönemde Yurtdışında Gerçekleşen Cami Saldırıları Hk.”, T.C. Dışişleri Bakanlığı, 12 Haziran 2019, http://www.mfa.gov.tr/no_164_-son-donemde-yurtdisinda-gerceklesen-cami-saldirilari-hk.tr.mfa [16.11.2020].

⁸² “Almanya'da her iki günde bir İslam düşmanı saldırı”, **Deutsche Welle Türkçe**, 10 Şubat 2020, <https://www.dw.com/tr/almanyada-her-iki-g%C3%BCnde-bir-islam-d%C3%BC%C5%9Fman%C4%B1-sald%C4%B1r%C4%B1/a-52330461> [23.09.2020].

⁸³ **Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası**, 1949, Madde 16a, çev. Christian Rumpf, Gökçe Uzar Schüller, (Berlin, 2015), 21.

⁸⁴ Başçeri, **age**, 223-226.

⁸⁵ 'Almanya'da terör örgütü PKK'yla bağlantılı iki şirketin yasaklanması memnuniyet verici', **Anadolu Ajansı**, 14 Şubat 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanyada-teror-orgutu-pkky-la-baglantili-iki-sirketin-yasaklanmasi-memnuniyet-verici/1391940#> [23.09.2020].

hükümetini önlem almaya zorlamıştır. Nitekim 26 Kasım 1993'te PKK ve organizasyonlarına faaliyet yasağı getirilmiştir⁸⁶.

Türkiye'nin gerek iç gerekse dış siyasetinde PKK terör örgütü gündemdeki yerini korumaktadır. Erdoğan'ın başbakan olarak Kasım 2011'de yaptığı Almanya ziyaretinde terörle mücadele konusu bir kez daha gündeme gelmiştir. Erdoğan Türkiye'ye destek vermeyen Avrupalı ülkeleri eleştirerek “Avrupalı dostlarımızın önüne dosyaları koyduğumuzda, tek tek isimleri, yayın kuruluşlarını, aktarılan para miktarlarını koyduğumuzda bize bahaneler üretiyorlar” demiştir⁸⁷. Ayrıca bu konuşmadan önce bazı Alman vakıflarının PKK'ya destek sağladığı iddiasını dillendirmiştir. Bu iddiaya Alman Dışişleri Bakanlığı, PKK'nın terör örgütü listesinde olduğu ve iddiaların gerçeği yansıtmadığı cevabını vermiştir⁸⁸.

PKK'ya Almanya'dan finansal kaynak sağlanması, geçtiğimiz yıllarda Alman Anayasa Koruma Teşkilatı tarafından da incelemeye alınmıştır. PKK'nın aynı dönemlerde Almanya'da şiddet içeren eylemlerde bulunması Alman hükümetini harekete geçmeye zorlamış ve örgüt bağlantılı bazı şirketlerin faaliyeti yasaklanmıştır⁸⁹.

⁸⁶ Kazım Keskin, “Almanya”, **Avrupa'da PKK Yapılanması**, ed. Enes Bayraklı, Hasan Basri Yalçın, Murat Yeşiltaş (İstanbul: SETA, 2019): 43.

⁸⁷ “Bahaneleri bize değil, vicdanınıza anlatın”, **Haber Türk**, 2 Kasım 2011, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/684709-bahaneleri-bize-degil-vicdaninize-anlatin> [10.11.2020].

⁸⁸ “Türk-Alman ilişkilerinde...”, **age**.

⁸⁹ 'Almanya'da terör örgütü...', **age**.

3. SURIYE İÇ SAVAŞI

Suriye İç Savaşı 2011 yılında başlamış ve günümüzde de devam etmektedir. Literatürde savaşın sebeplerini etnik-mezhepsel çatışmalara veya demokrasi mücadelesine dayandıran çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Ancak sağlıklı bir değerlendirme için toplumsal, bölgesel ve sosyoekonomik faktörleri de dikkate almak gerekmektedir⁹⁰. Bu bölümde önce savaşın nedenleri incelenecek, ardından savaş süreci ve diğer devletlerin savaştaki rolü incelenecektir.

3.1. Suriye İç Savaşının Sosyopolitik Nedenleri

Suriye’de başlayan protestolar, üst üste biriken birçok sorunun neticesinde kısa sürede bir iç savaşa dönüşmüştür. Yüz binlerce ölüme ve milyonlarca kişinin sığınmacı olmasına yol açan bu savaşın ana nedenleri; tarihsel konjonktür, etnik ve dinsel yapı, siyasi nedenler ve ekonomik sorunlar başlıkları altında incelenebilir.

3.1.1. Baas Rejimi

Suriye, 1946’da Fransa’dan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu tarihten itibaren sayısız darbe geçiren ülkede 1963’te Baas Partisi iktidarı ele geçirmiş, Hafız Esad 1970’de parti içi bir darbe yaparak kendi rejimini kurmuştur. Başkanlık monarşisi olarak nitelendirilebilecek bu rejim başkanın karizmatik liderliğine ve başkana sadakat ekseninde askeri, ekonomik ve sosyal çıkar ağlarına dayanıyordu. Baas Partisinde, güvenlik güçlerinde ve bürokraside Esad’a sadık bir elit sınıf oluşturuldu. Parti toplumun her katmanına yayıldı; ideoloji propagandası ve jurnallemeler için disiplinli bir sivil ordu gibi örgütlendi. Üye sayısı 2005 yılında 1,8 milyona ulaştı. Ancak rejimin sunduğu kamu hizmetleri Baas Partisi tarafından yönetildiği için elitlerle sosyal bağlantıları olmayan toplum kesimleri bu hizmetlere erişememiştir.

⁹⁰ Yasin Atlioğlu, “Suriye İç Savaşı ve Müzmin Toplumsal Çatışma”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c. 73, no. 1 (2018): 129-156.

2005 yılında muhaliflerce yayınlanan Şam Deklarasyonu'nda rejim “otoriter, totaliter ve hizipçi” olarak tanımlanmıştır⁹¹.

Baas'ın laik, sosyalist ve Arap milliyetçisi ideolojisi, temelde toplumun geleneksel aşiret, mezhep ve bölgesel bağlarının yerine ulusal ve sosyoekonomik bağların geçirilmesini hedefliyordu. Ancak Suriye rejimi yönetim gücünü elinde tutabilmek adına geleneksel mezhep-aşiret bağlarına geri dönmek zorunda kaldı. Bu da ülke nüfusunun sadece %11'ini oluşturan Alevilerin devlet kadrolarını ele geçirmesi anlamına gelmekteydi⁹².

Baas rejimi yönetimi ele geçirdiğinden beri Suriye toplumunda önemli dönüşümlere yol açmıştır. Rejimin sosyalist ideolojisinin paralelinde “küçük burjuva” artık Suriye siyasetinin belirleyicisi haline gelmiştir. Toprak reformu ile büyük toprak sahiplerinin toplum üzerindeki etkisi kırılmıştır. Öte yandan devlet kademelerinde önemli mevkilere büyükşehirli geleneksel isimlerin yerine Baas ideolojisiyle yetişmiş taşra kökenli gençler getirilmiştir. Ordu ise Baas'ın ideolojik eğitim kampı haline gelmiştir. Suriyeli erkek ve kız çocukları ortaokuldan itibaren askeri eğitim yoluyla parti ideolojisiyle yetiştirilmiştir. Ayrıca ordu siyasette yükselmenin yolu haline gelmiştir. Çünkü Suriye'de parti orduyu değil, ordu partiyi kontrol etmektedir. Ordunun geçmişte sık sık gerçekleştirdiği darbelere karşı da devlet aygıtları ve istihbarat teşkilatları lidere bağlı olarak organize edilmiştir ve çalışanları Esad ile aynı mezhep ve aşirete üye olanlardan seçilmiştir. Devletin Muhaberat isimli istihbarat teşkilatı insan haklarını sıklıkla ihlal etmekte, memurlar sıradan halkı küçümsemekte ve insanlar devlette tanıdıkları olmadan hizmet alamamaktadır. Rejimin bu otoriter yapısı nedeniyle toplum hoşnutsuzluğunu demokratik yollardan dışa vuramamıştır⁹³.

Antidemokratik ortam rejim muhaliflerinin 1964, 1965 ve 1967 yıllarında bir dizi isyan çıkarmasına neden olmuştur. Bu isyanlar Müslüman Kardeşler, Sünni elitler ve din adamları tarafından desteklenmiştir. 1973'te yeni anayasa çalışmaları yapılırken Baas'ın laik tutumu İslamcı muhaliflerin geniş protestolar düzenlemesine yol açmıştır. Ancak ülke tarihindeki en büyük isyan 1976-1982 yılları arasında ülke

⁹¹ Nihan Özay, “Suriye İç Savaşı ve Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin Sorumluluğu” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 111-117.

⁹² Nikolaos van Dam, “Sectarian and Regional Factionalism in the Syrian Political Elite”, **The Middle East Journal**, c. 32, s. 2 (1978): 201-203.

⁹³ David Roberts, **The Ba'th and the Creation of Modern Syria** (New York: Routledge, 1987), 136-139.

apında süren isyandır. Müslüman Kardeşlerin öncülüğünde başlayan isyan rejimin 1982’de Hama Katliamı’nı gerçekleştirmesiyle son bulmuştur. Bu katliamda binlerce insan ldrlmştur. Katliamın muhaliflerde yol açtığı sarsıntı, rejime karşı 2011’e kadar ciddi bir eylem yapılmamasına neden olmuřtur⁹⁴.

3.1.2. Tarihsel Konjonktür: Arap Baharı Süreci

17 Aralık 2010 tarihinde bugün Arap Baharı adı verilen süreci başlatan ilk olay gerçekleşmiştir. Bu tarihte Tunuslu Muhammed Buazizi isimli genç bir seyyar satıcı, ekonomik nedenlerle kendisini yakarak intihar girişiminde bulundu. Bu olay üzerine demokratik ve ekonomik taleplerle başlayan protestolar, hızla rejim karşıtı bir isyana dönüştü. Takip eden Ocak ayında Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali istifa etmek zorunda kaldı. Tunus’ta başarılı olan isyan hareketi, Orta Doğu’da benzer sıkıntılar yaşayan halklara ilham kaynağı oldu. Olaylar, domino etkisiyle Fas’tan Bahreyn’e kadar uzanan geniş bir coğrafyayı etkilemiştir.

Suudi Arabistan, Bahreyn ve Umman gibi ülkelerde baş gösteren protestolar, yönetimlerin halkın bazı taleplerini karşılaması sonrasında durulmuştur. Ancak bazı ülkelerde eylemcilerin istekleri, yönetim değişikliği olmadan çözülemeyecek düzeydeydi. Mısır, Tunus, Yemen ve Libya’da bulunan otoriter rejimler, geniş katılımlı protestolara direnememiş ve devrilmiştir. Suriye de Orta Doğu’ya yayılan bu isyan dalgasından etkilenmiştir. Bu ülkede başlayan protestolar zaman içerisinde farklı boyutlar kazanarak büyük bir iç savaşa dnřmřtir⁹⁵.

Avrupa lkeleri, ABD ve Rusya gibi küresel gler, olayların küresel siyaseti etkilemesi sonucunda Arap Baharı sürecine müdahil olmuştur. ABD ve AB lkeleri, çoğu yerde yönetimlere karşı muhalifleri desteklemiştir. Yemen ve Tunus’ta yönetimlerin değişmesinde etkili olmuşlar, Libya’da Kaddafi rejimine karşı askeri operasyon düzenlemişlerdir. İran da isyanların gerçekleştiği ülkelerde kendine yakın yönetimlerin başa geçmesini umarak bazı muhalif unsurlara destek vermiřtir⁹⁶.

⁹⁴ Nuri Salık, “Beşşar Esed Döneminde Toplumsal Muhalefet ve iç Savaş”, **Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye: iç ve Dış Politika**, ed. M. Akif Okur, Nuri Salık (İstanbul: Nobel, 2016): 51-59.

⁹⁵ Yunus Kayabaşı, “Suriye iç Savaşında Yerel Aktörlerin Rolü ve Türkiye’nin Suriye İhtilafına Yaklaşımı (2011-2018)” (Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 28.

⁹⁶ Yaşar Besen, “Arap Baharının Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri” (Yüksek Lisans Tezi, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 20-21.

Arap Baharı'nın Suriye iç savaşında etkili olmasının bir diğer sebebi; Tunus ve Mısır gibi laik yönetimlerin bulunduğu ülkelerde devrimlerle beraber liberal ve İslamcı kesimlerin siyasette daha etkin bir konuma gelmeleridir⁹⁷. Bu durum Suriye'deki benzer toplulukların da yönetime erişme arzusuna yol açmaktadır. Kurt, Suriye'deki protestoların muhaliflerin Mısır'da ve Tunus'taki başarılarından cesaret aldığını belirtir⁹⁸.

Tunus'ta olayları başlatan eylemin bir benzeri Suriye'de de gerçekleşmiştir. 26 Ocak 2011'de Hasan Ali Akleh, rejimi protesto etmek için kendisini yakarak intihar etmiştir. Beşar Esad bu olaydan 5 gün sonra verdiği bir röportajda "Arap liderler demokratik reformları bir an önce hayata geçirmeli." demiştir⁹⁹. Ancak Suriye'deki protestolar devam etmiş, 25 Mayıs'ta rejimi protesto eden Hamza Ali El-Hatib isimli bir çocuğun rejim güçlerince bir ay işkenceye maruz bırakılarak öldürüldüğü ortaya çıkmıştı. Bu olayın ardından daha da şiddetlenen protestolarda Hamza ismi slogan haline geldi.

3.1.3. Etnik ve Dinsel Yapı

Suriye'nin parçalı bir dini ve etnik kimliğe sahip olması iç savaş başlatan ve sürdüren başlıca nedenlerdedir. Ülkenin %87'si Müslüman (%74 Sünni ile %13 Alevi, İsmaili ve Şii) %10'u Hristiyan, %3'ü Dürzi'dir¹⁰⁰. Bu kimlikler arasında ülke nüfusunun %13'ünü oluşturan ve Nusayri adı verilen Alevi-İsmaili-Şii kesimin ekonomik ve siyasi gücü elinde tutması Sünni Arapları, Kürtleri, Türkmenleri ve bazı Hristiyanları rahatsız etmekteydi¹⁰¹.

Osmanlı yönetimindeki geleneksel Suriye toplumu kentli Sünni elitlerin egemenliğindeydi. Bu durum Alevi, Dürzi gibi dini azınlıkların siyaset ve ekonominin dışına itilmesine neden olmuştu. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Suriye'de kurulan Fransız mandası, bölgeyi etnik birimlere bölerek kendi egemenliğini devam ettirmek için bu grupları birbirine karşı kullanmıştır. 1963'te Baas üyesi askerlerin bir darbeyle iktidarı ele geçirmesi Alevilerin toplumun

⁹⁷ Tarık Oğuzlu, "Arap Baharı ve Yansımaları", *Ortadoğu Analiz*, c. 3, s. 36 (2011):12.

⁹⁸ Veysel Kurt, "Fransız Mandacılığından İç Savaşa Suriye'de Ordu ve Siyaset", *Orta Doğu'da Ordu ve Siyaset*, ed. Veysel Kurt (İstanbul: SETA, 2017): 163-186.

⁹⁹ "Interview With Syrian President Bashar al-Assad", *The Wall Street Journal*, 31.01.2011, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894> [16.11.2020].

¹⁰⁰ "Middle East: Syria", Central Intelligence Agency, The World Factbook, 29 Ağustos 2018, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> [07.12.2019].

¹⁰¹ İbrahim Akkan, "Arap Baharı Sonrası Suriye ve Türk Dış Politikası Açısından Türkiye-Suriye İlişkileri" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 36-37.

merkezinine yerleşmesinin önünü açmıştır. İç savaşın başlamasında mezhepler arasında yaşanan bu mücadelenin büyük etkisi vardır¹⁰².

1963 darbesi Suriye tarihinin en önemli dönüm noktalarından biridir. Çünkü bir yandan Aleviler ülkenin yeni elit tabakası olurken diğer yandan kurulmaya çalışılan demokratik parlamenter sistem son bulmuştur¹⁰³. Baas Partisi iktidara geldiğinde Sünni hâkimiyetindeki devlet kadrolarına Alevi kökenliler yerleşmeye başlamıştır. 1970’te Hafız Esad’ın darbeyle başa geçmesi Alevilerin ordu ve bürokraside hâkimiyet kurmasını sağlamıştır. Şehirli Sünni orta sınıfı kendi iktidarına bir tehdit olarak algılayan Esad, sadece Alevi kesimin desteğini almakla kalmamış, kırsalda yaşayan Sünnileri ekonomik ve sosyal yardımlar yoluyla yanına çekmiştir¹⁰⁴. Nikolaos van Dam’a göre devletin mezhepsel bağlar üzerinden siyaset gütmesi sosyoekonomik sınıfların mezhepsel olarak belirlenmesine ve şehir-taşra gibi zıtlıkların mezhepsel zıtlıklarla örtüşmesine yol açmıştır. İnsanların dini topluluklarına göre ayrışması bir yandan sınıf bilincini olumsuz etkilerken diğer yandan sınıf mücadeleleri mezhepsel bir görünüm kazanmaktadır¹⁰⁵.

Beşar Esad döneminde hız kazanan iktisadi liberalizasyon süreci, yönetime yakın Alevi kesimin ciddi servetler elde etmesine ve aynı zamanda kırsal kesimin kaderine terk edilmesine yol açmıştır. Bu durum Suriye’deki ayaklanmaların Sünni köylerde ve küçük kentlerde yoğunlaşmasına neden olmuştur¹⁰⁶.

Ekonomik eşitsizlik, Suriye toplumunun en fakir kesimlerinden olan Kürtlerin ve Türkmenlerin ayaklanmalara katılmalarında itici faktör olmuştur. Ayrıca Kürtler gibi önemli nüfusa sahip toplumların yıllarca görmezden gelinmesi ve insan hakları ihlallerine maruz bırakılması rejime karşı bu kesimlerin tepki göstermesine neden olmuştur¹⁰⁷.

3.1.4. Ekonomik Sorunlar

Arap Baharı’nı tetikleyen en önemli nedenlerden birisi ekonomik sorunlardır. 2008 Dünya ekonomik krizi, düşük gelir düzeyine sahip Orta Doğu ülkelerinin

¹⁰² Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, “Osmanlı İdaresi ve Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye”, **Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye: İç ve Dış Politika**, ed. M. Akif Okur, Nuri Salık (İstanbul: Nobel, 2016): 6-15.

¹⁰³ Salık, **age**, 46-47.

¹⁰⁴ Özay, **age**, 105.

¹⁰⁵ van Dam, **age**, 203.

¹⁰⁶ Özay, **age**, 105-106.

¹⁰⁷ Besen, **age**, 15.

ekonomilerinin olumsuz etkilenmesine ve ülke içindeki mevcut gelir adaletsizliğinin artmasına yol açtı¹⁰⁸. Örki ve Çendek'e göre işsizliğin ve yoksulluğun yüksek seviyede oluşu, ekonomik teşviklerin hayata geçirilemeyişi protestoları güçlendiren diğer ekonomik faktörlerdir¹⁰⁹.

3.2. Suriye Krizinin Erken Safhaları

Aralık 2010'da Tunus'ta başlayıp bölgedeki çoğu Arap ülkesini saran Arap Baharı protestoları kısa sürede Suriye'ye de sıçramıştır. Ama Suriye'de Mart 2011'den önce büyük çapta bir ayaklanma olmamıştır. 15 Mart'ta Şam'da siyasi tutuklu yakınlarından oluşan bir grubun düzenlediği rejim karşıtı gösterilerle iç karışıklık başlamıştır¹¹⁰. Nisan ayında Dera şehrinde duvara rejim karşıtı yazılar yazan çocukların tutuklanması ve bu olayın protesto edildiği sırada 6 kişinin ölmesi halk hareketlerinin ülke çapında hızla yayılmasına neden olmuştur. Gösteriler özellikle Cuma günleri yoğunlaşmıştır. Bu gösterilerde demokrasi ve reform talepleri dile getirilmiş, Esad rejimi doğrudan hedef alınmamıştır¹¹¹.

Beşar Esad gösterilerin büyümesi nedeniyle Kürtlere vatandaşlık verilmesi, askerlik süresinin azaltılması, kısmi af ve olağanüstü halin kaldırılması dâhil bazı düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Ancak bu düzenlemeler göstericileri tatmin etmemiş ve henüz 22 Nisan'da 100'den fazla protestocu ve güvenlik görevlisinin öldüğü olaylar meydana gelmiştir. Hükümetin gösterilere sert bir şekilde müdahale etmesi ve bazı ordu mensuplarının muhalif tarafa geçmesi ile olaylar silahlı bir mücadeleye dönüşmüştür. 6 Haziran'da 120 Suriye polisinin öldürülmesi sonucu artan askeri hareketlilik 5000 kişinin Türkiye'ye ilk göç akınına başlatmasına neden olmuştur¹¹².

Aynı dönemde bazı muhalif unsurlar siyasi muhalefeti tek çatı altında toplamak ve böylece rejimin yıkılmasını sağlamak için İstanbul'da yapılan bir toplantıyla

¹⁰⁸ Harun Öztürkler, "Arap Baharı'nın Ekonomik Analizi", **Akademik Orta Doğu**, c. 8, s. 2 (2014): 8.

¹⁰⁹ Armağan Örki, Sinem Yüksel Çendek, "Arap Baharı Sürecinde Libya, Suriye ve Yemen'de Yaşanan İç Savaşlar", **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, c. 10, s. 1 (2019): 42-58.

¹¹⁰ "Halk ayaklanması "bir" sloganla başladı", **Anadolu Ajansı**, 14 Mart 2012, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/halk-ayaklanması-bir-sloganla-basladi/377401#> [29.06.2020].

¹¹¹ Sami Kiraz, "Suriye İç Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Neoklasik Realizmin Bakış Açısından Analizi (2011-2017)" (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 36-37.

¹¹² Kiraz, **age**, 57.

Suriye Ulusal Konseyi'ni (SUK) kurmuştur. Yaz aylarında Konsey'e bağlı olmayan Selefi grupların silahlı eylemlere başvurması siyasi muhalefeti sürdürülebilir olmaktan çıkarmıştır. Bu nedenle Konsey'e bağlı olarak silahlı mücadele yürütmek için 29 Temmuz 2011'de Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) kurulmuştur¹¹³. Böylece Suriye iç savaşı sivil ayaklanma safhasından silahlı çatışma safhasına geçmiştir.

Esad, bu dönemde verdiği bir röportajda Suriye'nin diğer Arap devletlerinde olduğu gibi bir devrime sahne olması olasılığına karşı uluslararası toplumu uyarmıştır. Suriye'nin Mısır, Tunus ve Yemen gibi ülkelere benzemediğini "Suriye şu anda merkez durumunda Eğer zeminle oynarsanız depreme sebebiyet verirsiniz" ifadeleriyle belirtmiştir. Ayrıca pek çok reform gerçekleştirdiğini ve halkın kendisine olan desteğinin arttığını da iddia etmiştir¹¹⁴.

Esad rejimi ayaklanmaların ilk safhalarından itibaren ayakta kalabilmek için Alevi toplumuna dayanmıştır. İç savaşı mezhepsel bir çatışma gibi gösterip siyasi otoriteyi çatışmalarda arabulucu niteliğine büründürmek istemiştir. DAESH ve El-Nusra gibi aşırılık yanlısı grupların güçlü bir şekilde ortaya çıkması, Alevilerin mevcut rejimin desteği olmadan toplumda marjinalleşmesi riskini arttırmıştır. Bu gibi nedenlerle Aleviler rejime sadık kalmışlar ve muhalif hareketlere destek vermekten çekinmişlerdir¹¹⁵.

3.3. Silahlı Mücadele Döneminin Başlaması ve Uluslararasılaşma

16 Şubat 2012'de BM Genel Kurulu'nun 137 üyesinin (Türkiye ve Almanya dâhil) oyuyla Suriye'de rejimin halka uyguladığı şiddetin son bulması, Arap Birliği kurumları ve yabancı basın mensuplarının ülkeye kabul edilmesi ve barışçıl gösterilere izin verilmesi çağrısı yapılmıştır. Ayrıca muhalifler ile rejim arasında Arap Birliği'nin himayesinde siyasi diyalog sürecinin başlatılmasına destek açıklaması yapılmıştır¹¹⁶.

İç savaş boyunca BM Genel Kurulu Suriye konusunda birçok kez toplanmıştır. Ancak kurulda alınan kararların bir bağlayıcılığı olmadığından önemli olan Güvenlik

¹¹³ Özay, *age*, 122.

¹¹⁴ "Esad'dan 'deprem' uyarısı", *Al Jazeera Türk*, 30 Ekim 2011, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/esaddan-deprem-uyarisi> [29.06.2020].

¹¹⁵ Özay, *age*, 106.

¹¹⁶ "General Assembly Adopts Resolution Strongly Condemning 'Widespread and Systematic' Human Rights Violations by Syrian Authorities", United Nations, <https://www.un.org/press/en/2012/ga11207.doc.htm> [29.06.2020].

Konseyi'nde alınacak kararlardır. Güvenlik Konseyi ise Rusya ve Çin'in engellemelerine sahne olmaktadır. Örneğin; Güvenlik Konseyi 9 Aralık 2016 tarihine kadar Rusya'nın 6 Çin'in 5 kez veto hakkını kullanmasıyla kilitlenmiştir. Bu tarihte Genel Kurul tekrar bir araya gelerek 122 kabul oyuyla Suriye'de ateşkesin sağlanması ve insani yardımların ulaştırılması hakkında karar almıştır. Yaptırım gücü olmasa da Genel Kurul'da alınan bu kararlar Rusya ve Çin'e karşı güçlü bir mesaj niteliği taşıdığı için değerlidir¹¹⁷.

Çatışmaların başından itibaren Güvenlik Konseyinin Batılı üç üyesi (ABD, Birleşik Krallık ve Fransa) insan hakları ihlallerine dikkat çekerek Suriye'ye "koruma sorumluluğu" kapsamında müdahale edilmesi gerektiğini öne sürmekteydi. Rusya ve Çin ise müdahaleci olmayan çözümlerin üretilmesi gerektiğini savundu. Ancak DAESH tehdidinin yükselişiyle birlikte bu ülkeler de Batılı devletlere benzer yaklaşımlar geliştirdiler¹¹⁸. Tabii bu söylemi rejimin yaptıklarına karşı değil de DAESH'e karşı rejimi meşru kılmak için kullandılar.

Esad rejimi 4 Nisan 2017'de Han Şeyhun kentinde muhaliflere karşı kimyasal silah kullandı ve 100'den fazla sivilin ölümüne yol açtı. 6 Mayıs 2019'da Rejim İdlib'e kara harekâtı başlattı. Rejim, Kuzey Hama'yı ve M5 karayolunu ele geçirerek muhaliflerin elindeki stratejik noktaları ele geçirdi. Bu harekâta TSK'nin gözlem noktalarının hedef alınması ve çatışmasızlık gölgesinin ihlal edilmesi 2018'de Türkiye'nin Rusya ile yaptığı Soçi mutabakatının fiilen ortadan kalktığını gösterdi. Ayrıca 2019 Baharından itibaren İdlib'deki 700 bin Suriyeli daha yerinden edildi. Muhaliflerin göçe zorlanması, iç savaşın ilk evrelerinden beri Esad'ın stratejisinin bir parçası olmuştur. Esad bu yolla muhalif güçleri hem sahadan silmeyi hem de demografik olarak bitirmeyi amaçlamaktadır. BM'nin açıklamalarına göre rejimin İdlib'e yönelttiği saldırılar sonucunda 2 milyon insanın göç etme ihtimali vardır¹¹⁹.

¹¹⁷ "BM Genel Kurulu'nda 'Suriye tasarısı' kabul edildi", **Anadolu Ajansı**, 9 Aralık 2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-genel-kurulunda-suriye-tasarisi-kabul-edildi/702989#> [30.06.2020].

¹¹⁸ Juraj Medzihorsky, Milos Popovic, Erin K. Jenne, "Rhetoric of civil conflict management: United Nations Security Council debates over the Syrian civil war", **Research and Politics**, c. 4, s. 2 (2017): 8.

¹¹⁹ Kutluhan Görücü, "Türkiye-Suriye İlişkileri", **2019'da Türkiye**, ed. Muhittin Ataman, Kadir Üstün ve diğ., (İstanbul: SETA, 2020): 164.

Öbür yandan, ABD de DAEŞ elebaşı Ebu Bekir el-Bağdadi'yi 27 Ekim 2019'da İdlib'e bağlı Barişa kasabasına düzenlediği operasyonla öldürdü¹²⁰.

2019'a gelindiğinde ülkenin %60'ı Esad rejiminin eline geçmiş, ABD'nin desteğini alan YPG kuzeydoğuda Suriye'nin %28'ine denk gelen bir alanda hâkimiyet ilan etmiştir. Muhaliflerin elinde sadece %10'luk bir toprak parçası kalırken DAEŞ oldukça zayıflamış; toprakları %2'ye gerilemiştir¹²¹.

BM'nin yürüttüğü Cenevre sürecinde ilk Suriye Anayasa Komitesi birinci tur toplantısı 30 Ekim 2019'da gerçekleştirilmiştir. Toplantıda BM Suriye Özel Temsilcisi Geir O. Pedersen, "Komite, bazı prensiplere dayanarak toplanıyor. Bunlar BM şartı, Güvenlik Konseyi kararları, Suriye'nin birliği, toprak bütünlüğü, bağımsızlığı, egemenliği ve anayasa yapımının Suriyelilerin öncülük ettiği ve sahibi bir süreç olduğu ilkelerimizi oluşturuyor." demiştir. Komitenin 150 üyesinin katılımıyla 2 gün oturumlar düzenlemesi ve ardından 45 kişilik yazım kurulunun 1 hafta boyunca sürmesi bekleniyordu. Ayrıca 6 aylık bir sürede anayasa yazılacak ve 18 ay içinde "adil ve özgür seçimler" düzenlenecekti¹²². Ancak ne 1. tur görüşmelerinde ne de 25 Kasım'da başlayan 2. tur görüşmelerinde uzlaşma sağlanamadı, anayasal konular tartışmaya açılmadı. Bu başarısızlığın altında yatan nedenler: Komitede sivil toplum örgütlerini temsil edecek 50 kişinin kimler olacağı sorununun müzakereleri bir buçuk yıl geciktirmesi karşısında BM'nin güçlü bir irade sergileyememesi, ABD ve diğer devletlerin Suriye'de güçlü bir politika belirleyememesinden dolayı BM'nin dayanıksız kalması ve bu nedenle Şam rejiminin uzlaşmak için kendi üzerinde baskı hissetmemesi, Rusya ve İran'ın kendileri önemli kazanımlar elde etmeden sorunun çözülmesini istememeleri olarak sıralanabilir. Ancak en önemli neden Esad rejiminin yeni bir anayasayı kendi varlığı için bir tehdit olarak görmesidir. Bu nedenle rejimin temsilcileri komite toplantılarında sürekli oyalama, yavaşlatma ve çalışmaları baltalama taktiği izlemiştir. Muhalefet tarafına bakıldığında ise Komite çalışmalarının bir fayda getirip getirmeyeceği üzerine endişeler bulunmaktadır. Eğer Anayasa Komitesi başarısız

¹²⁰ "Suriye iç savaşı 10'uncu yılına giriyor", **Anadolu Ajansı**, 14 Mart 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/17754> [16.11.2020].

¹²¹ "Suriye iç savaşı 9. yılına girdi", **Anadolu Ajansı**, 14 Mart 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/13618> [24.06.2020].

¹²² "Suriye Anayasa Komitesi ilk kez toplandı", **Anadolu Ajansı**, 30 Ekim 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-anayasa-komitesi-ilk-kez-toplandi/1630742> [30.06.2020].

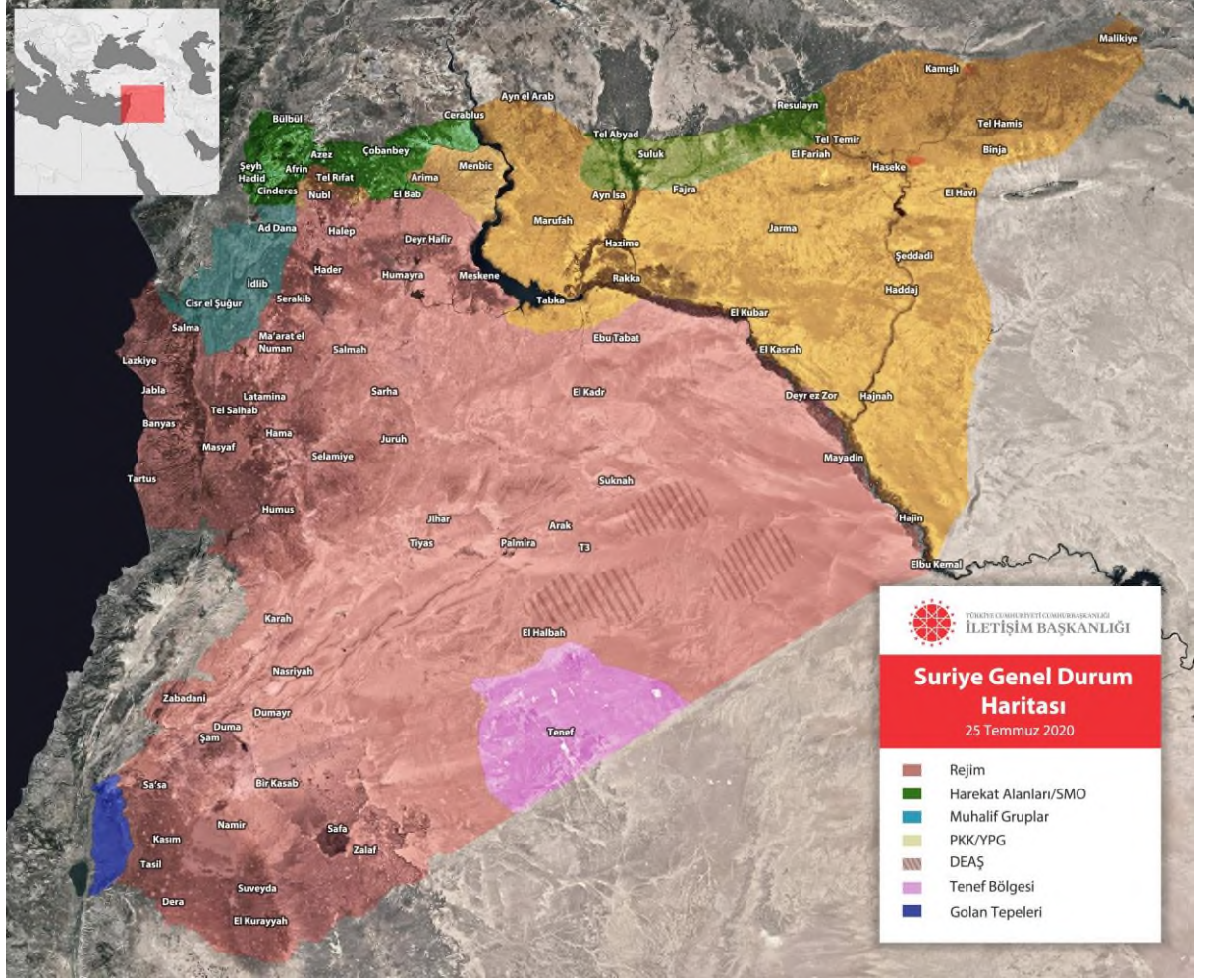
olursa muhalifler için bir seçenek olmaktan çıkar ve bu gruplar ulusal ve uluslararası düzeyde alternatif ilişkiler geliştirmeye çalışabilir¹²³.

BM'nin Anayasa Komitesi'nin 3. Tur görüşmeleri için çabaları devam etmekle birlikte bu girişimden olumlu bir sonuç çıkma ihtimali gittikçe düşmektedir. Temsilci Pedersen'in de dikkat çektiği üzere Covid-19 pandemisinin de etkisiyle Suriye'de 2020'nin ilk 6 ayında enflasyon olağanüstü seviyede yükselmiş, ilaç ve gıda fiyatlarının arttığı ve nüfusun %80'inin yoksulluk sınırının altında yaşadığı ülkede kıtlık ihtimali belirmiştir¹²⁴. Ayrıca Şam rejimi görüşmeler başladıktan sonra da muhaliflere karşı düzenlediği saldırıları devam ettirmiş ve birçok bölgeyi ele geçirerek muhaliflerin gücünü zayıflatmıştır. Böylesi bir durumda elleri zayıflayan tarafların bir uzlaşma için bir araya gelmeleri mümkün görünmemektedir.

Suriye iç savaşının sahada geldiği son durum 25 Temmuz 2020 tarihli bir haritada görülmektedir:

¹²³ "Suriye Anayasa Komitesi ikinci tur toplantıları ölü doğdu", **Anadolu Ajansı**, 13 Aralık 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/suriye-anayasa-komitesi-ikinci-tur-toplantilari-olu-dogdu-/1672714> [30.06.2020].

¹²⁴ "BM: Suriye anayasa komitesi 3. tur görüşmeleri ağustos sonunda başlayabilir", **Anadolu Ajansı**, 16 Haziran 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-suriye-anayasa-komitesi-3-tur-gorushmeleri-agustos-sonunda-baslayabilir-/1879102> [30.06.2020].

Şekil 1: 25 Temmuz 2020 Suriye Genel Durum Haritası

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Twitter, 25 Temmuz 2020, <https://twitter.com/iletisim/status/1287055086733217792> [01.07.2020].

3.4. Bölgesel ve Küresel Güçlerin Savaşta Rolü

3 Ağustos 2011’de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bir Başkanlık Bildirisi yayınlayarak Suriye’deki insan hakları ihlallerini kınamış, şiddetin son bulması için tarafların eylemlerini sınırlandırması çağrısında bulunmuştur. Sorunun küresel boyuta taşınmasıyla birlikte yavaş yavaş uluslararası aktörler de iç kargaşaya müdahil olmuştur. Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar, Esad rejimine eleştirilerde bulunurken İran, Suriye’deki gelişmeleri komplo olarak nitelendirerek Esad’a destek olmuştur. Bunun yanı sıra Ocak 2012’de el-Kaide’nin Sünni Müslümanları

kendisiyle bağlantılı el-Nusra Cephesi'ni desteklemeye çağırmasıyla yabancı savaşçılar meselesi de ortaya çıkmıştır¹²⁵.

Rusya ve Çin'in Ekim 2011'de BM Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) Suriye'ye yönelik tedbirler alınması hakkında önerilen karar taslağını reddetmesi, çatışmanın uluslararası taraflarının şekillenmeye başladığını gösterir¹²⁶. BM çalışmalarını devam ettirerek eski Genel Sekreteri Kofi Annan'ı Suriye'de barışın tesis edilmesi için görevlendirdi. Ancak Annan'ın çabaları sonuç vermeyince 2012'nin Ağustos ayında istifa etmesiyle birlikte Suriye krizinde kısa vadeli çözüm olasılığı azalmıştır. Bundan sonraki süreçte uluslararası aktörler Suriye iç savaşına daha çok müdahil olmaya başlamıştır. BMGK 18 Aralık 2015'te 2254 sayılı kararla Suriye'de ateşkes ve müzakere sürecine girilmesi için bir girişimde daha bulunduysa da etkili olamadı¹²⁷.

Suriye iç savaşında etkili olan önemli uluslararası aktörler ve politikalarına aşağıda değinilmektedir. Birçok küresel aktör Suriye krizinde etkin rol alsa da krizde ABD, Rusya, İran, İsrail, Fransa ve Arap ülkeleri başat konumdadır. Bu nedenle adı geçen 6 ülke/ülke grubunun politikaları bu bölümde ele alınmıştır. Suriye meselesinde en az bu aktörler kadar etkin olan Türkiye ise tezin konusu gereği üçüncü bölümde işlenmiştir. Keza Almanya'nın politikaları da üçüncü bölümde işlenmiştir.

3.4.1. ABD

Amerika Birleşik Devletleri, Arap Baharı yeni alevlenirken temkinli davranmış ve olaylara müdahil olmamıştır. Çünkü ABD'nin Pasifik ve Basra Körfezini merkeze alan yeni stratejisinde Akdeniz önemini yitirmiştir¹²⁸. Obama yönetimi Mısır ve Tunus'ta muhalefet tarafına açık destek verirken Libya'ya yapılan askeri müdahaleyi Fransa önderliğine, Suriye'deki stratejisini ise Arap Birliği ve Türkiye'nin politikalarına göre şekillendirmiştir. Ancak Suriye meselesinin uzaması ABD'nin zamanla farklı politikalar uygulamasına neden olmuştur. Suriye konusunu bir yandan BM'ye taşımış diğer yandan bölge ülkeleriyle masaya yatırmıştır. Ayrıca Türkiye

¹²⁵ Kiraz, **age**, 58-59.

¹²⁶ "Suriye'ye BM baskısını artırma girişimi veto edildi", **BBC Türkçe**, 5 Ekim 2011, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/10/111005_syria_un [23.06.2020].

¹²⁷ "BM Suriye konusunda uzlaştı: Ateşkes ve müzakere yolu açıldı", **BBC Türkçe**, 19 Aralık 2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151219_bm_suriye_karar [23.06.2020].

¹²⁸ Sinan Ülgen, "NATO's Southern Strategy at a Crossroads", **Carnegie Endowment**, (7 Aralık 2017): 2-3.

gibi bölge ülkelerinden rejimle ilişkiyi keserek muhaliflere destek sağlanmasını talep etmiştir.

Obama 2011 yılının Ağustos ayında “Suriye halkının iyiliği için Esad’ın çekilme vakti” demiş ve birkaç ay sonra Suriye’deki diplomatlarını geri çekmiştir. Ancak Esad rejiminin devrilmesine ilişkin hiçbir ciddi adım atmamıştır. Suriye rejiminin kimyasal ve biyolojik silah kullanmasının ABD’nin kırmızı çizgisi olacağı belirtilmiş ancak Haziran 2013’te bu durum belgelenmesine rağmen doğrudan müdahalede bulunmamış, yalnızca muhalefete silahlı destek vermiştir. ABD’nin bölgede askeri varlığını arttırması ancak DAESH terör örgütünün Irak ve Suriye’de güçlenmesi sonrasında olmuştur. Bu terör örgütüne karşı önce ÖSO birliklerine eğitim programı dahilinde askeri eğitim ve mühimmat verilmiştir. Ancak bu programın başarısız olması ABD yönetiminin Suriye Demokratik Güçleri adıyla kurulan ve önemli bir bölümünü YPG milislerinin oluşturduğu grubu desteklemeye itmiştir¹²⁹.

ABD, PYD terör örgütüne destek vererek DAESH’in sonunun getirilmesini hedeflemiştir. Bunun nedeni, bölgede DAESH’e karşı en etkili mücadelenin YPG tarafından gerçekleştirilmesi ve bu örgütün ABD ile işbirliğine açık olmasıdır. PYD ise ABD yardımı alarak bölgede kontrolü sağlamak; askeri üsler ve kent meclisleri oluşturarak devletleşme sürecine girmeyi planlamıştır¹³⁰.

Donald Trump Kasım 2016’da ABD Başkanlığı’na seçildikten sonra Suriye konusunda daha müdahaleci bir tavır benimsemiştir. Aynı zamanda her fırsatta ABD askerlerini Suriye, Afganistan gibi ülkelere çekme isteğini dile getirmiştir. Çünkü ona göre ABD’nin dışarıda yürüttüğü savaşlar ülkeye trilyonlarca dolara mal olmuştur. Trump, 3 Nisan 2018 tarihinde DAESH’e karşı başarılı olduklarını, örgütün ele geçirdiği toprakların neredeyse %100’ünü geri aldıklarını ve Suriye’de var olmanın ciddi maliyet oluşturduğunu belirterek “eve dönme vaktinin geldiğini” söylemiştir. Bu ifadeler ek olarak "Suudi Arabistan bizim Suriye’de kalmamızı istiyorsa parasını ödemesi gerekecek" demiştir. Trump aynı tarihlerde YPG’ye sağlanması planlanan 200 milyon dolarlık desteği de dondurmuştur¹³¹.

¹²⁹ Besen, **age**, 73-75.

¹³⁰ Kayabaşı, **age**, 37-38.

¹³¹ “ABD Başkanı Trump: Suudi Arabistan Suriye’de kalmamızı istiyorsa parasını ödemeli”, **TRT Haber**, 3 Nisan 2018, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-baskani-trump-suudi-arabistan-suriyede-kalmamizi-istiyorsa-parasini-odemeli-358685.html> [30.06.2020].

Trump, Başkan olduktan sonraki aylarda Şam rejiminin İdlib’de kimyasal silah kullandığı iddiaları nedeniyle ABD Deniz Kuvvetleri’ne saldırı talimatı vermiştir. 6 Nisan gecesı Tomahawk füzeleriyle yapılan bu saldırıyla Esad’ın El Şayrat Hava Üssü hedeflenmiştir. ABD Savunma Bakanlığı sözcüsü Jeff Davis "İlk göstergeler Suriye hükümetinin kimyasal silah kullanma kapasitesini azaltacak şekilde saldırının El Şayrat hava üssündeki pek çok hava aracını, destek altyapı sistemini ve ekipmanını tahrip ya da yok ettiğini gösteriyor" ifadelerini kullanmıştır¹³².

Trump’ın bu girişimlerine karşın ABD’li karar alıcılar arasında fikir birliği yoktur. Savunma Bakanlığı yetkilileri başta olmak üzere birçok isim ABD’nin Suriye’den çekilmeyeceğini açıklamıştır. Örneğin Trump’ın yukarıda verilen ifadelerinden birkaç gün sonra ABD BM Temsilcisi Nikki Haley, ABD’nin DAES’i yenilgiye uğratmak, İran’ın ülkedeki faaliyetlerini gözetlemek ve kimyasal silah kullanımını engellemek gibi hedefleri tamamlanmadan Suriye’den çıkmayacağını belirtmiştir¹³³.

19 Aralık 2018’de DAES’in yenilgiye uğratıldığını söyleyen Trump,¹³⁴ Türkiye’nin Kuzey Suriye’ye müdahalesinin tartışıldığı günlerde bir kez daha Suriye’den geri çekilme üzerine beyanatta bulunmuştur. 13 Ocak 2019’da Twitter sosyal paylaşım sitesi üzerinden aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

“Çok geç kalmış bir geri çekilmeye başlarken DAES’in bölgesel halifeliğinden artakalanları da birçok açıdan sertçe vuruyoruz. Yeniden toparlanırlarsa bölgenin yakınında mevcut olan üslerimizden tekrar saldıracağız. Eğer Kürtleri vururlarsa Türkiye’yi ekonomik açıdan mahvedeceğiz. 20 mil derinliğinde güvenli bir bölge kuracağız. Ayrıca Kürtlerin Türkiye’yi de kışkırtmasını istemiyoruz. Birleşik Devletler’in DAES’i yok etmedeki uzun dönemli politikasından en fazla yararlananlar doğal düşmanlarımız Rusya, İran ve Suriye oldu. Biz de fayda sağladık ancak şimdi askerlerimizi eve geri getirmenin zamanıdır. SONU GELMEYEN SAVAŞLARI durdurun!”¹³⁵.

¹³² “ABD, Suriye’de bir hava üssünü Tomahawk füzeleriyle vurdu”, **BBC Türkçe**, 7 Nisan 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39523896> [30.06.2020].

¹³³ “ABD’nin BM Büyükelçisi Haley: Suriye’den ayrılmayacağız”, **TRT Haber**, 15 Nisan 2018, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-nin-bm-buyukelcisi-haley-suriyeden-ayrilmayacagiz-360718.html> [20.06.2020].

¹³⁴ Donald John Trump, Twitter, 19 Aralık 2018, <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/1075397797929775105> [04.07.2020].

¹³⁵ Donald John Trump, Twitter, 13 Ocak 2019, <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/1084584259510304768> [30.06.2020].

Trump'ın açıklamalarına rağmen ABD'nin geri çekilme konusunda yavaş davranması bölgede bir belirsizliğe neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye'nin Aralık 2018'de başlatması beklenen harekât¹³⁶ Ekim 2019'a kadar ertelenmiştir. ABD'nin Suriye'den tamamen çekilip çekilmeyeceği ve YPG ile ilişkilerinin gelecekte nasıl bir seyir izleyeceği de belirsizliğini korumaktadır. Ayrıca YPG'nin ABD desteğini kaybettikten sonra Şam rejimine yakınlaşma olasılığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Suriye'nin tıpkı Adana mutabakatı öncesindeki gibi PKK'yı Türkiye'ye karşı kullanma olasılığı yüksektir¹³⁷.

Trump Barış Pınarı Harekâtı'ndan 2 gün önce de Türkiye'nin sınır ötesi bir harekât düzenlemesi halinde Türk ekonomisini mahvedeceğini söylemiştir. Sonraki mesajlarında bir kez daha çekilme isteğini yineleyerek Suriye'deki durumla artık Türkiye, Avrupa, Suriye, İran, Irak, Rusya ve Kürtlerin ilgilenmeleri gerektiğini belirtti¹³⁸. Ardından Türk hükümetine yönelik bazı yaptırımlar uygulanması kararı alsa da iki ülkenin uzlaşması sonucu bu yaptırımları geri çekmiştir. ABD diğer yandan Suriye konusundaki ihtilaflar nedeniyle F-35 savaş uçağı ve S-400 hava savunma sistemi konularında uzlaşmaya yanaşmamaktadır¹³⁹.

2 Ocak 2020'de İran Devrim Muhafızları Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani'nin Amerika'nın hava saldırısıyla Irak'ta öldürülmesi Trump yönetiminin tartışmaya açık adımlarına bir yenisini daha eklemiştir. Süleymani, İran'ın Suriye ve Orta Doğu bölgesinin geri kalanında yönettiği operasyonlar komuta etmekteydi. ABD hükümetine göre Süleymani'nin "korkunç geçmişi" ve istihbaratlara göre yeni operasyon hazırlığında olması, "meşru müdafaa" kapsamında öldürülmesinin gerekçesiydi. Trump, "savaş başlatmak için değil savaşı durdurmak için adım attık" ifadesini kullansa da hükümetin gerçekleştirdiği bu operasyon, ABD parlamentosunda tepkiyle karşılandı. Temsilciler Meclisi Sözcüsü Demokrat Partili Nancy Pelosi bu saldırıyı orantısız gördüğünü belirtmiştir. Demokrat Partililer, Trump'ın İran'a karşı olası bir savaşa girmemesi için tasarı çıkartmaya çalışsa da

¹³⁶ 'Türkiye Fırat'ın Doğusuna Harekatı Bekletecek', **Amerika'nın Sesi**, 21 Aralık 2018, <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-firat-in-dogusuna-harekati-bekletecek-erdogan-suriye-operasyon/4710630.html> [04.07.2020].

¹³⁷ Enes Deşilmek, Talha İsmail Duman, "Türkiye'nin Suriye ve Lübnan Politikası 2018", **Türk Dış Politikası Yıllığı**, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat, Mustafa Caner (İstanbul: SETA, 2019): 94-95.

¹³⁸ "Trump'tan Türkiye'ye yaptırım tehdidi", **Haber Türk**, 7 Ekim 2019, <https://www.haberturk.com/son-dakika-trump-tan-turkiye-ye-yaptirim-tehdidi-2528800> [30.06.2020].

¹³⁹ Hasan Yücel, "Türk-Amerikan İlişkilerinde S-400 Krizi", **SETA Analiz**, s. 302 (Ocak 2020): 19, 24. [1-27].

Trump'ın tasarımı veto yetkisinin bulunmasından dolayı bu etkili bir girişime dönüşmemiştir¹⁴⁰.

3.4.2. Rusya

Rusya ve Suriye ilişkileri Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Soğuk Savaş sürecinde ilişkiler ideolojik yakınlık sayesinde gelişmiştir. Ayrıca Suriye'nin en büyük düşmanı olan İsrail'e verilen ABD desteği, Baas iktidarının SSCB'yle müttefiklik ilişkisine girmesine yol açmıştır. Günümüzde Rusya, Suriye üzerinde Sovyet döneminden kalma yakın ilişkilere, askeri işbirliğine ve bir askeri üsse sahiptir. Rusya hem bu kazanımların korunması hem de SSCB dönemindeki gibi Orta Doğu politikalarında söz sahibi olabilmek adına Suriye iç savaşına müdahil olmuştur¹⁴¹.

Rusya'nın Suriye politikasının 4 sütunu vardır. Öncelikle, uluslararası düzende Sovyet dönemindeki ağırlığından uzak olan Rusya, Güvenlik Konseyindeki koltuğu ve uluslararası hukuk üzerinden çıkarlarını korumaya çalışmaktadır. Örneğin "koruma sorumluluğu" kavramı üzerinden 2008 yılında Gürcistan'la savaşarak Güney Osetya halkını "kurtarmıştır". Rusya bu müdahalenin (günümüzde Batı'nın Suriye'deki politikasının aksine) rejimi değiştirmek için değil sivilleri korumakla sınırlı olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca insani amaçlarla olsa dahi askeri güç kullanımı Güvenlik Konseyi'nin kararıyla gerçekleştirilmelidir (kendisi böyle bir yetkiye sahip olmadan Gürcistan'ı işgal etmesine rağmen). Bu doğrultuda Suriye'deki kendi varlığını meşru gösterirken Batılı koalisyonu işgalcilikle suçlamaktadır. Suriye politikasındaki ikinci sütun Rusya'nın Arap Baharına bakış açısıyla ilgilidir. Rusya bu devrimleri seküler yönetimlere karşı İslamcı devrimler olarak görmektedir. Bunlar Batı öncülüğünde gerçekleştirilen yeni tarzda yapılan devrim girişimleriydi. Buradaki temel sorun, Kaddafi devriminde görüldüğü üzere, rejim cephaneliklerinin yağmalanması ve bölge genelindeki terör örgütlerine yayılmasıydı. Libya'nın aksine Suriye rejimindeki cephanede birçok füze, kimyasal silah ve gelişmiş diğer mühimmatlar bulunmaktaydı. Suriye'nin Rusya'ya Libya'dan

¹⁴⁰ Hasan Yücel, "Süleymani Operasyonu: Meşru Müdafaa mı Stratejik Tercih mi?", **SETA Analiz**, s. 309 (Şubat 2020): 9-13,15

¹⁴¹ Besen, **age**, 75.

çok daha yakın olduğu düşünöldüğünde bu silahların Kafkaslarda Rusya'ya karşı kullanılma ihtimali yüksektir¹⁴².

Üçüncü sütun, Rusya'nın Suriye'deki maddi çıkarlarından oluşmaktadır. Suriye, Rusya ile Soğuk Savaş dönemindeki gibi sıkı ilişkilere sahip olmasa da silah ticaretinde Rusya için önemli bir partnerdir. İki ülkenin ekonomik ilişkileri geri planda kalsa da Rusya'nın Sovyet toprakları dışındaki tek askeri üssü olan Tarsus donanma üssü ve Suriye topraklarında yaşayan binlerce Rus vatandaşı iki ülke arasındaki maddi bağı kurmaktadır. Öbür yandan Rusya'nın Kafkaslardan sürdüğü 200 bin civarı Çerkez asıllı Suriyeli bir tehdit olarak görölmektedir. İç savaş sırasında binlerce Çerkez, anavatanlarına dönmek için Rusya'ya başvuru yapmıştır. Hâlihazırda Rusya için sorunlu bir bölge olan Kafkasya'ya göç edilmesine Putin yönetimi izin vermemiştir. Son sütun ise Putin yönetiminin milliyetçi ve (Ortodoks Hristiyanlığı temel alan) dini motifli siyasetidir. Son dönemde birçok Rus vatandaşı "Kutsal Topraklar" olarak adlandırılan yerleri ziyaret etmektedir. Bu bölgedeki görünürlüğünü artıran Rusya, bölgedeki Ortodoks azınlıkların da hamiliğini üstlenmek istemektedir. Rus yetkililer Suriye, Mısır ve Irak'taki krizlerde Hristiyan azınlıkların hakları ve güvenlikleri üzerindeki endişelerini dile getirmişlerdir¹⁴³.

2012 yılında Rusya'nın Şam yönetimine karşı mesafeli bir yaklaşımı olmuştur. Hatta Temmuz ayında Suriye'ye silah ihracatını durduracağını açıklamıştır. Ayrıca Putin, Suriye hükümeti ve muhaliflerin görüşmelere başlamaları için baskı yapılması gerektiğini söylemiştir. Rusya'nın ilk dönem Suriye politikası Putin'in şu sözleriyle özetlenebilir: "Uluslararası ilişkilerde ortak hareket etmek ve uzlaşma aramak önceliğimiz olmalıdır. Bu politikayı İran'ın nükleer problemi, Afganistan gibi tüm sorunlu noktalarda uygulamalıyız"¹⁴⁴. Bu kapsamda Putin 4 aşamalı bir plan açıklamıştır. Plana göre önce çatışmalar durdurulacak, ardından barış görüşmeleri başlatılacak ve krizden çıkış için çözüm yolları aranacak, son olarak da anayasal temeller belirlenecekti¹⁴⁵. Rusya da "tarafsız" rolünü devam ettirecekti. Ancak Putin

¹⁴² Dmitri Trenin, "The Mythical Alliance", **Carnegie Endowment**, (Şubat 2013): 9-12.

¹⁴³ Trenin, **age**, 12-14.

¹⁴⁴ "Rusya'dan Suriye'ye silah yok", **Anadolu Ajansı**, 9 Temmuz 2012, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusyadan-suriyeye-silah-yok/356665> [29.06.2020].

¹⁴⁵ "Putin'den Suriye İçin 4 Maddelik Plan", **TRT Haber**, 24 Temmuz 2012, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/putinden-suriye-icin-4-maddelik-plan-49558.html> [29.06.2020].

yönetimi Arap Baharını en başından beri İslamcı bir devrim olarak görüyordu. Şam'da radikal Sünni bir rejim olması Rusların kesinlikle istemediği bir durumdu¹⁴⁶.

11 Eylül 2013'te Putin'in New York Times gazetesinde kaleme aldığı bir makale Rusya'nın Suriye'yi ciddi bir şekilde desteklemeye başladığını göstermektedir. Bu makalede ABD'nin Suriye'ye yapacağı muhtemel bir saldırının, çatışmayı Suriye topraklarının çok ötesine yayacağını, şiddeti ve yeni bir terör dalgasını tetikleyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca bu saldırının İsrail-Filistin meselesi ve İran'ın nükleer sorunu gibi konularda çözüm için ortaya konan çabaları boşa çıkaracağını yazmıştır¹⁴⁷.

İlerleyen süreçte ABD'nin DAESH'e karşı gerçekleştirdiği eğit-donat projesinin başarısız oluşu küresel terör tehdidini arttırmış ve Suriye'de Rusya'nın müttefiki Esad'ı zor duruma sokmuştu. Bunun üzerine Eylül 2015'te Rusya, bölgedeki terör örgütlerine karşı doğrudan hava saldırısı başlattı. Bu sayede Rusya hem Esad rejiminin rakiplerine karşı ciddi bir avantaj elde etmesini sağladı hem de Lazkiye'de yeni bir hava üssü inşa etti¹⁴⁸.

2011 yılında Libya'da Kaddafi'nin devrilmesi sürecinde Rusya pasif bir siyaset izlemişti. Ancak yaşananlar karşısında ders çıkaran Moskova, Suriye'de Batı'ya karşı daha katı bir tutum sergilemiştir¹⁴⁹. Rusya'nın bu yeni politikası Türkiye'nin muhalifleri destekleyen politikasıyla doğrudan çatışmaktaydı. Zaten kısa sürede büyük bir krize neden oldu: 24 Kasım 2015'te Türk hava sahasını ihlal eden bir Rus savaş jeti Türkiye tarafından düşürüldü, uçakta bulunan 2 pilottan biri öldü. Yaşanan olay sonrasında Putin hükümeti sert tepki verdi. Rusya özür ve tazminat taleplerinin yanı sıra birçok yaptırım uygulamaya başladı: Türkiye'de inşaatı devam eden nükleer santralin yapımının yavaşlatılması, Rus turistlerin gönderilmemesi ve Türk vatandaşlarına vize uygulanması, domates gibi Türkiye'den ithal edilen birçok ürünün alımının durdurulması, Türk şirketlerin Rusya'daki faaliyetlerinin sınırlandırılması bunlardan bazılarıdır. Rusya Suriye konusunda da Türkiye'yi sıkıştırmaya çalıştı. Uçağın düşürülmesi sonrasında Türkiye'nin DAESH ile işbirliği

¹⁴⁶ Trenin, **age**, 1.

¹⁴⁷ Vladimir V. Putin, "A Plea for Caution From Russia", **New York Times**, 11 Eylül 2013, <https://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html> [29.06.2020].

¹⁴⁸ Aysel Guliyeva, "Suriye İç Savaşı ve Rusya'nın Suriye İç Savaşındaki Rolü" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Enstitüsü, 2019), 30.

¹⁴⁹ Trenin, **age**, 4-5.

içerisinde olduğu propagandasını yaptı. Daha da önemlisi Suriye'deki Hmeymim üssünde bulunan S-400 hava savunma sistemlerini kullanarak Türk uçaklarının Suriye hava sahasında faaliyet göstermesini engelledi. Bu, bir dönem için, Türkiye'nin Fırat'ın batısında oluşturmayı düşündüğü güvenli bölge projesinin sonu anlamına gelmekteydi. İki ülke arasındaki ilişkileri kopma noktasına getiren bu kriz Erdoğan'ın 27 Haziran 2016'da Putin'e gönderdiği özür mektubuyla yumuşadı. Kısa süre sonra Türkiye'de gerçekleşen darbe girişimine karşı Rusya'nın tavrı ilişkilerin normalleşmesinde önemli bir kilometre taşı oldu. Bu yakınlaşma, Ağustos ayında Türkiye'nin başlattığı Fırat Kalkanı harekâtında iki ülkenin koordineli hareket etmesini sağladı¹⁵⁰.

Rusya, uyguladığı sert güç politikalarıyla ve BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto yetkisinin verdiği güçle Suriye iç savaşının çözümüne yönelik uluslararası görüşmelerde söz sahibi oldu. Putin yönetimi elde ettiği bu avantajla Suriye'deki terörist olmayan muhalif gruplar üzerinde de baskı kurmaya başladı. Muhalefete yönelik gerçekleştirdiği askeri operasyonları teröre karşı mücadele başlığı altında meşrulaştırmaya çalıştı. Bir yandan da Suriye'de yeterli askeri güç bulunduramadığından Fırat Kalkanı Operasyonu'nda olduğu gibi DAESH'e karşı muhaliflere kısmi destek sağladı¹⁵¹. Bazı analizlere göre Putin'in bu çabalarının altında, kendi ülkesinde de Suriye'deki gibi demokratik devrim gerçekleşmesine ve Batı etkisinin genişlemesine karşı taşıdığı endişe vardır¹⁵².

22 Kasım 2017'de Erdoğan, Putin ve İran Cumhurbaşkanı Ruhani Rusya'nın Soçi kentinde bir araya gelerek Suriye üzerine bir toplantı gerçekleştirdiler. Ardından 30-31 Ocak 2018 tarihlerinde Rusya'nın Soçi şehrinde Suriye konulu Ulusal Diyalog Kongresi düzenlendi. Bu kongreye Türkiye "muhalefetin garantörü" sıfatıyla katılmıştır. Kongre sonucunda Cenevre süreci kapsamında 150 kişilik (muhalifler, rejim ve sivil toplumdan 50'şer temsilci) bir anayasa komitesi kurulması yönünde çağrı yapılmıştır¹⁵³. Bu çağrıdan neredeyse iki yıl sonra Ankara'da yeni bir zirve

¹⁵⁰ Emre Erşen, "Evaluating the Fighter Jet Crisis in Turkish-Russian Relations", **Insight Turkey**, c. 19, s. 4 (2017): 86-96.

¹⁵¹ "Türkiye ve Rusya Suriye'de ateşkes için anlaştı", **Euronews**, 28 Aralık 2016, <https://tr.euronews.com/2016/12/28/turkiye-ve-rusya-suriye-de-ateskes-icin-anlasti> [16.11.2020].

¹⁵² Guliyeva, **age**, 31-33.

¹⁵³ "No: 30, 30 Ocak 2018, Soçi'deki Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'nin Sonuçları Hk.", T.C. Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/no_-30_-socideki-suriye-ulusal-diyalog-kongresinin-sonuclari-hk.tr.mfa [23.06.2020].

toplanmış ve yeni anayasayı yazacak 150 kişinin üzerinde uzlaşmıştır. 17 Eylül 2018’de ise Türkiye ve Rusya özelinde Soçi mutabakatı imzalanmıştır¹⁵⁴.

3.4.3. İran

İran’ın bölgedeki politikalarına geçmeden önce bu ülkenin bazı özelliklerine değinmekte fayda vardır. Öncelikle İran, 1979’daki İslam Devrimi’nin ardından kendisini İslam dünyasının lideri olarak konumlandırmaktadır. Bu doğrultuda Filistin ve Lübnan gibi sorunlara müdahil olmuş ve orada Hizbullah, Hamas gibi devlet dışı silahlı aktörlerle ilişkiler geliştirmiştir. İran devlet dışı aktörler üzerinden hem ülke dışındaki Şii gruplarla bağlarını korumayı hem de ABD, Irak ve İsrail gibi düşmanlarını zayıflatmayı planlıyordu. Suriye’nin de İsrail ve ABD’ye karşı benzer jeopolitik kaygılara sahip olması bu iki Orta Doğu ülkesini birbirine yakınlaştırmıştır¹⁵⁵.

Arap Baharı’nın başlangıcında İran’ın protestoculara bakışı olumluydu. Çünkü bu süreçte, İran’a göre, Batı ile işbirliğinde olan birçok otokratik yönetimin devrilme ihtimali vardı. Hatta bu gösteriler “İslami uyanış” olarak görüldü. Ancak bu gösterilerin Suriye’de bir iç savaşa evrilmesi İran’ın politikalarının değişmesine neden oldu. Aynı zamanda bir Sünni-Şii savaşına da dönüşen Suriye iç savaşında İran mezhepsel nedenlerden ötürü Esad’ı desteklemeyi tercih etti. Bu doğrultuda Mayıs 2012’de Kudüs Gücü olarak bilinen İran özel kuvvetlerini Esad’a destek için Suriye’ye gönderdi. İran’ın bu desteği sadece askeri alanla sınırlı kalmadı: başta petrol olmak üzere birçok konuda Suriye’ye ambargolara karşı koyma konusunda destek sağladı. Ancak bu desteğin İran’a büyük bir maliyeti oldu. İç savaşın mezhepsel nitelikler göstermesi nedeniyle Sünni yönetimlerin olduğu ülkeler İran’a karşı tavır aldı. Bu yönetimler İran’ın kendi ülkelerinde de örgütler yardımıyla istikrarsızlık yaratacağı endişesine kapıldı. Diğer taraftan Batı ile nükleer müzakereler yürüten İran¹⁵⁶, Suriye nedeniyle Batı’nın karşısında durarak anlaşmayı

¹⁵⁴ “Suriye iç...”, **age**.

¹⁵⁵ Özden Zeynep Oktav, “Understanding Iran’s Approach to Violent Non-state Actors: The ISIS and YPG Cases”, **Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War**, ed. Ö. Z. Oktav, E. Parlar Dal, A. M. Kurşun (Cham: Springer, 2018): 193-196.

¹⁵⁶ AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini’nin başkanlığında yapılan görüşmelerde BMGK daimi üyeleri ve Almanya (P5+1 ülkeleri) ile İran arasında yapılan anlaşma sonucunda İran’ın nükleer programı denetime açılmış ve İran üzerindeki bazı yaptırımlar kaldırılmıştır. Kaynak: European External Action Service, **60 Years of EU in the World**, (2017), 4.

tehlikeye attı. İran Suriye’de birçok üst düzey komutanını ve onlarca milyar dolarını kaybetti¹⁵⁷.

İran, iç savaş sırasında büyük kayıplar veren Suriye ordusunun yanına büyük sayıda milis güç göndererek Esad rejimine desteğini açıkça ortaya koymuştur¹⁵⁸. İran’ın Suriye ile olan yakınlığının iki yönü vardır. Birincisi iki ülkenin de Şii-Nusayri kimliklerinin benzeşmesidir. İran, Şiiliği bölgesel etkinliğini arttırmak için bir araç olarak kullanmaktadır. Esad rejimi seküler bir ideolojiye sahip olmasına rağmen Nusayriliği ülke içinde rejimin devamını sağlamak için desteklemektedir. İki ülkenin bu ideolojiyi kullanmaktaki temel amaçları farklı olsa da karşılıklı çıkarlar aynı noktada birleştirmektedir.

İkinci olarak, jeopolitik açısından incelendiğinde Rusya’nın Suriye’de elde ettiği başarılar İran için de kritik öneme sahiptir. Esad rejiminin varlığını korumasıyla İran’a karşı Doğu Akdeniz üzerinden yönelecek herhangi bir askeri müdahalenin önü kapanmaktadır¹⁵⁹. Bu bağlamda İran’ın Suriye politikası kimlik siyasetinin yanında bölgedeki kazanımlarını sürdürmek ve stratejik hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla şekillenmiştir¹⁶⁰.

İran, Esad rejimine ciddi bir milis gücü desteğinde bulunmuştur ve birçok üst rütbeli İranlı asker Suriye topraklarında faaliyet göstermiştir. Bu destek Esad’ın son yıllardaki askeri operasyonlarında rejimin karadaki saldırı gücünü önemli oranda arttırmıştır¹⁶¹. Esad DAESH’e karşı etkili operasyonlar gerçekleştirirken İran da terörle mücadele için Suriye’ye verdiği desteğin Batı nezdinde meşru görülmesini sağladı. İran ve ABD birçok bölgede DAESH’e karşı üstü kapalı işbirliği yaptı. Sadece Suriye’de değil Irak’ta da DAESH’e karşı vekiller yoluyla etkin mücadele etmesi İran’ın bölgede söz sahibi olmasını sağladı. Ayrıca İran bölgedeki Şii, Hristiyan ve Yezidi azınlıklar için koruyucu bir güç olarak kendini gösterdi. İran’ın bu davranışları ideolojik-devrimci dış politikadan ulus devlet mantığına döndüğünün de bir göstergesidir. Çünkü Irak gibi bir komşusunun DAESH sonrasında

¹⁵⁷ Oktav, **age**, 199-200.

¹⁵⁸ Kiraz, **age**, 68-69.

¹⁵⁹ Guliyeva, **age**, 32.

¹⁶⁰ Melih Kazdal, “İran’ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak”, **Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi**, c. 1, s. 1 (2018): 1-15.

¹⁶¹ “Türkiye huzur ve güvenliğin, Esed ve destekçileri ise savaşın peşinde”, **Anadolu Ajansı**, 3 Şubat 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/17195> [24.06.2020].

istikrarsızlaşması ve öbür yandan Yemen krizi nedeniyle Körfez ülkeleriyle zıtlaşması sonucunda İran'ın tehdit algısı azami düzeye çıkmıştır¹⁶².

2020 yılına girildiği günün ertesinde ABD'nin Kasım Süleymani'yi Irak'ta gerçekleştirilen bir operasyonla öldürmesi İran'ın Suriye ve Orta Doğu politikalarını derinden sarsmıştır. İran ABD'nin bu suikastına bölgedeki Amerikan üslerine saldırarak karşılık vermiştir. İran Devrim Muhafızları, "Devrim Muhafızlarının şiddetli intikamı başladı" mesajından sonra Irak'taki ABD ordusunun kullandığı Asad ve Erbil askeri üslerine saldırı düzenlemiştir. 22 füzenin kullanıldığı saldırıda ölüm vakası yaşanmamıştır. Bu saldırının ardından ABD'nin misilleme yapmaması krizin yumuşamasını sağladı. İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif de "İran kendini savunmak için orantılı tedbirler aldı ve sonuçlandırdı" ve "Gerilim ya da savaş istemiyoruz ancak kendimizi herhangi bir saldırıya karşı koruyacağız" açıklamalarıyla ortamı yumuşatmıştır. Bu saldırı ABD'ye büyük bir zayıflık vermemiş gibi görünüyordur olabilir. Ancak stratejik açıdan bakıldığında bu saldırılar İran'ın kendi bölgesinde Amerikan hedeflerini vurma isteğinin ve gücünün bulunduğunu göstermektedir. Öbür taraftan Süleymani, halkı tarafından kahraman olarak; ABD tarafından ise terörist olarak görülüyordu. Süleymani'nin kaybı İran içinde büyük bir öfkeye eden olmuştur ve cenazesi büyük törenlerle gömülmüştür¹⁶³. Bu olayların İran dış politikasına (şimdilik) kayda değer bir yansıması olmamıştır. Ancak İran'ın sınır ötesi askeri operasyonlarını yöneten kilit bir ismin öldürülmüş olmasının ülkeyi dış politikada pasifleştireceği düşünülebilir.

3.4.4. Fransa

Fransa'nın Suriye krizine müdahil olmasının temelinde iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; Fransa'nın birkaç yüzyıllık süreçte bölgeyle kurduğu derin bağlardır. İkincisi ise Fransa'yı Suriye'de aktif olmaya iten trajik terör saldırılarıdır. Fransa, Suriye'deki müdahalesinde kullanacağı yöntemi ilk zamanlar ABD ve Avrupalı müttefiklerine göre belirlemiştir. Suriye krizinin ilk dönemlerinde daha pasif bir tutum sergileyen Fransa, Esad'ın kimyasal silah kullanması ve insan hakları ihlallerinde bulunması üzerine müttefikleriyle birlikte bazı politikalar geliştirmiş,

¹⁶² Oktav, **age**, 200-203.

¹⁶³ Alissa J. Rubin ve diğ., "Iran Fires on U.S. Forces at 2 Bases in Iraq, Calling it 'Fierce Revenge'", **New York Times**, 7 Ocak 2020, <https://www.nytimes.com/2020/01/07/world/middleeast/iran-fires-missiles-us.html#:~:text=%E2%80%9CThe%20fierce%20revenge%20by%20the,where%20American%20troops%20are%20stationed.> [06.07.2020].

DAEŞ'in 2015 yılında Paris'te terör eylemleri gerçekleştirmesi sonrasında ülkedeki etkinliği en üst noktaya ulaşmıştır. Bu dönüm noktaları nedeniyle, başlangıçta Şam rejimine yapılan reform çağrıları önce rejim değişikliği politikasının izlenmesine daha sonra da önceliğin DAEŞ ile mücadeleye verilmesine doğru evrilmiştir¹⁶⁴.

Fransız devleti, DEAEŞ karşıtı koalisyonda ABD'nin yanında ikincil bir güç olarak yerini almıştır. Çatışmaların başlangıcından itibaren ABD'yi bandwagoning (peşine takılma) politikasıyla takip eden Fransa en az maliyetle kazanım elde etmeye çalışmıştır. Böylece ABD ile birlikte YPG'yi DAEŞ'le mücadelede kara gücü olarak desteklemeye başlamıştır¹⁶⁵. Bunun bir sonucu olarak da Türkiye'nin bu örgüte yönelik yaptığı sınır ötesi operasyonlara en şiddetli tepki gösteren ülkelerden birisi olmuştur. Fransa'nın bu tutumu Türkiye ile ilişkilerinin bozulmasına yol açmış: YPG üzerinden Suriye'deki etkinliğini arttırmak isterken Türkiye'nin karşısında yer alarak kendi hareket sahasını daraltmıştır.

Fransa'nın savaşın başlangıcındaki hedefi Esad'ın reformlar yaparak istikrarsızlığın önüne geçmesini sağlamaktı. Ancak sığınmacı krizinin ortaya çıkmasıyla birlikte politika değişikliğine gidildi. Çünkü birçoğu muhalif olan bu insanların Suriye'ye geri dönmesi için Esad rejiminin yönetimden uzaklaştırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda muhaliflere önce askeri olmayan malzemeler göndermiş, 2014'ten itibaren ise mühimmat desteğinde bulunmuştur¹⁶⁶. Bu dönem DAEŞ'in 13 Kasım 2015'te Paris saldırıları olarak bilinen eş zamanlı terör eylemleri nedeniyle sona erdi. Terör örgütünün bu saldırısı sonucunda 130 kişi ölmüştür. Paris saldırılarından sonra da Nice saldırısı (84 ölü) başta olmak üzere birçok DAEŞ saldırısı gerçekleşmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan beri ilk kez bu kadar büyük kayıplar veren Fransa'da Cezayir Bağımsızlık Savaşı'ndan beri (1954-1962) ilk defa uzun süreli olağanüstü hal uygulanmıştır (13 Kasım 2015-1 Kasım 2017)¹⁶⁷.

DAEŞ'in saldırıları ile birlikte Fransa'nın Suriye politikasında sert güç unsurları ön plana çıkmıştır. Fransa'nın 2014 yılında Irak'ta DAEŞ'e karşı başlattığı "Chammal Operasyonu", saldırıların ardından Suriye'yi de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Operasyonun Irak'taki ayağı Irak güvenlik güçlerinin desteğiyle

¹⁶⁴ Merve Dilek Dağdelen, Musab Yılmaz, "Fransa'nın Suriye Stratejisi", **SETA Analiz**, s. 307 (Şubat 2020): 10-11.

¹⁶⁵ Dağdelen, **age**, 13.

¹⁶⁶ Dağdelen, **age**, 14-15.

¹⁶⁷ "Fransa Tarihinin En Uzun OHAL'i", **Anadolu Ajansı**, 25 Mayıs 2017, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransa-tarihinin-en-uzun-ohali-/826549#> [16.09.2020].

yürütülürken bu görevi Suriye’de YPG üstlenmiştir. Böylece Fransa ılımlı muhaliflere destek vermekten vazgeçip, DAESH’e karşı daha etkin mücadele ettiği gerekçesiyle YPG’ye ekonomik, siyasi ve askeri destek vermeye başlamıştır. Fransa’nın PYD/PKK ile onlarca yıl geriye; cumhurbaşkanı Mitterrand dönemine kadar götürülebilecek ilişkisi olduğu düşünüldüğünde bu ittifak daha iyi anlaşılacaktır. Öyle ki 2015’ten itibaren PYD/PKK yöneticileri Fransız cumhurbaşkanları tarafından ağırlandı. Ayrıca Fransız parlamentosu da Zeytin Dalı ve Barış Pınarı Harekâtları sırasında YPG’ye desteğini açıkça belirtmiştir. Fransız kamuoyunda da bu örgütü öven filmler, yazılar yayınlanmış ve birçok Fransız PYD’ye katılmıştır¹⁶⁸.

Görüldüğü gibi Fransızların önceliği Esad’ın yenilgiye uğratılmasından DAESH ile mücadeleye doğru evrilmiştir. Fransa bu mücadeleyi tek başına yürütebilecek kapasiteden yoksun olduğu için ABD himayesinde varlık göstermektedir. Fransa, Trump yönetiminin Suriye’deki politikasının belirsizleşmesiyle birlikte PYD üzerinden Suriye’de etkin olmaya çalışmaktadır. Suriye’ye ilk asker sevkiyatını Haziran 2016’da¹⁶⁹ gerçekleştiren Fransa’nın Kasım 2019 itibarıyla ülkede 200 askeri bulunmaktadır. Bu askerler PYD/PKK örgütüne askeri eğitim vermenin yanı sıra Ömer ve Tenek petrol sahalarını koruma görevi yapmaktadır. Fransa, öbür yandan PYD ile Suriye Kürt Ulusal Konseyi (ENKS) arasında ara buluculuk yaparak ittifak tabanını genişletmeye çalışmaktadır¹⁷⁰. Tüm bunların yanında Fransa’nın başını çektiği bazı Avrupalı ülkeler NATO’nun yerine Avrupa Ordusu kurmak istemektedir¹⁷¹. Fransa’nın Suriye, Libya, Karabağ gibi çatışma bölgelerinde kendini kanıtlama isteği bu kapsamda değerlendirilmelidir.

3.4.5. Körfez Ülkeleri

Körfez ülkeleri olarak adlandırılan Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) kriz karşısında birbirlerinden bağımsız politikalar izlemişlerdir. İlk olarak, 12 Kasım 2011 tarihinde Arap Birliği Kahire’de toplanarak

¹⁶⁸ Dağdelen, **age**, 16-17.

¹⁶⁹ Jamia Dettmer, “France Deploys Special Forces in Syria as IS Loses Ground”, **Voice of America**, 9 Haziran 2016, <https://www.voanews.com/middle-east/france-deploys-special-forces-syria-loses-ground> [16.09.2020].

¹⁷⁰ “Fransız askerleri Suriye’de ABD himayesinde varlık gösteriyor”, **Anadolu Ajansı**, 19 Kasım 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransiz-askerleri-suriyede-abd-himayesinde-varlik-gosteriyor/1649595> [16.09.2020].

¹⁷¹ Ülgen, **age**, 4.

Suriye'nin üyeliğini askıya almış ve daha sonra bazı ekonomik yaptırımlara karar vermiştir¹⁷². Arap Birliği'nin bir hafta sonra yaptığı açıklamada eğer Suriye yönetiminin halka karşı güç kullanımı durmazsa ekonomik yaptırımlar uygulanacağı belirtilmiştir. Ancak rejimin uyarıları dikkate almadığı görülmüştür. Bu nedenle Arap Birliği tarafından “Suriyeli yetkililerin mal varlıklarının dondurulması, Suriye Merkez Bankası'yla ilişkilerin kesilmesi ve stratejik mallar hariç ticaretin durdurulmasını” da kapsayan bir dizi yaptırım kararı alınmıştır¹⁷³.

Ayrıca İslam İşbirliği Teşkilatı, Ağustos 2012'de Mekke'de gerçekleştirdiği zirvede Suriye'nin üyeliğini askıya aldığını açıklamıştır. Bunun yanında Suriye krizinin olası bir mezheplerarası çatışmaya dönüşmemesi için Suudi Arabistan Kralı Abdullah, “mezheplerarası diyalog merkezi” kurulması teklifi vermiştir. Bu teklif İran ve Cezayir'in karşıt duruşu nedeniyle hayata geçirilemedi¹⁷⁴. Arap Birliği bundan 3 ay sonra ekonomik yaptırımların genişletilmesi, muhalefetin desteklenmesi ve suç işleyen yetkililerin cezalandırılması kararı olarak Suriye olan tüm diplomatik bağlarını kopardı¹⁷⁵.

Arap ülkeleri arasında Suudi Arabistan Suriye krizine en çok ilgi gösteren ülke konumundadır. Başlangıçta Türkiye ve Katar ile birlikte İstanbul'da bir operasyon merkezi kurarak muhalifler için askeri malzeme ve fon sağladı. Suriyeli muhalif çatı örgütü “Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu” üzerine Katar ve Suudilerin girdiği güç mücadelesi muhalifler arasında çatlaklara yol açtı. İki ülke de muhaliflerin temsilciliği için kendi kadrolarını getirmeye çalıştı. İran ile bölgede güç mücadelesine giren Suudiler için Suriye'nin İran-Şii yörüngesine girmemesi büyük önem taşımaktadır. Esad karşıtı ayaklanma, Suriye'yi İran etkisinden kurtarmak için bir fırsat doğurmuştur. Suriye'de elde edilecek zafer İran-Hamas-Hizbullah ittifakını zayıflatarak Lübnan'ın da Suudi etkisine girmesini sağlayacaktır. Böylece Suudiler ABD'nin ilgisinin Doğu Asya'ya kaydığı bir dönemde bölgede oluşan güç boşluğunu doldurmak istemektedirler¹⁷⁶. Bu nedenle Suriye'de çoğu zaman ABD ile ortak

¹⁷² Besen, **age**, 40.

¹⁷³ “Arap Birliği'nden Suriye'ye yaptırım”, **BBC Türkçe**, 27 Kasım 2011, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/11/111127_arab_syria [29.06.2020].

¹⁷⁴ “Şii-Sünni kavgası ortaçağa götürür”, **Hürriyet**, 16 Ağustos 2012, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sii-sunni-kavgasi-ortacaga-goturur-21239246> (29.06.2020).

¹⁷⁵ “Arap Birliği Suriye ile ilişkileri Kesti”, **TRT Haber**, 12 Şubat 2012, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/arap-birligi-suriye-ile-iliskileri-kesti-28224.html> [29.06.2020].

¹⁷⁶ Frederic Wehrey, “Gulf Calculations in the Syrian Conflict”, **Carnegie Endowment**, (Haziran 2014): 1.

hareket etmiştir. Trump'ın bölgeden çekilme isteğini endişe ile karşılayan bu ülke ABD'nin Suriye'deki bazı masraflarını karşılamaya girişmiştir. Ekim 2018'de 100 milyon dolarlık bir yardımı ABD hükümeti üzerinden DSG (Suriye Demokratik Güçleri)/YPG'ye aktarmıştır. Bu yardımın Suudi Arabistan'ı uluslararası kamuoyunda oldukça zora sokan Cemal Kaşıkçı olayının ardından ABD Dışışleri Bakanı'nın Arabistan'a yaptığı ziyaret esnasında gerçekleştirilmesi de ayrıca dikkat çekicidir. Anlaşılmaktadır ki Suudi Arabistan finansal olanaklarını kullanarak ABD gibi ülkelerin desteğini sağlama amacı gütmektedir¹⁷⁷.

Savaş mezheplerarası bir karakter kazandıkça Sünnilerin liderliğini yapmak isteyen S. Arabistan üzerindeki baskı da artmaktadır. Arabistan, aynı zamanda el-Kaide ve DAESH gibi aşırılık yanlılarının ve ideolojik rakibi olan Müslüman Kardeşlerin savaş dışı kalmasını hedeflemektedir. BAE ve Bahreyn de Suudi Arabistan'la İran ve Müslüman Kardeşlerle ilgili ortak hedeflere sahiptir. Katar ise diğer Körfez ülkelerinden çok farklı bir politika izlemektedir. 2011 yılından önce Katar ve Suriye arasında yakın ilişkiler vardı. Katar Suriye'ye büyük emlak yatırımları yapmıştı. Ayrıca Katar-İran ilişkileri, ortak petrol-gaz sahasına sahip olmalarından ötürü ılımlıydı. Ancak Katar'ın M. Kardeşlere güçlü bir destek vermesi Suriye ve İran'la arasını bozdu. Son olarak Kuveyt'i incelediğimizde ülkedeki güçlü Şii nüfusunu dikkate almak zorunda kalan hanedanın halk arasında kutuplaşmaya yol açmayacak bir politika izlediği görülmektedir¹⁷⁸.

Suudi Arabistan, son zamanlarda BAE ile birlikte uyguladığı Katar ve Türkiye karşıtı politikalarını Suriye krizi konusunda da sürdürmektedir. Suudi Dışışleri Bakanı Prens Faysal bin Farhan, "Suudi Arabistan, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyindeki askeri müdahalesini reddediyor." açıklaması yaparak Türkiye'nin Suriye'den çıkmasını talep etmiştir¹⁷⁹.

Aslında Suudi Arabistan'ın başını çektiği bazı Körfez ülkeleri Arap Baharı'nın ilk yıllarında Suriye ve Libya'da Türkiye ile aynı hedefleri paylaşıp da Mısır konusunda derin görüş ayrılıkları yaşandı. Bu ayrılık 2013'te Mısır'da darbe yaparak

¹⁷⁷ "Suudi Arabistan'dan DSG'nin kontrol ettiği bölgeler için ABD'ye 100 milyon dolar yardım", **Sputnik Türkiye**, 17 Ekim 2018, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201810171035698037-suudi-arabistan-dsg-abd-dolar/> [30.06.2020].

¹⁷⁸ Wehrey, **age**, 1-2.

¹⁷⁹ "Suudi Arabistan, Türkiye'nin Suriye'den çıkmasını istedi", **Ensonhaber**, 15 Ocak 2020, <https://www.ensonhaber.com/gundem/suudi-arabistan-turkiyenin-suriyeden-cikmasini-istedi> [30.06.2020].

başta geçen Sisi rejimi ile görünür hale gelmeye başladı. 2017 yılında Türkiye'nin Astana süreciyle Suudi politikalarına ters düşmesi, Katar ablukasında Suudilerin karşısında yer alması, Suudi Arabistan'ın Trump yönetimiyle ilişkilerini geliştirmesi sonucu uluslararası alanda daha aktif olması ve Türkiye'ye karşı mesafeli duran Muhammed bin Selman'ın veliaht prens olarak tayin edilmesi Türk-Suud ilişkilerinin zayıflamasına yol açmıştır. Bölgede Türkiye karşısında konumlanan S. Arabistan ve BAE, Türkiye'nin Suriye'deki etkinliğini kırmak için ABD ve YPG ile ortak hareket etmeye başlamıştır. İki ülkenin DSG/YPG örgütüne ciddi miktarda mali ve askeri yardımında bulunduğu iddia edilmektedir. Ayrıca gerek Suriye'de gerekse Körfez ülkelerinde terör örgütüyle birçok toplantı yapılmıştır. Türkiye'nin YPG/PKK'ya karşı giriştiği askeri operasyonlar da doğal olarak bu ülkelerin tepkisine neden oldu. Hatta Muhammed bin Selman Türkiye'yi İran ve yerel militanlarla birlikte "şer üçgeni" oluşturmakla itham etti. Barış Pınarı Harekâtı'nı da Suriye'nin egemenliğinin ihlal edildiği ve toprak bütünlüğünün tehdit edildiği gerekçesiyle kınadılar¹⁸⁰.

Son olarak YPG'nin ağır darbe almasıyla Körfez ülkeleri yönlerini Esad rejimine çevirdiler. 2018 yılının sonunda BAE ve Bahreyn Şam'daki büyükelçiliklerini yeniden açtılar. İdlib'de Esad güçlerini destekleyerek rejimin bu ilde saldırı gerçekleştirmesine olanak sağladılar. Rejim güçlerinin İdlib'deki ilerleyişinin ardından Türkiye'nin gerçekleştirdiği Bahar Kalkanı Harekâtı, Körfez ülkelerinin elini zayıflattı. Uluslararası basında BAE'nin harekât sonrasındaki ateşkesi bozma çabaları yer aldı. Gözden kaçırılmaması gereken başka bir nokta ise Körfez ülkelerinin Türkiye'yi Suriye'de sıkıştırarak Libya'da kendi çıkarlarını gerçekleştirme hesabı da yapmalarıdır. Bu ülkelerin önümüzdeki dönemde Türkiye'yi dara düşürmek amacıyla Şam rejimiyle ilişkilerini normalleştirme adımları atabileceği tahmin edilmektedir¹⁸¹.

3.4.6. İsrail

Uzun yıllardan beri Suriye, İsrail için askeri bir tehdit olmuştur. Suriye dış politikası için de İsrail karşıtlığı temel söylemlerden birisi olagelmıştır. Taraflar en son 1973 yılında doğrudan savaşsalar da Lübnan'da nüfuz elde etme mücadelesine

¹⁸⁰ "Körfez'in Türkiye karşıtı politikalarında yeni sahne Suriye", **Anadolu Ajansı**, 21 Nisan 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/korfezin-turkiye-karsiti-politikalarinda-yeni-sahne-suriye/1812837> [30.06.2020].

¹⁸¹ "Körfez'in Türkiye..."age.

girmişler, birçok kez askeri sürtüşme yaşamışlar ve bir silahlanma yarışına girmişlerdir. İç savaş öncesi dönemde iki lke Madrid Barış Konferansı dâhil bazı barış müzakereleri yürütmüştür. Bilhassa Madrid'deki barış müzakerelerinin başlaması Soğuk Savaşın bitimi ve Körfez Savaşı gibi uluslararası sistemde önemli değişimlerin yaşandığı bir süreç dâhilinde olmuřtur¹⁸².

İki lke son olarak 2006 yılında Türkiye'nin arabuluculuğunda bir araya gelseler de aynı yıl çıkan Lübnan savaşı nedeniyle görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. Bu dönemde Suriye Hizbullah ve Filistinli ayaklanmacıları desteklerken İsrail Suriye topraklarında birçok Hizbullah yesine suikast gerekleřtirmiřtir¹⁸³.

2007 yılında İsrail'in Suriye'deki bir tesisi vurması ilişkileri bir kez daha germiştir. İsrail'in iddiasına göre bu tesiste Suriye nükleer silah üretmek için faaliyetlerde bulunuyordu. Bu olaydan sonra Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın yaptığı incelemelerde tesisin muhtemel bir nükleer reaktör olduğu saptandı. BM Güvenlik Konseyi'ne intikal eden olay Rusya ve Çin'in muhalif tavrı nedeniyle daha fazla incelenemedi. Çünkü bazı kaynaklara göre Suriye'nin nükleer programındaki birçok uzman ve malzeme Sovyetler Birliği, Irak, İran ve Kuzey Kore'den gelmekteydi¹⁸⁴.

2011 yılında Suriye krizi patlak verdiğinde İsrail'in stratejisi birçok ikilemle karşı karşıya geldi. İlk ikilem Suriye'de yıllardır İsrail düşmanı olan Esad'ın mı yoksa tutumu bugünden kestirilemeyen bir hükümetin mi tercih edileceğidir. İkinisi, ahlaken halkına yıllarca zulmeden bir rejimi mi yoksa şiddet eylemlerine girişen aşırı İslamcı hizipleri mi desteklemek gerektiğidir. nc mesele ister İslamcılar kazansın ister İran destekli Esad, İsrail karşıtı politikaların uygulanacak olmasıdır. Dördüncü ikilem; iç savaşın İsrail'e komşu olan Lübnan ve Ürdün'de yarattığı büyük insani maliyet ve istikrarsızlık hakkındadır. Kriz, İsrail için jeopolitik önemi olan bu iki ülkeyi istikrarsızlaştırırken İsrail karşıtı grupların dikkatlerinin Suriye'ye yönelmesini sağlamaktadır. Beşinci olarak Hizbullah'ın Suriye krizine odaklanması İsrail'in rahatlamasını sağlamıştır. Ancak örgütün orada kazanacağı tecrübe, finansman ve mühimmatın daha sonra İsrail'e karşı kullanılması ihtimali vardır.

¹⁸² Muhammed Hüseyin Mercan, "Suriye Dış Politikası ve Ulusal ıkar: 1990-2010" (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011) 55-63.

¹⁸³ Ariel Levite, "An Israeli Perspective on Syria", **Carnegie Endowment**, (Haziran 2014): 1.

¹⁸⁴ Mark Hibbs, "Uranium Enrichment Program in Syria?", **Carnegie Endowment**, (Kasım 2011): 1-3.

Altıncı ikilem uluslararası dengelerle ilgilidir. İsrail'in ABD ve Batı yanlısı geleneksel politikasını Suriye'de de devam ettirmesi Rusya ile olan ilişkilerinin bozulmasına yol açabilir. Bu durumda Rusya İsrail'in bölgedeki çıkarlarına engel olabilir. Son olarak ister rejim isterse muhalifler desteklensin, İsrail ile bir grubun adının yan yana anılması o taraf için yardımdan çok zarar getirebilir. Bu ikilemler nedeniyle İsrailli yöneticiler politikalarını “renk vermeden” uygulamaya çalıştılar. Hükümetin yaptığı açıklamalarda genellikle Suriye'ye ait stratejik mühimmatların Hizbullah'ın eline geçmesi endişesi dillendirildi¹⁸⁵.

Suriye'nin bir iç savaşın içine sürüklenmesinden bugüne kadar en çok fayda sağlayan ülkelerden biri İsrail olmuştur. İsrail'in Suriye'deki otorite boşluğu sayesinde Suriye-İsrail arasında ihtilafli bölge olan Golan Tepeleri'ndeki egemenliğini güçlendirmesi bunun somut bir göstergesidir¹⁸⁶. Ayrıca akıldan çıkarılmamalıdır ki tarihsel süreçte İsrail ile en çok mücadele eden devletlerden biri Suriye'dir. İsrail'in yıllardır mücadele ettiği Hizbullah örgütünün de dikkatini başka bir yöne çevirmesi İsrail'in rahatlamasını sağlamıştır.

İsrail, iç savaş sırasında birçok defa Suriye'ye askeri müdahalede bulunmuştur. İlk olarak 2012'nin sonlarında sınır ihlali gerekçesiyle Suriye'ye uyarı ateşi açmıştır. Ardından (Suriye devlet medyasına göre) 31 Ocak 2013'te ilk kez savaş uçaklarıyla başkent Şam yakınlarında bir askeri araştırma merkezini vurmuştur. Bu saldırının bir merkeze değil de askeri bir konvoyla yapıldığı iddiaları da vardır, İsrail ise bu konuda uzun süre herhangi bir açıklama yapmamıştır. Aslında bu bilgi karmaşası İsrail-Suriye meselelerinde oldukça yaygın bir probleme işaret etmektedir. Suriye rejimi ve İsrail'in bu konularda net bir açıklama yapmaması bilgilerin doğrulanmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Yine de Lübnan'ın verilerine göre İsrail uçaklarının sınır ihlallerinde bulunması ve İsrail'in sık sık Suriye'deki kimyasal silah ve füzelerin Hizbullah'ın eline geçmesinden endişelendiğini belirtmesi ortaya atılan iddiaların bir gerçekliğe sahip olabileceğini gösteriyor. Ayrıca bu saldırıdan önce İsrail'in hava

¹⁸⁵ Levite, **age**, 1-2.

¹⁸⁶ Turgut Alp Boyraz, “İşgal altındaki Golan Tepeleri İsrail için neden önemli?”, **Anadolu Ajansı**, 22 Mart 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iscal-altindaki-golan-tepeleri-israil-icin-neden-onemli/1425457> [10.11.2020].

savunma sistemini ülkenin Suriye sınırına doğru yerleştirmesi de olası misilleme ve saldırılara karşı önlem aldığını göstermektedir¹⁸⁷.

İsrail ilk saldırısından sonra 24 Mart'ta füze¹⁸⁸ ve 3-5 Mayıs'ta hava saldırısı gerçekleştirdi. İsrail bu saldırılar hakkında da açıklama yapmazken Suriye hükümeti İsrail'in uluslararası hukuku çiğnediğini savunarak ülkedeki muhalif militanlara askeri destek vermekle suçladı¹⁸⁹.

Aşağıdaki şekilde İsrail'in Suriye'ye 2013-2017 yılları arasında yaptığı saldırılar gösterilmektedir:

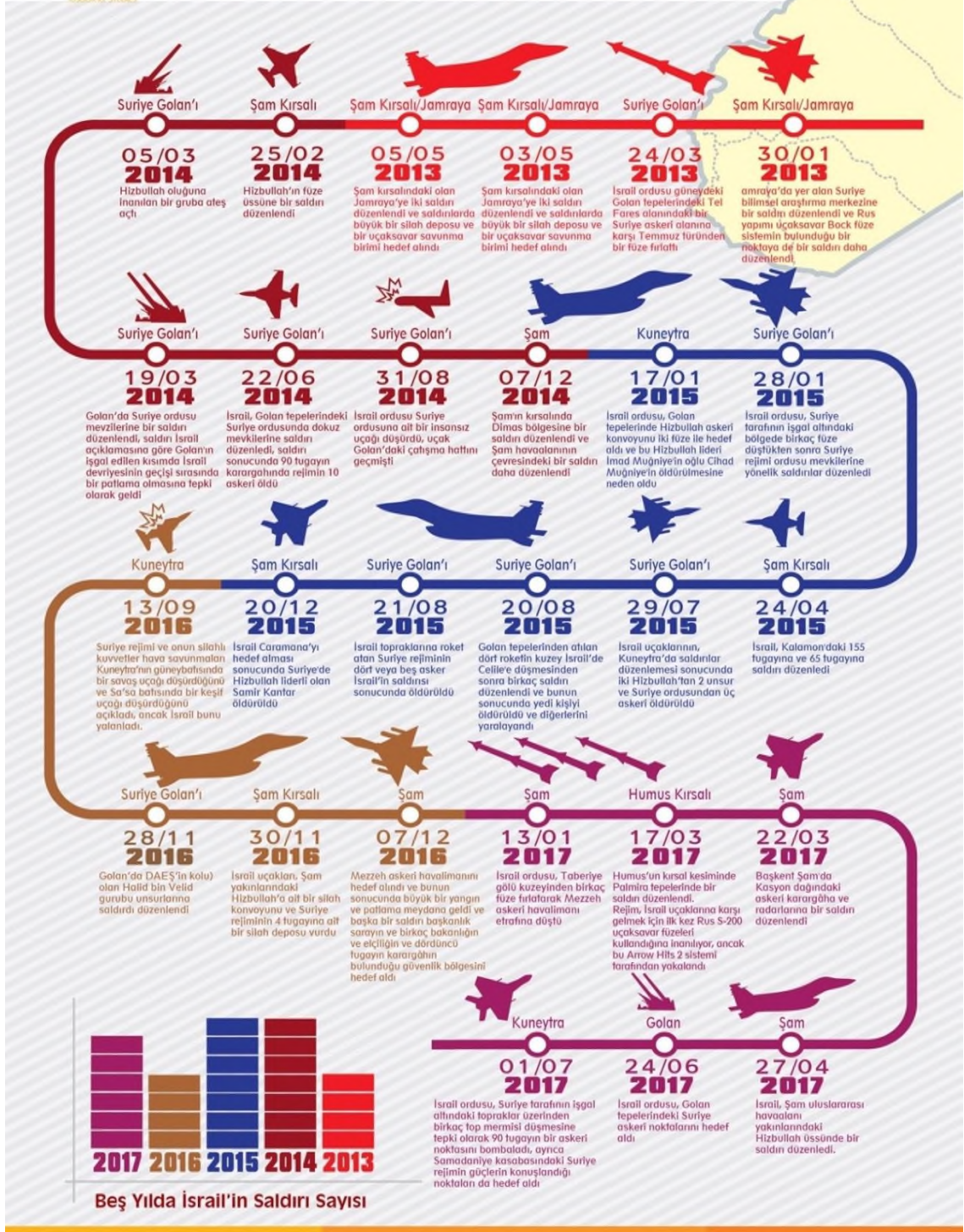
¹⁸⁷ “Rusya: İsrail'in Suriye'ye ‘saldırısı’ kabul edilemez”, **BBC Türkçe**, 31 Ocak 2013, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/01/130131_syria_israel_russia [29.06.2020].

¹⁸⁸ “İsrail, Suriye'yi vurdu”, **CNN Türk**, 24 Mart 2013, <https://www.cnnturk.com/2013/dunya/03/24/israil.suriyeyi.vurdu/701397.0/index.html> [29.06.2020].

¹⁸⁹ “İsrail, Suriye askeri tesisini vurdu”, **Al Jazeera Türk**, 5 Mayıs 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/israil-suriye-askeri-tesisini-vurdu> [29.06.2020].

İsrail'in 2013- 2017 Yılları Arasında Suriye'ye Saldırıları

Jusoor.co / @Jusoorstudies f t G+

Şekil 2: İsrail'in 2012-2017 yılları arasında Suriye'de gerçekleştirdiği saldırılar

“Suriye’de İsrail Saldırıları Amaçları ve Boyutları”, Jusoor for Studies, 21 Temmuz 2017, <https://jusoor.co/details/--Suriye%E2%80%99de-%C4%B0srail-Sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1-Ama%C3%A7lar%C4%B1-ve-Boyutlar%C4%B1/310/tr> [14.11.2020].

2018'in Eylül ayında İsrail, Suriye'de bir Rus uçağının düşürülmesine de sebep oldu. Tarafların yaptıkları açıklamalara göre Rusya'nın Hmeymim üssünden havalanan Ilyushin-20 tipi bir uçak 14 yolcusuyla birlikte Suriye'nin kıyı şeridi üzerinde düşürüldü. Uçağı düşüren, Rusya'nın Suriye'ye sattığı S-200 tipi hava savunma sistemiydi. Ancak bu uçakla aynı anlarda ve aynı bölgede 4 İsrail F-16 savaş uçağı da uçmaktaydı. Bu konu hakkında Rusya Savunma Bakanlığı Sözcüsü Igor Konashenkov "İsrail pilotları, Rus uçağını bir kalkan olarak kullanarak Suriye hava savunma sisteminden gelen ateşe açık bir hale getirdi. Bunun sonucu olarak yüzeyi F-16'dan çok daha büyük olan Il-20 uçağı, S-200 savunma sisteminden gelen bir füze ile vuruldu" açıklamasında bulunmuştur. Rusya İsrail'i suçlarken İsrail de olayın sorumlusunun Suriye olduğunu iddia etmiştir¹⁹⁰.

¹⁹⁰ "Putin: Suriye'deki uçağımız kazaen düşürüldü, Türkiye ile yaşadığımız farklıydı", **BBC Türkçe**, 18 Eylül 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45559104> [30.06.2020].

4. ALMANYA VE TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKALARI VE SURİYE İÇ SAVAŞI

Türk-Alman ilişkilerine yaptığı etki bağlamında Suriye’ye bakarken gözden kaçırılmaması gereken bir nokta ikili ilişkilerdeki asimetrik bağımlılıktır¹⁹¹. İlişkilerdeki bir sorun diğer sorunları şiddetlendirebileceği gibi bir sorunun çözümü diğer sorunların halledilmesine katkı sağlayabilir. Özellikle sığınmacı krizi ve DAESH ile mücadelenin böyle bir ilişkisi vardır. İki ülkenin sığınmacı akınıyla ilgili farklı politikalara yönelmesi terörle ilgili politikalarının da farklılaşmasına yol açmıştır. Bu bölümde Türkiye ve Almanya’nın Suriye kriziyle ilgili belli başlı politikaları karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

4.1. Türkiye ve Almanya’nın Suriye ile İç Savaş Öncesi İlişkileri

Suriye’nin 2011 öncesi dış politikası Esad ailesi ve Baas ideolojisi çerçevesinde şekillenmiştir. Esad’ın devletteki merkezi konumu kişisel özelliklerinin dış politikaya yansımaları kaçınılmaz kılmıştır. Öbür yandan Baas’ın sosyalist ve mezhepçi yapısı da dış politikanın temel belirleyicilerindendir. Rejim politikasının temel önceliği içte ve dışta kendini muhafaza etmek ve sürekliliği sağlamaktır. Bu kapsamda Arap milliyetçiliği ve İsrail karşıtlığı geleneksel dış politika ilkeleri olarak etkin biçimde kullanılmıştır. Özellikle İsrail karşıtı söylem, rejimin içerideki muhafazakâr muhalefetin tabanını kendisine çekmesi için kullanılmıştır. Arap milliyetçiliği çerçevesinde dış politikada Irak Mısır gibi ülkeler desteklenmiştir. Ancak süreç içerisinde milliyetçilik ve Filistin konularında ilkelere taviz verilen politikalar izlenmiştir. Örneğin Irak-İran savaşında hem jeopolitik nedenler hem de mezhepsel bağlardan dolayı İran desteklenmiştir. Yine aynı nedenlerden ötürü Baas ideolojisine zıt olmasına rağmen İran’da 1979’daki İslam Devrimi sonrasında kurulan rejimle yakın ilişkiler devam ettirilmiştir. Soğuk Savaş sonrası konjonktür nedeniyle Körfez Savaşında ABD’ye destek vermiş, ABD öncülüğünde İsrail ile barış müzakereleri yürütmüştür. Rejimin dış politikasının bir diğer özelliği çok yönlü

¹⁹¹ Lisel Hintz, “Rethinking Turkey’s ‘Rapprochements’: Trouble with Germany and Beyond”, *Survival*, c. 61, s. 3 (2019): 175.

ve yüksek manevra kabiliyetine sahip bir anlayışla oluşturulmasıdır. Soğuk Savaş sırasında Sovyetlere daha yakın bir konumda olmasına rağmen Batı bloğuyla da denge siyaseti izlemiştir¹⁹².

Beşar Esad döneminde de rejimin varlığını önceleyen pragmatik dış politika devam ettirilmiştir. Beşar, İslamcı terör örgütlerine karşı ABD ile birlikte hareket edileceği mesajı vermiştir. 2003 Irak Savaşında yine rejimin güvenliği ve jeopolitik çıkarlar nedeniyle ABD'nin karşısında yer almıştır. Çünkü ABD'nin olası zaferi Suriye'nin ABD ve İsrail arasında sıkışmasına ve sonraki hedef haline gelmesine yol açabilirdi. Beşar döneminin bir diğer önemli gelişmesi Şam karşıtlığıyla bilinen Lübnan Başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesidir. Bu durum Suriye üzerinde uluslararası baskı oluşturmuş ve Suriye ordusunun Lübnan'dan çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Suriye, sonraki süreçte Lübnan'da Hizbullah üzerinden hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Şam rejimi kaybolan imajını düzeltmek ve siyasi yalnızlıktan kurtulmak için Ürdün, Türkiye ve AB ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır¹⁹³.

AB 1960'ların başından beri Akdeniz bölgesiyle ilgili politikalar geliştirmektedir. 1970'te Avrupa Siyasi İşbirliği¹⁹⁴ mekanizmasının kurulması AB'nin Akdeniz'de ve dünyada üçüncü ülkelerle ilişki geliştirmesinin yolunu açmıştır. Sonraki yıllarda İspanya, Yunanistan ve Portekiz gibi Güney Avrupa ülkelerinin birliğe katılmasıyla Akdeniz'in dış ilişkilerdeki önemini arttırmıştır. 1995'te başlatılan Barselona Süreciyle birlikte Akdeniz ülkeleriyle diyalog ve işbirliği süreci derinleştirildi. Kurulan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ekonomik konuların yanı sıra siyaset, kültür ve güvenlik alanında da diyalog zemini sağladı. AB açısından bu gelişmeler Akdeniz'deki ülkeleri Avrupa'ya yakınlaştırarak demokratik ve liberal değerleri bölgeye yayabilirdi¹⁹⁵.

¹⁹² Muhammed Hüseyin Mercan, "1970'ten Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri", **Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye: İç ve Dış Politika**, ed. M. Akif Okur, Nuri Salık (İstanbul: Nobel, 2016): 239-252.

¹⁹³ Mercan, *age*, 254-262.

¹⁹⁴ Bu mekanizma AB'nin dış ilişkiler yönetmek için 1970'te kurulmuştur. 1993 Maastricht antlaşmasıyla yerini Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası'na bırakmıştır. Kaynak: "European Political Co-operation", Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/European_Political_Co-operation [02.11.2020].

¹⁹⁵ Çiğdem Nas, "The EU's Approach to the Syrian Crisis: Turkey as a Partner?", **Uluslararası İlişkiler**, c. 16, s. 62 (2019): 46-47.

2008 yılında, henüz Arap Baharı patlak vermemişken AB ve 12 Akdeniz ülkesi Akdeniz için Birlik isimli bir deklarasyonu kabul etti. Barselona süreci kapsamında açıklanan deklarasyona göre ülkeler yılda iki kere zirve düzenleyecek, bu zirvelerde somut projeler ele alınacaktır. Bu projeler çevre, ulaşım, eğitim ve göç gibi konularda işbirliğini sağlayacaktır¹⁹⁶.

AB'nin demokrasi ve insan hakları gibi değerleri yayma girişiminin Arap Baharı sürecinin başlamasında etkili olduğu söylenebilir. Ancak süreç içerisinde AB'nin söylemlerini destekleyecek araçlar geliştiremediği görüldü. Demokratik devrim taleplerinin Orta Doğu'da yarattığı kargaşa AB'nin güvenlik ve istikrar kaygılarının ön plana çıkmasına neden oldu. Gelişmeler karşısında bir süre bocalayan Avrupa ülkeleri nihayetinde siyasi reform, şiddetin önlenmesi ve demokratik geçişin sağlanması çağrısında bulundu. Avrupa Komşuluk Politikası ve Akdeniz için Birlik mekanizmaları kullanılarak demokratik geçiş sürecindeki ülkelerin desteklenmesi taahhüt edildi. Bu yöntemin etkili olabilmesi için de “ne kadar reform o kadar destek” politikası izlendi¹⁹⁷. Ayrıca AB Küresel Stratejisi'nin bir parçası olarak “Avrupa'nın güvenliğinin sağlanması için AB'nin çevresinde dirençli ülkelerin var olması sağlanmalıdır” ilkesi geliştirildi¹⁹⁸.

Almanya'nın rejim karşıtı tutumu AB'nin bölgedeki demokratik dönüşüm hedefleriyle uyum içindedir. Tarihin sonunda liberal sosyoekonomik düzenin yer aldığı düşüncesi Alman toplumunda 1989'daki birleşmeyle bağlantılı olarak yaygın bir inanış haline geldi. Bu düşünceye göre sadece özgür ve açık toplumlar günümüzün bilgi çağına ayak uydurabilirdi. Ayrıca AB süreciyle birlikte Almanya tarihinde ilk defa kendisini dost ülkelerle çevrilmiş halde buldu¹⁹⁹. Arap Baharıyla bu güvenlik çemberinin Avrupa'nın güney komşularına yayılma ihtimali belirdi. Ancak AB için olduğu gibi Almanya için de güvenlik kaygıları değerlerin geri plana atılmasına neden oldu.

Türkiye açısından ülkenin yaşadığı birçok sorunun Suriye kriziyle bağlantılı olduğu aşîkârdır. Suriye-Türkiye ilişkilerinin geçmişine bakıldığında günümüzdeki

¹⁹⁶ ““Barselona süreci: Akdeniz için Birlik” girişimi başlatıldı”, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, 21 Temmuz 2008, <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/barselona-sureci-akdeniz-icin-birlik-girisimi-baslatildi-5580> [02.11.2020].

¹⁹⁷ Nas, **age**, 48-49.

¹⁹⁸ Nas, **age**, 62.

¹⁹⁹ Thomas Bagger, “The World According to Germany: Reassessing 1989”, **The Washington Quarterly**, c. 41, s. 4 (2018): 53-55.

meselerin, özellikle Suriyeli muhaliflerin desteklenmesi ve PKK meseleleri, tarihsel köklerinin olduğu daha iyi görülecektir. İkili ilişkilerin daha ilk dönemlerinde Hatay meselesi ve Soğuk Savaşın farklı cephelerinde yer alınması nedeniyle ilişkiler gergin seyretmiştir²⁰⁰.

Türkiye-Suriye ilişkilerinin günümüze ulaşan en önemli sorunlarından biri Türkiye'nin rejim muhaliflerine verdiği destektir. Türkiye'nin desteklediği önemli Suriyeli muhalif hareketlerden arasında 1928'de Mısır'da bir İslami hareket olarak kurulan Müslüman Kardeşler de yer almaktadır. Hareket zamanla geniş bir toplumsal destek görerek siyasetle de ilgilenmeye başlamıştır. Kurulduktan sonraki birkaç on yıl içerisinde hareket Filistin ve Suriye gibi birçok Arap ülkesine yayılmıştır. Ancak bölgedeki ülkelerin otoriter rejimlerce yönetilmesi Müslüman Kardeşler ve benzeri İslami hareketlerin siyaset sahnesinde muhalif bir ses olarak ortaya çıkmasını engellemiştir. Yasal zeminde hareket edemeyen bu yapılarda sağlam bir kurumsallaşma oluşmamış ve siyasi örgütlenmeleri süreklilik arz edememiştir. 2010 yılının sonlarında başlayan Arap Baharı sürecinde İslami hareketler kitleleri yönlendirebilme yeteneğiyle önemli rol oynasa da bu hareketlerin iktidar ve sağlıklı işleyen bir siyasal ortam tecrübelerinin olmaması devrimlerin başarıya ulaşması yolunda önemli bir engeldir²⁰¹.

Suriye'deki Müslüman Kardeşler örgütü Mısır'daki hareketle bağlantılı olsa da sosyopolitik açıdan farklı gündeme sahiptir ve kendi bağımsız yönetim organı vardır. 1946 yılında Fransız işgaline karşı orta sınıf Sünni kesimin bir tepkisi olarak doğmuştur. Suriye toplumunun eski elitlerine karşı geniş orta sınıfın sözcülüğünü yapan hareket 1947 seçimlerinde önemli bir zafer kazanmıştır. Ancak 1952'den sonraki süreçte darbeler ve Mısır ile birleşme gibi gelişmeler nedeniyle siyasette etkili olamamıştır. Baas iktidarının tüm siyasi partileri kapatması, hareketin bir kanadının şiddete yönelmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda 1964'te başlayan sokak gösterileri, muhalefet ve rejimin karşılıklı şiddet eğilimini göstermesi açısından önemlidir. 1976'dan itibaren Baas partisi binalarına, polis merkezlerine, 1979'da Halep Topçu Birliği'ne yapılan saldırılar ve 1980'de Hafız Esad'a başarısız suikast

²⁰⁰ Özge Yavuz, "Temel Parametreler ve Farklılaşan Dinamikler Çerçevesinde Suriye-Türkiye İlişkileri", **Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye: İç ve Dış Politika**, ed. M. Akif Okur, Nuri Salık (İstanbul: Nobel, 2016): 323.

²⁰¹ Muhammed Hüseyin Mercan, **Müslüman Kardeşler'in Yükselişi ve Düşüşü**, (İstanbul: İLEM Yayınları, 2019), 11, 277-278.

girişimi düzenlenmesi Rejimin Müslüman Kardeşler hareketini 1982 Hama Katliamıyla sonlandırmasına giden süreci başlatmıştır. Bu dönemde harekete üye olmanın cezası idam olarak belirlenmiş ve hareketin liderleri yurtdışına çıkmıştır. 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş sonrası konjonktürün de etkisiyle Rejim muhaliflere karşı bazı açılımlar yapmıştır. 2000 yılında Beşşar Esad'ın cumhurbaşkanı olması bu süreci daha da ilerletmiştir. Ancak ilerleyen süreçte oğul Esad'ın da babasının otoriter politikalarını devam ettirme eğiliminde olduğu görülmüştür. İç savaşın başlamasıyla Suriye Müslüman Kardeşleri barışçıl muhalefetten yana olduklarını belirtmiş ancak silahlı çatışmaların yoğunlaşması sonrasında silahlı muhaliflere destek olmuştur ve Esad'a karşı keskin bir muhalefete başlamıştır²⁰².

Türk siyasetinin Esad muhalifleriyle ilişkisi, 1980'lere kadar gitmektedir. Bu yıllarda Suriye, dış siyasette PKK'yı Türkiye'ye karşı koz olarak kullanırken Türkiye de rejim karşıtı Müslüman Kardeşler örgütüyle yakın ilişkiler geliştirerek Esad yönetimini baskı altında tutmaya çalışmıştır. Ayrıca Baas ideolojisinin sosyalizm, laiklik ve Arap milliyetçiliği gibi ilkelere sahip olması Türkiye'deki muhafazakâr siyasetin muhalefete sempati duymasına neden olmuştur. Esad rejimi Sünni çoğunluk üzerinde baskı kuran Alevi azınlığın temsilcisi olarak görülmüştür. Türkiye, 1990 Körfez Savaşı sırasında Irak'taki Baas yönetimine karşı da bölgedeki Müslüman Kardeşlerle ilişkiler devam ettirilmiştir. Ancak 1996'da Başbakan olan Necmettin Erbakan'ın politikası bu harekete açık destek verilmemesi yönündeydi. Çünkü Erbakan bu dönemde Esad rejimiyle iyi ilişkiler geliştirmeye çalışırken, Müslüman Kardeşlerin (Batılılardan) dış destek sağlayarak rejimi devirmesi Türkiye'nin menfaatine değildi²⁰³.

Türkiye'nin bazı dönemler olumlu yaklaşım sergilemesine rağmen süregelen bazı sorunlar iki ülkenin anlaşmasını engelliyordu. İlk olarak, PKK'ya destek veren Suriye'ye karşı Türkiye-İsrail ilişkilerinin geliştirilmesi, Sovyetler gibi bir müttefikini kaybetmiş olan Esad rejimini endişelendirmiştir. Esad rejimi buna karşılık Yunanistan, Ermenistan ve İran ile yakınlaşma sürecine girmiştir. Hatta olası bir Türk-Yunan savaşında Yunanistan'ı destekleyeceğine dair bir anlaşma yapmıştır. İkinci önemli sorun, Türkiye'nin Güney Doğu Anadolu'da gerçekleştirdiği sulama

²⁰² Gülşah Neslihan Akkaya, "Suriye Müslüman Kardeşler Hareketi: Kuruluşu, Söylemi ve Siyasal Faaliyetleri", **Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye: İç ve Dış Politika**, ed. M. Akif Okur, Nuri Salık (İstanbul: Nobel, 2016): 159-184.

²⁰³ Behlül Özkan, "Relations between Turkey and Syria in the 1980's and 1990's: Political Islam, Muslim Brotherhood and Intelligence Wars", **Uluslararası İlişkiler**, c. 16, s. 62 (2019): 5-7.

projelerinin Suriye'nin su kaynaklarını kısıtlaması, Suriye'nin buna karşılık PKK'ya destek sağlayarak projeleri engellemeye çalışmasıdır. Suriye'nin PKK'ya sağladığı destekle örgütün Hatay'da terör eylemleri gerçekleştirmesi iki ülke arasında gerilimi tırmandırmıştır. 1998'de Türkiye'nin sert açıklamalar yapması ve askeri tedbirlerini arttırması Suriye'nin geri adım atmasını sağlamıştır. Gerilim 20 Ekim 1998'de imzalanan Adana Protokolü'yle son bulmuştur. Bu mutabakatla Suriye PKK'yı bir terör örgütü olarak tanımış ve Suriye'deki faaliyetlerini yasaklamıştır. Suriye'nin PKK karşıtı tavrı 2003 Irak işgalinden sonra bölgede ortaya çıkan Kürt sorunu nedeniyle devam etmiştir²⁰⁴.

2000'lerin başında Beşar Esad'ın babasının yerini alması, Türkiye-Suriye ilişkilerinde olumlu gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır. Türkiye'nin eski Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Hafız Esad'ın cenazesine katılarak ilişkilerde yeni bir dönemin sinyalini vermiştir. Aynı tarihlerde iki ülke arasında "Güvenlik İşbirliği Anlaşması" imzalanmış, Irak Savaşı'nın bölgedeki dengeleri değiştirmesiyle iki ülke ortak stratejiler geliştirmiştir²⁰⁵. Suriye'deki değişimin Türkiye'nin Orta Doğu'ya açılım sürecine denk gelmesi ikili ilişkileri zirveye taşımıştır. Türkiye bu dönemde Suriye ve Suudi Arabistan gibi demokratik olmayan rejimlerle bile arasını iyi tutmaya, ekonomik fayda sağlamaya çalışmıştır. Çünkü Suriye gibi güçlü komşuların yok sayılması Türkiye'nin ekonomik gelişiminin kısıtlı kalması demektir. Kurulan bağlar sayesinde 10 yıl gibi kısa bir süre içinde Türkiye'nin bölgeyle ticareti 5 kat artmıştır. 2009'da karşılıklı vize serbestisi uygulamasıyla insan trafiği de benzer bir oranda artmıştır. 2010 yılında ilişkiler bir adım daha ileri gitmiş Lübnan ve Ürdün de dâhil edilerek "Yakın Komşular Ekonomi ve Ticaret Ortaklık Konseyi" kurulmuştur²⁰⁶.

İlk bakışta Arap Baharı sırasında Türkiye'nin ekonomik kazançlarını feda etmek uğruna demokrasiyi ve muhalifleri desteklediği düşünülebilir. Ancak dönemin Başbakan danışmanı İbrahim Kalın'ın da belirttiği gibi demokratik ve müreffeh bir Arap dünyası Türkiye'nin bölgedeki gücünü tahkim edecektir. Türkiye'nin bölgeyle ilişkilerine salt ekonomi açısından bakmamak gerekir. Türkiye'nin Orta Doğu'daki genel politikası uzun süredir (İslam, demokrasi ve liberalizm gibi değerlerin başarılı

²⁰⁴ Muhittin Yenikeçeci, "Dış Politika Analizinde Neo Klasik Realist Yaklaşım: Türkiye'nin Suriye Politikası" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 164-167.

²⁰⁵ Yavuz, *age*, 329-333.

²⁰⁶ Hasan Kösebalaban, "Turkey and the New Middle East: Between Liberalism and Realism", *Perceptions*, c. 16, s. 3 (2011): 104-105, 111-112.

bir birleşimi olarak) rol modellik yapmak üzerine kuruludur. Bu politika Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin değişimi desteklemesi yönünde kendini göstermiştir. Ayrıca Irak savaşının ardından İran'ın Irak'ta artan ağırlığı Türkiye'nin Suriye konusunda endişelenmesine neden olmuştur. Çünkü Suriye'den İran'a uzanacak bir Şii hattı Türkiye'nin bölgeyle ilişkisine darbe vurabilirdi. Arap Baharı sürecinde Sünni muhaliflerin desteklenmesinin altında yatan bir başka sebep de budur²⁰⁷.

4.2. Türkiye ve Almanya Tarafından Uygulanan Suriye İç Savaş Politikalarında Çatışma ve İşbirliği Alanları

İkinci bölümde de anlatıldığı gibi Türkiye ve Almanya çok boyutlu ilişkiler geliştirmiştir. Kimi zaman müttefiklik noktasına varan ilişkiler bazen kopma noktasına kadar gelebilmektedir. Bu bölümde ilişkilerde önemli değişimlere yol açan Suriye İç Savaşının etkileri incelenecektir. İç savaşın çok boyutlu ilişkilere güçlü bir etkisi olmuştur. İlişkilerin genelinde rastlanan karmaşıklık burada da karşımıza çıkmaktadır. Bir anlamda bu etkileri bir önceki bölümde anlatılanlar ışığında değerlendirmek gerekir. Çünkü ülkeler, dış ilişkilerin bir alanında yaşadıkları kayıpları diğer alanlardaki avantajlarını kullanarak telafi etmeye çalışırlar. Suriye krizinde de Türkiye ve Almanya'nın avantajlı oldukları konuları diğer meselelerde birbirine karşı koz olarak kullandığı görülür. Örneğin Türkiye, Almanya'nın YPG'ye verdiği desteğe karşı sığınmacıların Avrupa'ya geçişini serbest bırakabileceğini belirtirken; Almanya da sığınmacıların geçişine izin verilmesi durumunda ekonomik yardım ve vize konusunun askıya alınacağını ifade etmektedir. Öbür yandan, sorunların birbiriyle ilişkilendirilmesi her zaman gerilim yaratmamaktadır. 2013'te (Suriye krizinin de etkisiyle) ikili ilişkiler, uluslararası güvenlik, Avrupa ortaklığı ve uluslararası-bölgesel konular üzerine Türk-Alman Stratejik Diyalogu'nun başlatılması da buna güzel bir örnektir²⁰⁸.

Türkiye'nin Suriye'ye yönelik politikalarını incelediğimizde şu 4 temel hedefin olduğu görülür: 1- Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması, 2- Suriye topraklarında barınan terör örgütlerinin sahadan silinmesi, 3- Sayıları 4 milyonu bulan sığınmacıların ülkelerine dönmelerinin sağlanması, 4- Suriye Milli Ordusu

²⁰⁷ Kösebalaban, **age**, 103-104, 111-112.

²⁰⁸ "Steinmeier, Türk-Alman Stratejik Diyalogu İçin Türkiye'ye Gidiyor", **Haberler.com**, 17 Haziran 2014, <https://www.haberler.com/steinmeier-turk-alman-stratejik-diyalogu-icin-6162823-haberi/> [15.12.2019].

çatısı altındaki ılımlı muhaliflerin korunması. Türkiye bu hedeflerini gerçekleştirmek için önce yumuşak güç ve diplomasi unsurlarını devreye sokarken 2016 yılından sonra sert güç politikalarına öncelik vermiştir²⁰⁹.

Türkiye konumu sebebiyle Suriye iç savaşından en çok etkilenen ülkelerden birisi olmuştur. Çünkü bu çatışmanın dinamikleri krizin Türkiye topraklarına taşınmasına neden olmuştur. Dal'a göre bir krizin taşınması; yayılmayı koşullandıran etkenler ile doğrudan ve dolaylı yayılma mekanizmalarından oluşan 2 katmanlı bir çerçeve bağlamında anlaşılabilir²¹⁰.

Suriye özelinde etkenler ve mekanizmaları değerlendiren Dal'a göre etkenler; yapısal, siyasi, sosyoekonomik ve kültürel olarak dörde ayrılmaktadır. Suriye'deki devletin eskiden beri zayıf olması ve bunun yol açtığı güvenlik açığı nedeniyle etnik grupların birbirlerine karşı silahlanma yarışına girmesi yapısal faktörken Baas partisinin antidemokratik uygulamaları olan elitist, mezhepçi, milliyetçi ve dışlayıcı ideolojisi siyasi etkenleri oluşturur. Sosyoekonomik faktörler arasında ise sosyal gruplar arasındaki eşitsizlik iç savaşın birincil nedenidir. Ayrıca iç savaştan önceki yıllarda etkili olan kum fırtınaları ve kuraklık ekonomiyi olumsuz etkilerken insanları kırsaldan kente göçe zorlamıştır. Bu durum işsizliği ve şehirlerdeki hoşnutsuzluğu arttırırken 2003'te Irak Savaşının gerçekleşmesi Suriye'nin petrol sektörünü oldukça olumsuz etkilemiştir. Elbette tüm bu sorunların yanında Baas partisinin yolsuzluk, adam kayırmacılık ve ayrımcılık üzerine kurulu ekonomik sistemini göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Son olarak devletin mezhepçi ideolojisiyle farklı grupların hareket alanının daraltılması, asimilasyon politikası uygulaması da kültürel etkeni oluşturmaktadır. Tüm bu faktörler Suriye iç savaşının özellikle DAESH ve YPG üzerinden Türkiye'yi etkilemesinin önünü açtı. Suriye'nin zayıf bir devlet olması iç güvenlik endişelerini harekete geçirerek şiddetin yayılmasına yol açmıştır. Kürt kökenli gruplar güvenlik endişelerini YPG ile gidermek isterken bölgedeki bazı Sünniler ise DAESH'i destekleme yoluna gitmiştir. Ayrıca bu terör örgütlerine verilen destekte Esad rejiminin Kürtlere ve Sünnilere yönelik dışlayıcı politikaları etkili olmuştur²¹¹.

²⁰⁹ Deşilmek, **age**, 83.

²¹⁰ Emel Parlar Dal, "The Contagion of the Syrian Civil War into Turkey Under the Impact of ISIS and YPG Cases: Conditioning Factors and Diffusion Mechanisms", **Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War**, ed. Ö. Z. Oktav, E. Parlar Dal, A. M. Kurşun (Cham: Springer, 2018): 212.

²¹¹ Dal, **age**, 217-221.

Yukarıda sayılan etkenlerin Türkiye’yi etkilemesi ise bazı mekanizmaların varlığı ile olmuştur. Öncelikle Türkiye ve Suriye mülteci akışları, askeri sızmalar, etnik bağlar ve ideolojik yayılma ile çatışmaların farklı ülkelere sıçrayabileceği bir bölgede: Orta Doğu’da yer alan iki devlettir. Bu durum; Türkiye’nin en uzun sınırının Suriye ile olması (937 kilometre), bu sınır etrafında yoğun çatışmaların yaşanması ve “açık kapı politikası”nın da etkisiyle sınırların tam manasıyla denetlenememesi gibi nedenlerle gözler önüne serilmiştir. Suriye’de aktif rol alan PYD ve DAESH gibi terör örgütleri Türkiye’ye yayılma imkânı elde etmiştir. Dal’a göre DAESH’in Kobani kuşatmasında Türk hükümetinin PYD’ye yardım etmede tereddütlü davranması Türkiye’deki isyancı Kürt grupların şiddetli tepkisine neden olmuştur. Ayrıca PYD’nin Suriye’de geliştirdiği savaş taktikleri Türkiye’ye Güneydoğu illerinde yaşanan “hendek olayları” şeklinde yansımıştır. Bu durum Türk hükümetiyle PKK arasında yürütülen müzakereleri de sona erdirmiştir. Yukarıda bahsedilen açık kapı politikasının sonucu olarak milyonlarca göçmenin gelmesi de savaşın ekonomik ve sosyal yükünün Türkiye’ye kaymasına yol açmıştır. Son olarak kimyasal saldırılar, silahlı grupların ortaya çıkışı ve dış müdahale sonucunda Suriye iç savaşının büyük bir şiddete yol açması da Türkiye’yi olumsuz etkilemektedir²¹².

Savaşın Almanya’ya taşınması ise daha farklı bir seyir izlemiştir. Almanya da Suriye politikasını bazı ilkeler çerçevesinde şekillendirmiştir. Almanya her şeyden önce tek sesli bir AB politikası oluşturmak istemektedir. Ancak sahip olduğu yumuşak güçle öne çıkan AB, krizlerin çözümünde üyelerinin ortak bir sert güç inşa etmemesinin eksikliğini her zaman hissetmiştir. Ayrıca, Suriye kaynaklı terörün Avrupa’da yaptığı yıkıcı etkiye de etkin bir cevap verilememiştir²¹³. Sert güç kullanımı olmaksızın uygulanan politikalar, Bosna ve Ukrayna örneklerinde olduğu gibi Suriye’de de AB’nin etkisiz kalmasına yol açmıştır. Suriye krizi devam ederken AB tarafından “komşularımızın ve ortaklarımızın zayıflığının bizim zayıflığımız olduğunu öğrendik” itirafı gelmiştir²¹⁴.

Gerek Trump ve Putin yönetimlerinin Avrupa’yı silahlanmaya iten politikaları, gerekse son örneği Suriye’de görüldüğü gibi AB’nin dış politika hırsları ile gücü

²¹² Dal, **age**, 221-225.

²¹³ Yonca Özer, Fatmanur Kaçar, “The EU’s Stance Toward VNSAs During the Syrian Crisis: YPG and ISIS Cases”, **Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War**, ed. Ö. Z. Oktav, E. Parlar Dal, A. M. Kurşun (Cham: Springer, 2018): 174-175.

²¹⁴ Federica Mogherini, “Foreword by Federica Mogherini”, **Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe** (Haziran 2016): 4.

arasındaki uçurum, Birliği yeni bir oluşuma itmektedir. Aslında Soğuk Savaş döneminden beri devam eden kolektif güvenlik anlayışı oluşturma çabaları, 1948’de Batı Avrupa Birliği’nin (BAB) kurulmasıyla başlamıştır. Ancak Soğuk Savaşın bitimine kadar ABD-NATO desteğine duyulan ihtiyaç Avrupa’nın kendi savunma stratejisini oluşturmamasını engellemiştir. Sovyetlerin çökmesinin ardından Batılı ülkelerin güvenlik stratejilerin dönüşüm geçirmiştir. 1992 yılında Maastricht Anlaşmasıyla AB’nin üç sütunundan biri olarak Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası (ODGP) oluşturulmuştur. Ayrıca BAB’a AB’nin güvenlik politikalarının uygulayıcısı olma görevi verilmiştir. Bu gelişmelere rağmen önceki paragrafta belirtildiği gibi AB’nin kendi etrafındaki krizlere dahi müdahale edememesi, NATO’ya bağımlılığını bir kez daha ortaya koymuştur. Ancak 11 Eylül 2001 sonrası çeşitlenen tehditler ve 2003 Irak işgali konusunda birçok AB ülkesinin ABD ile ters düşmesi 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi’nin belirlenmesine yol açmıştır. Belgede sınır ötesi sorunların yerinde ve erken çözülmesine, terörizm ve başarısız devletler gibi konularda acil önlemler alınmasına, Orta Doğu ve Balkanlar gibi komşu bölgelerde barışın desteklenmesine odaklanılmıştır. Ardından, 2004’te, Avrupa Savunma Ajansı kurularak AB’nin askeri kapasitesi artırılmaya çalışılmıştır. AB içinde reform gerçekleştiren Lizbon Antlaşması (2007) kapsamında Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) oluşturulmuş ve AB Dışişleri ve Güvenlik Politikaları Yüksek Temsilciliği kurulmuştur. Bu sayede AB’nin daha etkin ve birlik içinde tutarlı politikalar geliştirmesi sağlanmıştır. OGSP dâhilinde bugüne kadar birçok barışı koruma, çatışma çözümü ve çatışma sonrası istikrarın yeniden tesisi operasyonu gerçekleştirilmiştir. Öte yandan bazı ülkelerin ulusal egemenliklerini AB’ye devretmek istememesi ve Birleşik Krallık’ın başını çektiği NATO yanlısı ülkelerin bulunması Avrupa çapında daha derin bir işbirliğini engelliyordu. Ancak Brexit süreciyle birlikte Birleşik Krallık’ın birlikten çıkması bütünleşme yanlısı ülkeleri harekete geçirmiştir²¹⁵. Bu doğrultuda Merkel ve Macron, 2019’da Aachen Anlaşması olarak adlandırılan bir metni imzalayarak ortak Avrupa ordusunun ilk adımını atmışlardır²¹⁶.

²¹⁵ Semih Alpay, “Suriyeli Mülteci Krizi’nin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikalarına Etkilerinin Analizi” (Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 58-74.

²¹⁶ “Merkel: Avrupa ordusu için ilk adım atıldı”, **TRT Haber**, 22 Ocak 2019, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/merkel-avrupa-ordusu-icin-ilk-adim-atildi-402134.html> [26.09.2020].

Bizim konumuz açısından; Suriye meselesinin Türk-Alman ilişkilerinde yarattığı etkiler 4 temel başlık altında toplanabilir. Bu başlıklar arasında Baas rejimine ve sığınmacı krizine karşı iki devlet arasında önemli ölçüde uzlaşma sağlanmıştır. Terör başlığı altında DAESH terör örgütüne yönelik politikalarda ortak çıkardan ve bir işbirliği yapıldığından bahsedilebilir. Ancak bir taraftan DAESH ile mücadeleyle de bağlantılı olan YPG terör örgütüne yönelik politikalar Türkiye ve Almanya arasında bir çatışma alanı doğurmaktadır. Dördüncü olarak, iç savaşın sona erdirilmesi girişimlerinde Türkiye ve Almanya bazen ortak hareket etmektedir ancak Türkiye'nin bu konuda daha etkin olduğu görülmektedir.

4.3. Şam Rejimine Yönelik Politikalar

Türkiye Arap Baharı sürecinin başlamasıyla birlikte değişim ve demokrasi yanlısı bir tavır belirleyerek muhalifleri destekledi. Suriye'deki olaylar patlak verdiğinde de tavrını rejim muhaliflerinden yana koydu. Krizin başlangıcında Esad'a karşı daha ılımlı politikalar izlese de Esad'ın otoriter tutumunu sürdürmesi, Türkiye'nin diplomatik ilişkisini kesmesine ve iki ülke arasında bağların kopmasına neden oldu. 30 Kasım 2011'de Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Suriye'nin dünyaya verdiği sözleri tutmadığını belirterek 9 maddelik bir yaptırım paketi açıkladı. Siyasi, askeri ve ekonomik alanda uygulanan yaptırımlar Arap Birliği'nin aldığı kararlarla uyum içinde belirlendi²¹⁷.

Almanya'nın ise Esad rejimine karşı uzun süre ciddi bir tepki vermediği görülür. Daha da ötesinde İngiltere ve Fransa'nın ılımlı muhaliflere silah desteği sağlanması önerisine karşı çıktı ve 2013'te Esad rejiminin kimyasal silah kullandığı gerekçesiyle yapılacak olan askeri müdahaleye dahil olmadı²¹⁸.

Suriye'den ilk sığınmacı akınları başladığı zaman Alman hükümeti, Esad yönetimini kınayarak sığınmacılar için oluşturulacak tampon bölge hakkında Türkiye ile görüşeceklerini açıkladı²¹⁹. Birkaç hafta sonra AB'nin Brüksel'de devlet ve hükümet başkanları düzeyinde gerçekleştirdiği zirvede "Avrupa Birliği özgürlük, haysiyet ve demokrasi mücadelesinde Suriyeli muhalifleri destekler, Suriye Ulusal Konseyi'ni (SUK) Suriyelilerin meşru temsilcisi olarak tanır ve muhalefet

²¹⁷ “Suriye’ye 9 Yaptırım Kararı”, **TRT Haber**, 30 Kasım 2011, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/suriyeye-9-yaptirim-karari-18198.html> [29.06.2020].

²¹⁸ Turhan, **age**, 194.

²¹⁹ “Arap Birliği...”, **age**.

mensuplarına barışçıl mücadelelerinde birleşme çağrısı yapar" kararı alındı. Ancak BM meşru zemin oluşturmadan muhaliflerin desteklenmeyeceği de ifade edildi²²⁰.

2015 yılında Türkiye'nin temel hedefi Suriye'yi Esad rejiminin yerine muhalif kanadın yönetmesini sağlamaktı. Ancak PYD'nin güçlenmesi ve DAEŞ'in Türkiye ve dünya genelinde yaptığı terör eylemleri dikkatleri diğer noktalara çekti. Aynı yıl Rusya'nın rejime güçlü bir destek vermesi Esad'a iç savaşı kendi lehine bitirmesi için büyük bir avantaj sağladı.

2016 yılında Halep'in Esad rejimi tarafından alınması iç savaşı daha da karmaşıktırdı. Değişen güç dengeleri nedeniyle artık Esad'ın devrilmesi pek mümkün görülüyordu. Ancak Esad, muhalifleri tamamen yenme veya DAEŞ'i ortaya çıkaran yoksulluk ve dışlanmışlık gibi faktörleri ortadan kaldırma kapasitesinden uzaktı. Batı için Esad, işlediği suçlar ve Rusya-İran gibi müttefikleri nedeniyle hala istenmeyen bir isimdi. Ancak olası bir rejim değişikliği de bir güç boşluğu doğurarak DAEŞ'in yeniden güçlenmesini sağlayabilirdi. Bu durumda ABD ve diğer Batılı güçler Esad'a karşı fiili müdahalede bulunmakta çekimser kaldılar²²¹.

Aynı dönemlerde Suriye'deki krizin Alman ulusal güvenliğini de tehdit etmeye başlaması Merkel hükümetini Suriye konusunda daha etkili politikalar geliştirmeye itti. Almanya Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçramasından itibaren muhaliflere daha yakın olduğunu her zaman belirtiyordu. Ancak zamanla savaşın uzaması ve muhalif unsurlar arasında radikal grupların etkinliğini artırması Almanya'nın muhaliflere mesafeli yaklaşmasına neden oldu. Bu durumun da etkisiyle Almanya (Türkiye'nin tersine) askeri çözümler yerine rejime karşı yaptırım uygulanması yolunu tercih etti. Türkiye ise bunun gibi yumuşak güç politikalarının Rusya ve İran'ı arkasına alan Esad rejimini yönetimden uzaklaştırmaya yetmeyeceğini öngörmektedir²²².

Türkiye, Almanya gibi güçlü ortaklarından muhaliflerin başarısı için yeterli destek alamamaktan şikâyetçidir. Ancak kullanılacak yöntem açısından Türkiye ve Almanya arasında görüş ayrılıkları yaşansa da iki ülke savaşın ilk dönemlerinden itibaren Esad rejimine karşı benzer politikalar izlemiştir. Erdoğan, Merkel ve

²²⁰ "AB Suriyeli muhalifleri resmen tanıdı", **NTV**, 02 Şubat 2012, <https://www.ntv.com.tr/dunya/ab-suriyeli-muhalifleri-resmen-tanidi,BEGqy6LG9E6JNdjKvoh6Uw> [29.06.2020].

²²¹ Michael E. O'Hanlon, "Deconstructing Syria A Confederal Approach", **Brookings Institution**, (16 Eylül 2016): 3. <https://www.brookings.edu/research/deconstructing-syria-a-confederal-approach/> [07.11.2020].

²²² Ahmet Muhsin Kankılıç, "Turkey and Germany Relations in the Framework of Syrian Refugee Crisis" (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 42-44.

Macron'un katılımıyla 27 Ekim 2018'de İstanbul'da Suriye Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonucunda Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması, barış ve istikrarın sağlanması ve özgür seçimlerin yapılacağı yeni bir anayasa oluşturulması hakkında ortak bildiri yayınlanmıştır. Suriye krizi Almanya'yı etkilediği müddetçe Almanya'nın (muhtemelen Türkiye ile de uzlaşarak) krizde daha etkin bir rol alacağı düşünülmektedir²²³.

Günümüzde Suriye'de Esad rejimi başarılı askeri operasyonlarla sahada büyük bir üstünlük yakalamıştır. Artık Şam yönetimi olmadan Suriye'de kalıcı bir çözüm olanaksız görünmektedir. Türk devleti de fiili durum karşısında Suriye hükümetiyle Adana Mutabakatı'nı temel alarak üst düzey temas sürecine girmiştir. 2020 Ocak ayında Türkiye ve Suriye istihbarat teşkilatlarının bir numaralı isimleri Moskova'da bir görüşme gerçekleştirmiştir. Böylece şimdiye kadar Rusya aracılığıyla temas kuran Ankara ve Şam arasındaki ilişkiler istihbarat servisleri üzerinden yürümeye başlamıştır. Görüşmede yaralıların taşınması, güvenli geçiş gibi teknik konular ele alınırken YPG sorunu da gündeme gelmiştir. Türkiye'nin terör örgütü olarak kabul ettiği örgüt özerklik talepleri nedeniyle Şam rejimi tarafından da tehlikeli bulunuyor. Görüşmelerden gelecekte iki ülkenin YPG konusundan kısmen ortak hareket edebileceği anlamı çıkarılabilir. Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'ın bu görüşmeye ilişkin olarak "Ülkemizin çıkarları için her kesimle görüşme yapıldı, yapılacak" sözlerini sarf etmesi de bu çıkarımı desteklemektedir²²⁴.

Türkiye, İdlib'de ateşkesi sürekli ihlal eden ve son olarak bir Türk taburuna saldırıda bulunan rejim güçlerine karşı 27 Şubat 2020'de Bahar Kalkanı Harekâtı'na başladı. Kısa süre sonra (5 Mart) Putin'le Rusya'da bir araya gelen Erdoğan, İdlib'de ateşkes ilan edileceğini açıkladı²²⁵. Bu bağlamda Ek 2'de gösterildiği üzere rejim ile muhalifler arasında yeni bir hat oluşturulmuştur²²⁶. Bahar Kalkanı Harekâtı'nın başlamasına sebep olan ve Türkiye'nin 33 şehit verdiği bu rejim saldırısı Almanya tarafından da kınandı. Hükümet sözcüsü Seibert saldırıyı kınadıktan sonra İdlib'de

²²³ Ahmet Bülbül, "Başbakan Angela Merkel Dönemi Almanya'nın Ortadoğu Politikası" (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 379.

²²⁴ "Türkiye ve Suriye istihbaratlarının üst düzey görüşmesi ne anlama geliyor?", **BBC Türkçe**, 15 Ocak 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51127829> [01.07.2020].

²²⁵ "İdlib Ateşkesi maddeleri neler? Ateşkes bu gece başlıyor!", **Sözcü**, 5 Mart 2020, <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/idlib-ateskesi-maddeleri-neler-ateskes-bu-gece-basliyor-5663353/> [23.06.2020].

²²⁶ T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Twitter, 27 Haziran 2020, <https://twitter.com/iletisim/status/1276915894917181441/photo/1> [01.07.2020].

acilen bir ateşkes sağlanması gerektiğini söylemiştir. Aynı konuyu Merkel de Erdoğan ile olan görüşmesinde dillendirmiştir²²⁷. Alman hükümet üyeleri yeni sığınmacı dalgasına kesinlikle karşı olduklarını belirtirken Başbakan Merkel de bölgede yaşanan insani felaketin önlenmesi için uluslararası toplumun güvenli bir bölge kurması gerektiğini vurguladı²²⁸.

Türkiye açısından Esad'ın garantörü mahiyetinde olan Rusya ile anlaşarak krize son verilmesi mümkün gözükmemektedir. Tam tersine, iki ülke arasında Suriye üzerinden yaşanan rekabet daha da yayılarak Libya topraklarına ulaşmıştır. Libya'daki iç savaşta Türkiye ve Rusya farklı tarafları tutmakta ve onların ana destekleyicileri olmaktadır. Suriye ve Libya bir bütün olarak düşünüldüğünde Putin'in temel stratejisi NATO'yu hem doğudan hem de güneyden sıkıştırmak ve NATO içerisindeki ittifakta çatlak yaratmak²²⁹ iken Türkiye, diğer hedeflerinin yanında, Rusya'nın bu politikasına engel olmak istemektedir.

Suriye'nin geleceği Türkiye ve Almanya'nın vereceği kararlarla şekillenecektir. Rejim, muhalifler güçleri bütünüyle yenilgiye uğratsa bile Suriye'yi yeniden inşa etmek için gereken kaynaklara sahip değildir. Savaşın Suriye'ye verdiği maddi zarar 250 milyar dolar olarak hesaplanmaktadır. Savaş meydanına dönen Halep, Rakka, Dera gibi şehirler nedeniyle ülkenin konut stoku %45 düşmüştür. Eğitim, sağlık, su ve enerji altyapısı ağır hasar almıştır. Ülkedeki mal ve hizmet kıtlığı, uluslararası toplumun ticaret ve yatırım alanında uyguladığı yaptırımlarla şiddetlenmiştir. Ekonomiyi güçlendirecek teşviklerin uygulanamaması, tedarik zincirinin kırılması ve bölgeler arasındaki sosyoekonomik bağın kopması çözümü daha da zorlaştırmaktadır. Savaşın sosyal maliyeti de oldukça ağır olmuştur. On milyondan fazla insan göçe zorlanmıştır. Suriye ise gittikçe kötüleşen ekonomik görünümüyle bunların üstesinden gelemeyeceğini göstermiştir. 2017 yılında Esad rejimi savaş sonrası için 10 yıllık “Ulusal Kalkınma Programı” açıklasa da bunun önemli bir etki gösteremeyeceği düşünülmektedir. Bu noktada Suriye'nin normalleşmesinin uluslararası aktörlere bağlı olduğu görülmektedir. AB ve ABD, ülkenin yeniden inşası için sağlanacak yardımların siyasi çözüme bağlı olduğunu

²²⁷ “Alman hükümeti: Saldırıyı kınıyoruz”, **Deutsche Welle Türkçe**, 28 Şubat 2020, <https://www.dw.com/tr/alman-h%C3%BCk%C3%BCmeti-sald%C4%B1r%C4%B1y%C4%B1-k%C4%B1n%C4%B1yoruz/a-52574445> [27.06.2020].

²²⁸ “Merkel'den Suriye'de güvenli bölge önerisi”, **Deutsche Welle Türkçe**, 3 Mart 2020, <https://www.dw.com/tr/merkeldenden-suriyede-g%C3%BCvenli-b%C3%BClge-%C3%BCnerisi/a-52628578> [03.03.2020].

²²⁹ Ülgen, **age**, 1.

bildirmektedir. ABD ayrıca İran'ın ülkedeki etkinliğinin kırılmasını şart koşmaktadır. AB açısından ise sığınmacıların ülkelerine güvenle dönebilmesi için uygun siyasi ortamın sağlanması şarttır²³⁰.

Şu anda yapılacak bir yardımın rejimin güçlenmesine neden olabileceğini düşünen AB, yardımların geciktirilmesi sonucunda Suriyelilerin ülkelerine dönememesi sorunuyla karşı karşıyadır. AB bu problemi rejim müdahalesinin olmadığı küçük bayındırlık projeleriyle veya rejimin demokratik reformlar gerçekleştirmesi karşılığında ilişkilerdeki aşamalı bir normalleşmeyle aşabilir²³¹. Bu doğrultuda AB'nin en güçlü ekonomisi olan Almanya'nın Türkiye ile birlikte, muhaliflerin kontrolünde olan bölgelerde imar faaliyetleri yürütmesi hayati önemdedir. Türkiye'nin ve Karrenbauer'in güvenli bölge fikri bu bağlamda değerlendirilmesi gereken bir fırsattır.

4.4. Sığınmacı Krizi

Suriye'de ortaya çıkan iç savaş sadece Suriye topraklarında değil uluslararası düzeyde bir insanlık dramına yol açmaktadır. İç çatışmalarda, cezaevlerinde ve açlık-ilaç yetersizliği gibi sebeplerle yüz binlerce insan ölürken yüzlerce insan da daha iyi bir yaşam hayaliyle Avrupa'ya giderken denizlerde can vermektedir. 2014'ten 2019'a kadar 67'si çocuk olmak üzere en az 497 Suriyelinin denizlerde boğularak can verdiği belirtilmektedir²³². Verilere göre 5,5 milyonun üzerinde insan başka ülkelere sığınmak zorunda kalırken 6,5 milyon insan da ülke içinde yer değiştirmiştir. Suriye'nin savaş öncesi nüfusunun 21 milyon civarında olduğu düşünülürse bunun ne kadar büyük bir trajedi olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Diğer yandan Suriye'nin komşuları olan Türkiye 3,6 milyon, Lübnan 946 bin ve Ürdün 670 bin Suriyeli sığınmacıya kapılarını açarak ciddi bir sosyo-ekonomik külfeti paylaşmaktadır²³³.

Sığınmacıların yaşadığı dramlar birçok habere, filme ve makaleye konu olmuştur. Foreign Policy'de çıkan bir yazıda insan kaçakçılarının istismarı, kaçak geçişlere karşı ülke sınırlarına konan engeller, karmaşa ve hedef ülkeye varıldığında yaşananlara bir mülteci hikâyesi üzerinden değinilmiştir. Suriyeli göçünün en yoğun

²³⁰ International Crisis Group, **Ways out of Europe's Syria Reconstruction Conundrum**, Report no. 209 (Brüksel/Beyrut/Amman: 25 Kasım 2019), 1-6, 30.

²³¹ International Crisis Group, **age**, 1.

²³² "Yüzlerce Suriyeli güvenli hayat hayali peşinde Akdeniz'de can verdi", **Anadolu Ajansı**, 15 Mart 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/13649> [24.06.2020].

²³³ "Suriye iç savaşı...", **age**.

olduğu dönemlerde kaleme alınan yazıda Türkiye’den Almanya’ya kaçak gitmenin maliyetinin yaklaşık 2400 dolar olduğu bilgisi de verilmektedir²³⁴. Bu durum birçok Suriyelinin Almanya gibi ülkelere gitmek için büyük külfetlere katlandığının bir göstergesidir.

Daha güncel verileri incelemek gerekirse Haziran 2020 itibariyle Türkiye’de 3 milyon 585 bin Suriyelinin geçici koruma statüsünde olduğu görülür. Bu nüfusun yarıdan fazlası erkek iken 1 milyon civarı da 0-9 yaş aralığındaki çocuklardan oluşmaktadır. Türkiye’de yaş ortalaması 32,4 iken Suriyelilerde bu sayı 22,6’dır. Kamplardaki Suriyeli sayısı ise 63 bin civarındadır. En çok Suriyeli 500 bin nüfus ile İstanbul’da (şehir nüfusunun %3’ü) bulunurken şehir nüfusuna oranla en yüksek olduğu yer %75,9 ile Kilis’tir. Mayıs 2020’ye kadar 402 bin Suriyeli de ülkesine geri dönmüştür²³⁵.

Sığınmacıların niteliğine bakıldığında Şam rejiminin ve terör örgütlerinin (özellikle YPG) kimlik politikaları uyguladığı görülür. Mültecilerin çoğunun Sünni Araplar, Türkmenler ve Kürtlerden meydana gelmesi bunu savı niteliktedir²³⁶. Aktörler bu politikaları uygulayarak kendinden olmayan toplulukları topraklarından sürmekte, mülteci durumuna düşürmektedir²³⁷. Bir anlamda; Suriye topraklarını yönetenler mevcudiyetlerini sürdürdükçe toplumun dışlanan kesimleri ülkelerine dönemeyeceklerdir.

Sığınmacı krizi Avrupa’yı 2015 yılının sonlarından itibaren sarsmaya başlayarak Türk-Alman ilişkilerinde yeni başlıklar açılmasına neden olmuştur. Mesele sadece ikili ilişkiler bağlamında ele alınmamış; Almanya AB’nin de temsilcisi gibi diplomasi yürütmüştür. Almanya’nın bu rolü üstlenmesinin ardında bazı sebepler bulunmaktadır. Öncelikle AB’nin bütünleşmesine eskiden beri vurgu yapan Almanya, Schengen bölgesinin dağılmasını ve Birliğin parçalanmasını önlemek istemiştir. İkinci olarak, Almanya sığınmacı krizi ve Türkiye ile ilişkiler

²³⁴ Alia Malek, “The Road to Germany: 2400\$”, **Foreign Policy**, 29 Ocak 2016, <https://foreignpolicy.com/2016/01/29/the-road-to-germany-2400-refugee-syria-migrant-germany-fiction-comic/#:~:text=Each%20of%20the%20millions%20of,jobs%20in%20a%20crumbling%20economy> [25.09.2020].

²³⁵ “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Haziran 2020”, Mülteciler Derneği, 20 Haziran 2020, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> [01.07.2020].

²³⁶ “Suriyelilerin %62’si gitmek istemiyor”, **Milliyet**, 18 Aralık 2016, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/suriyelilerin-62-si-gitmek-istemiyor-2363610> [02.11.2020].

²³⁷ Maha Yahya, **Refugees in the Making of an Arab Regional Disorder** (Beyrut: Carnegie Endowment, Kasım 2015), 1.

konusunda AB ülkelerini uzlaştırmayı sağlayabilecek yapısal ve kurumsal güce sahipti. Almanya bu yeteneğini kullanarak fiilen Türkiye-AB ilişkilerine liderlik etti. Diğer AB ülkelerinin Türkiye ile ilişkilerinin yüksek seviyede olmaması da Almanya'nın hareket alanını genişletti. Üçüncü neden Almanya'nın AB kurumsal çerçevesinde diplomasi yürütebilmesidir. Almanya, Türkiye'yle müzakerelerini AB kurumlarını ve diğer bazı üye ülkelerin liderlerini etrafında toplayarak yürüttü. Böylece AB yetkililerini ve diğer devletleri kendine çekebildi²³⁸.

Almanya, sığınmacıların ayak bastıkları ilk ülkede kalmasını öneren Dublin sisteminden ayrıldıktan sonra Suriyeliler için bir çekim merkezi olmuştur. Zira Yunanistan ve İtalya gibi ülkelere AB'ye giriş yapan sığınmacılar, kendilerine daha iyi şartlar sunabilecek olan Almanya'ya gitmeyi tercih etmektedirler. Almanya birlik içerisinde adil bir yük dağılımı olması adına aldığı bu kararlar aynı zamanda AB içinde liderlik vasfını sürdürerek birlik içinde yaşanan sürtüşmenin önüne geçmek istemiştir²³⁹. Bunun yanı sıra Alman iş dünyasının sığınmacıların varlığından yararlanarak ülkedeki nitelikli işgücü açığını kapatmak istemesi de önemli bir etmendir²⁴⁰. Ancak Merkel hükümetinin açık kapı politikası 2017 seçimlerinde aşırı sağcı AfD'nin oyunu önemli oranda arttırmasını sağlamıştır²⁴¹.

AB'nin göç ve mülteci politikası kısaca incelenecek olursa, üye devletlerin uzun zamandır ortak bir paydada buluşmadığı görülür. 1985 yılında imzalanan Schengen antlaşmasıyla birlik içindeki bazı devletlerin sınırların kaldırılması, insan hareketliliğini de beraberinde getirmiştir. 1990 yılında imzalanan Dublin konvansiyonuyla Schengen bölgesinde ortak bir iltica politikası oluşturulmuştur. Daha sonra antlaşmada yapılan düzenlemelere göre bir sığınmacı sadece AB'ye giriş yaptığı ülkede iltica başvurusu yapabilmekteydi. Bu durum Suriye krizinden bile önce AB üyeleri arasında tartışma yaratıyordu²⁴².

²³⁸ Wulf Reiners, Funda Tekin, "Taking Refuge in Leadership? Facilitators and Constraints of Germany's Influence in EU Migration Policy and EU-Turkey Affairs during the Refugee Crisis (2015–2016)", **German Politics**, c. 29, s. 1 (2019): 12-13.

²³⁹ Ebru Turhan, "The Implications of the Refugee Crisis for Turkish-German Relations: An Analysis of the Critical Ebbs and Flows in the Bilateral Dialogue", **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, c. 13, s. 49 (2018): 197-210.

²⁴⁰ Akman, **age**, 74.

²⁴¹ Griff Witte, Luisa Beck, "German far-right leader says Merkel's refugee policy enabled his party's rise", **The Washington Post**, 23 Eylül 2017, https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/09/23/german-far-right-leader-says-merkels-refugee-policy-enabled-his-partys-rise/?utm_term=.0bb44e9256f3 [02.11.2020].

²⁴² Radka Havlova, Kristyna Tamchynova, "The Uncertain Role of the EU Countries in the Syrian Refugee Crisis", **Insight Turkey**, c. 18, s. 2 (2016): 85-87.

Ekim 2014'te toplanan Suriyeli Mülteci Durumu Konferansı, AB'nin yeni başlayan göç dalgasına verdiği ilk tepki oldu. Konferansta Suriyelilerin ülkelerine geri dönebileceği; ekonomik, güvenlik ve insani ihtiyaçlarının karşılanabileceği bir ortam oluşturmak için Suriye'de barış ve istikrarın teşvik edilmesi kararı alındı. Bunun için uluslararası fonlara milyarlarca euro aktarıldı, Suriyeli muhalif güçlere askeri danışmanlık desteği sağlandı. Ancak 2014'ten itibaren sığınmacı akınının gittikçe büyümesi Dublin sistemini tartışma odağı haline getirdi. Sığınmacılar AB'ye giriş yaptıkları Güney ülkelerinde (İtalya, Yunanistan ve Bulgaristan) ve gelişmiş hedef ülkelerde (Almanya ve İsveç) yığılma gösteriyordu. Nihayetinde Almanya Dublin sisteminden ayrılarak sığınmacıların kendi ülkesine iltica etmesinin önünü açtı. Çünkü bu insanların işgücü sıkıntısı çeken ekonomisi için önemli bir fırsat olacağını düşündü. Bazı araştırmacılara göre Almanya'nın bu tutumunda eski dönemlerden beri göç olgusuyla şekillenen bir ülke olmasının da önemli bir payı vardır. Ancak Avusturya ve Visegrad Dörtlüsü (Polonya, Çekya, Macaristan ve Slovakya) gibi bazı ülkeler Dublin sisteminin revize edilmesini ve kendilerine zorunlu mülteci kotası ayrılmasını reddettiler. Bu ülkeler sınırlarında güvenlik önlemleri aldılar ve iltica başvurularının çoğunu reddettiler²⁴³.

Avrupa ülkeleri arasındaki bu anlaşmazlık Türkiye, Lübnan, Ürdün gibi ülkelerle yapılan anlaşmalar yoluyla çözülmeye çalışılmıştır. Bu anlaşmalar sayesinde kontrolsüz göç engellenmeye ve sığınmacıların zorla geri gönderilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. AB anlaşmalar yoluyla komşu ülkelerin kalkınması ve sığınmacılara uygun hayat şartları sağlaması için maddi destekte bulunmaktadır. Hatta MADAD Fonu (Suriye Krizi için AB Bölgesel Güven Fonu) oluşturularak bu yardımlar koordine edilmiştir²⁴⁴.

AB'nin sadece çevre ülkelere finansal destek sağlayarak bu krizden kurtulma çabası, aslında Avrupa-merkezci eğilimlerin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Almanya'daki seçimlerde aşırı sağın göçmen karşıtı söylemler üzerinden %25'lere kadar ulaşması ve bu söylemlerin CDU/CSU partileri tarafından da dillendirilmesi, bu kesimlerin savunduğu "Avrupa değerleri" ve insan haklarını sadece kendi toplumları için geçerli görmelerinden kaynaklanmaktadır. Birçok AB ülkesinde taraftar bulan bu düşüncede Müslüman göçmenlerin Avrupa değerlerine ve

²⁴³ Havlova, **age**, 89-91.

²⁴⁴ Havlova, **age**, 94-97.

kültürüne uyum sağlayamayacağını iddiası vardır. Sığınmacı krizi Avrupa’da insani açıdan değerlendirilmek yerine dışlayıcı ve muhafazakâr bir çizgide ele alınmaktadır. AB her ne kadar uluslararası insan hakları hukuku üzerine çalışmalar yapsa da bahsettiğimiz duyarlılık eksikliğinden dolayı fiilen uygulayamamıştır²⁴⁵.

Almanya uyguladığı politikalar sonucunda sadece 2015 yılı içinde 890 bin sığınmacı kabul etmiştir. 2015’ten 2019’un sonuna kadar toplam iltica başvurusu 1 milyon 900 bine ulaştı²⁴⁶. Benzer şekilde Türkiye, göçmenlere karşı uyguladığı ‘açık kapı’ politikasıyla milyonlarca göçmeni kabul etmek durumunda kalmıştır. Günümüzde en fazla Suriyeli sığınmacıyı Türkiye barındırmaktadır. Türkiye eski dönemlerden beri bir göç ülkesi olarak anılmaktaydı. Ancak bu tanımın içeriği son zamanlarda değişmiştir. Önceden göç veren ülke olarak görülürken şimdi bu özelliğinin yanında göç alan ve transit ülke olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye’nin günümüzdeki göç politikasının hukuki altyapısını 1951 Cenevre Sözleşmesi oluşturmaktadır. Türkiye bu anlaşmaya coğrafi sınırlandırma şartıyla imza atmıştır. Bu şarta göre mülteci statüsü sadece Avrupa’dan gelen sığınmacılar için kullanılabilirdi. Diğer bölgelerden gelenlere ise “şartlı mülteci” statüsü verilebilirdi. Suriye krizi patlak verdiğinde Türk yetkililer sorunun kısa sürede çözüleceğini varsayarak sığınmacılar için uzun dönemli bir plan yapmadılar. Ancak sığınmacı sayısının hızla artmasıyla bu kişiler için geçici barınma merkezleri gibi yerler oluşturuldu²⁴⁷. Ayrıca Türkiye’nin AB uyum süreci içerisinde 2013 yılında çıkarılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu uyarınca göçmenlere yönelik yasal düzenlemeler yapması ve sonraki süreçte Suriyeli göçmenlere ‘geçici koruma’ statüsü vermesi de dikkate değer başka bir gelişme oldu²⁴⁸.

Aynı yıl AB ile yapılan bir antlaşma Türkiye-Almanya ilişkilerinde sığınmacı meselesinin temelini oluşturur. AB’nin resmi sitesinde yazdığı şekliyle²⁴⁹:

²⁴⁵ Bakare Najimdeen, “Middle East Refugees’ Crisis: Europeans’ Three Dimensional Approaches”, **Policy Perspectives**, c. 13, s. 2 (2016): 78, 86-87.

²⁴⁶ “Almanya mülteci sınavını başardı mı?”, **Deutsche Welle Türkçe**, 28 Ağustos 2020, <https://www.dw.com/tr/almanya-m%C3%BClteci-s%C4%B1nav%C4%B1n%C4%B1-ba%C5%9Fard%C4%B1-m%C4%B1/a-54723405> [11.11.2020].

²⁴⁷ Başak Kale, “The Limits of an International Burden-sharing Approach: The Syrian Refugee Protection Crisis and Its Consequences on Turkey’s Refugee Policy”, **Perceptions**, c. 22, s. 4 (2017): 64-66.

²⁴⁸ Turhan, **age**, 191-193.

²⁴⁹ “Geri Kabul Antlaşması”, Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, <https://www.avrupa.info.tr/tr/geri-kabul-anlasmasi-6895#> [13.12.2019].

"AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması Vize Serbestisi Diyalogunun başlamasına paralel olarak 16 Aralık 2013 tarihinde imzalandı. AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın temel hedefi mütakabiliyet çerçevesinde, her bir tarafın diğer tarafın topraklarına giriş, topraklarında bulunma ya da ikamet etme koşullarını yerine getirmeyen kişilerin hızlı ve sistemli bir şekilde geri kabulüne ilişkin usulleri belirlemektir. Bu anlaşma bir tarafın topraklarından diğer tarafın topraklarına doğrudan giriş yapan ya da bu topraklarda kalan hem AB üye ülkeleri ile Türk vatandaşlarının geri kabulüne hem de üçüncü ülke vatandaşları ve vatansız kişiler dâhil olmak üzere diğer tüm kişilere ilişkin hükümleri kapsamaktadır."

2015'te İstanbul'a ve 2016 Şubat ayında Ankara'ya giden Merkel, sığınmacıların geri dönmesinin sağlanması amacıyla Türkiye'ye mali yardım yapılacağını ifade etmiştir. AB, Türkiye'nin maddi yardım karşılığında sığınmacılara karşı adeta tampon bölge olmasını isterken; Türkiye de AB adaylık müzakerelerinin yeniden başlamasını ve Türk vatandaşlarına vize uygulamasının kaldırılmasını talep etmiştir. Eylül 2017 itibarıyla üçüncü ülke vatandaşlarını AB ülkelerinden geri kabul etmeye başlayan Türkiye, AB'nin yardım bütçesinden anlaşma kapsamında alması gereken 3 milyar euro'nun henüz tamamını alamamıştır. Mali yardımın gecikmeli olarak yapılması ilişkileri olumsuz etkilemektedir. Türk hükümeti maddi yardımların devlet kurumlarına aktarılmasını isterken AB, insani yardımları ve kalkınma yardımlarını somut projeler bazında UNICEF, WHO, UNDP ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar üzerinden Suriyelilere ulaştırma amacındadır²⁵⁰. Ancak Merkel'in Türkiye ile uzlaşma konusunda yoğun çaba sarf etmesi bu anlaşmazlığı hafifleterek Türk-Alman ilişkilerinde kısmen de olsa yakınlaşma sağlamıştır²⁵¹. Almanya ayrıca 2020 yılı başlarında İdlib'de yaşanan kriz sebebiyle Türkiye sınırına gelen sığınmacılar için inşa edilecek barınaklara Kızılay üzerinden 25 milyon euro bağışlayacağını duyurmuştur. Bu yardım taahhüdü Alman hükümet sözcüsü Steffen Seibert'in İdlib'in acımasız ve zalimce yürütülen bir savaşın içinde olduğu açıklamasından sonra gelmiştir. Zira Cumhurbaşkanı Erdoğan yaptığı bir açıklamada Türkiye'nin yeni bir göç dalgasını kaldıramayacağını, gerekirse İdlib'e fiilen müdahale edeceğini ifade etmesi Almanya'nın bu konuda önlem almasını gerektirmiştir²⁵².

18 Mart 2016 tarihinde Türkiye ve AB arasında bir mutabakata daha varılmıştır. Bu mutabakata göre: 2018 yılının sonuna kadar ilave 3 milyar euroluk kaynak sağlanacak, getirilen 1'e 1 formülüyle Türkiye'nin geri kabul ettiği her

²⁵⁰ "Merkel, AB-Türkiye mutabakatını kurtarabilecek mi?", **Deutsche Welle Türkçe**, 30 Ocak 2020, <https://www.dw.com/tr/merkel-ab-t%C3%BCrkiye-mutabakat%C4%B1n%C4%B1-kurtarabilecek-mi/a-52190157> [27.06.2020].

²⁵¹ Esendik, **age**, 50-54.

²⁵² "Almanya'dan Kızılay'a 25 milyon euroluk İdlib yardımı", **Deutsche Welle Türkçe**, 31 Ocak 2020, <https://www.dw.com/tr/almanyadan-k%C4%B1z%C4%B1laya-25-milyon-euroluk-idlib-yard%C4%B1m%C4%B1/a-52216040> [27.06.2020].

Suriyeli sığınmacı için Türkiye’den bir Suriyeli sığınmacı AB ülkelerine yerleştirilecek, Türkiye göç güzergâhları karşısında her türlü tedbiri alacaktır. Ayrıca 20 Mart 2016’dan itibaren Yunan sınırını geçen tüm sığınmacılar Türkiye tarafına iade edilecek, 2016 Haziran sonuna kadar AB’nin belirlediği kıstaslar karşılanırsa Türkiye için vize muafiyeti sağlanacak, ilerleyen süreçte AB üyeleri Gönüllü İnsani Kabul Planını devreye sokacak. Ancak ne vize muafiyeti ne yeni katılım müzakerelerinin açılması ne de maddi yardım konularında arzulanan sonuçlara ulaşamadı²⁵³. Anlaşmanın olumlu yanıyla; 2016’nın başından 20 Mart’a kadar 147 bin geçişin ve 366 ölümün yaşandığı Ege’de anlaşma sonrasında sığınmacı trafiğinde 4,5 katlık düşüş gerçekleşmesidir²⁵⁴.

2018 yılının başında Almanya’da koruma arayan sığınmacı, mülteci adayı ve mülteci sayısı 1 milyon 700 bine ulaşmıştır. Bu sayının 745 binini ise Suriyeli mülteciler oluşturmaktadır²⁵⁵. Türkiye’de ise sayılar bundan çok daha fazlasıdır. Birleşmiş Milletler’in 2019’daki raporuna göre dünyada en çok sığınmacı barındıran ülke Türkiye’dir. Toplamda 3.7 milyon sığınmacının 3.5 milyonu Suriyelidir²⁵⁶.

Almanya, sığınmacı akını konusunda Türkiye ile işbirliğine erken tarihlerden itibaren vurgu yapmaktadır. Bu konu ilişkilerdeki ağırlığını günümüzde de korumaktadır. Çünkü Türkiye, Suriyeli göçmenler için en önemli sığınma yeri olmanın yanında Avrupa’ya geçişlerde transit ülke konumundadır. Küresel salgın yaşanmadan önce, 4 Ekim 2019’da, Alman İçişleri Bakanı Horst Seehofer sığınmacı meselesi için Ankara’ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu konunun tek bir ülke tarafından çözülemeyeceğinin bilince olan Alman hükümeti bu görüşmeyi 2013 mutabakatını güçlendirmek için yaptığını açıklamıştır. Alman Bakan, önümüzdeki birkaç yıl daha gündemdeki yerini koruyacağı düşünülen mülteci sorununda Türkiye’ye tutumu için teşekkür etmiştir. Alman tarafı Türkiye’ye sığınmacılar

²⁵³ “AB sözünü nasıl tutmadı?”, **Milliyet**, 07 Mart 2020, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/ab-sozunu-nasil-tutmadi-6160352> [27.06.2020].

²⁵⁴ Nas, **age**, 58-59.

²⁵⁵ “Foreign population by selected citizenships and years”, Destatis Statistisches Bundesamt, https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Migration-Integration/_node.html [17.12.2019].

²⁵⁶ “Dünya Geneline Mülteci Sayısında Rekor Artış”, **Amerika’nın Sesi**, 19 Haziran 2019, <https://www.amerikaninsesi.com/a/dunya-geneline-multeci-sayisinda-rekor-artis/4965380.html> [17.12.2019].

konusunda her türlü desteğe hazır olduğunu bildirmesine rağmen bugüne kadar Türk tarafının taleplerini karşılamaktan uzak kalmıştır²⁵⁷.

AB ve Türkiye arasında 18 Mart 2016'da varılan mutabakatta ifade edilen 6 milyar euroluk yardımın süresi 2020 yılında dolmuştur. Merkel Ocak 2020'de İstanbul'a gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Türkiye'nin sığınmacılar konusunda yaptığı çalışmaları överken AB'nin Türkiye'ye desteğinin sürmesini destekleyeceğini söyledi. Ayrıca 6 milyar euroya ilaveten yeni kaynakların sağlanması girişimlerinde bulunacağını bildirdi. Ancak Almanya'daki birçok kesim Türkiye'nin Suriye'de giriştiği askeri faaliyetler, demokratik haklardaki gerileme ve diğer gerilimler nedeniyle yeni bir mutabakat sağlanmasına olumsuz gözle bakmaktadır²⁵⁸.

Şam rejiminin İdlib'deki saldırıları 2020'nin başlarında iyice şiddetlenmiş, 27 Şubat'ta bir Türk askeri konvoyuna saldırısı sonucu 33 Türk askeri şehit olmuştur. Bu gelişme üzerine toplanan Türk Hükümeti, Suriye sınırına gelen 2 milyon sığınmacıyı ve AB'nin sığınmacılar konusunda verdiği sözleri tutmamasını da göz önüne alarak Avrupa'ya geçmek isteyen sığınmacılara yönelik "açık kapı politikası" uygulanacağını duyurmuştur. Hükümet Sözcüsünün "Yapılan saldırılar neticesinde hem Türkiye içerisindekiler Avrupa'ya doğru hareketleniyor, hem de Suriye topraklarından Türkiye'ye doğru bir hareketlenme var. Mülteci politikamız aynıdır ama ortada bir durum var, artık mültecileri tutabilecek durumda değiliz" açıklaması üzerine on binlerce göçmen Avrupa ülkelerine geçmek için sınır bölgelerine ilerlemiş, bir kısmı hedeflerine ulaşmıştır²⁵⁹. Bu gelişmelerin ardından Merkel Ankara'yı sert bir biçimde eleştirmiştir. Türkiye'nin yeni bir göç dalgası konusunda AB'den daha fazla destek beklemesinin anlaşılabileceğini ancak bunu sağlamak için mültecileri kullanmasının kabul edilemez olduğunu söylemiştir. Daha sonra Erdoğan ve Merkel arasında yapılan telefon görüşmesinde ise Erdoğan "mülteciler için adil yük ve sorumluluk paylaşımı ile bu konuda uluslararası yükümlülüklere riayet edilmesi gerektiğine" vurgu yapmıştır²⁶⁰. Türkiye-Yunanistan sınırında bekleyen

²⁵⁷ "Seehofer: Biz Türkiye'ye her konuda destek olmaya hazırız", **Deutsche Welle Türkçe**, 4 Ekim 2019, <https://www.dw.com/tr/seehofer-biz-t%C3%BCrkiye-her-konuda-destek-olmaya-haz%C4%B1r%C4%B1z/a-50693675> [23.09.2020].

²⁵⁸ "Merkel, AB-Türkiye...", **age**.

²⁵⁹ "Türkiye'deki mülteciler sınır kapılarına yöneliyor", **Deutsche Welle Türkçe**, 28 Şubat 2020, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyedeki-m%C3%BClteciler-s%C4%B1n%C4%B1r-kap%C4%B1lar%C4%B1na-y%C3%B6neliyor/a-52568694> [01.07.2020].

²⁶⁰ "Erdoğan mülteciler konusunda "adil yük dağılımı" istedi", **Deutsche Welle Türkçe**, 3 Mart 2020, <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-m%C3%BClteciler-konusunda-adil-y%C3%BCk-da%C4%9F%C4%B1l%C4%B1m%C4%B1-istedi/a-52618305> [01.07.2020].

sığınmacılar hem gıda ve barınma sorunları yaşamış hem de birçoğu kaçak geçtikleri sınırda şiddetli müdahaleler ve gözaltılar ile karşılaşmışlardır²⁶¹. Görüleceği üzere iki ülke arasındaki anlaşmazlık insani ve siyasi sorunlara yol açmaktadır.

Tüm dünyayı etkileyen Covid-19 salgını sığınmacı sorununun geleceğini de etkilemektedir. Mart ayından itibaren Türkiye ve Avrupa’da etkisini iyice hissettiren salgın, Türkiye’nin Avrupa’ya geçişleri serbestleştirmesinden hemen sonrasına denk gelmiştir. Salgın ülkelerin sınır kapılarını kapatmasına neden olmuş, sınırda biriken binlerce sığınmacı salgından etkilenmemek adına geldikleri yerlere geri dönmüştür. Yunan adalarında bulunan göçmenler de yoğun kalabalık ve kötü sağlık koşullarından dolayı risk altında kalmıştır²⁶². Korona sürecinin bir-iki yıl boyunca devam edeceğinin tahmin edilmesi²⁶³ sığınmacı meselesini bir süre için gündemden düşeceğini göstermektedir. Öbür yandan Yunanistan’ın bu süreçten yararlanarak sınır hattına duvar ve kameralar yerleştirmesi²⁶⁴ ve diğer ülkelerin sınır güvenliğini arttırması gelecekteki muhtemel mülteci akınını yavaşlatacaktır.

Sığınmacı krizine uluslararası düzeyde bakılırsa ülkeler arasında adil bir yük paylaşımı gerçekleşmediği görülür. Oysaki 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşmede mülteciler için uluslararası yük paylaşımının önemine değinilmektedir. Günümüzdeyse aksine, kamusal mallarda ortaya çıkan “bedavacılık” sorununda olduğu gibi, bazı ülkeler sığınmacılar konusunda bir maliyete katlanmadan diğer ülkelerin sağladığı güvenlik ortamından yararlanmaktadır²⁶⁵. Daha açık söylemek gerekirse Türkiye, Lübnan ve Ürdün gibi komşu ülkeler sığınmacıların yol açtığı birçok sorunla uğraşırken AB ve diğer ülkeler pek az bir maliyetle günümüzdeki krizi aşmaya çalışmaktadır. Dünyanın daha güçlü ve zengin ülkelerinin bedavacılık politikası sadece sorunlu bölgelere komşu ülkeleri sıkıntıya sokmamakta ayrıca sığınmacıların da düşük standartlarda yaşamasına neden olmaktadır. AB’nin yük paylaşımı konusundaki sınırlı desteği

²⁶¹ Uluslararası Af Örgütü, **Siyasi Bir Oyunun Ortasında Kalanlar** (Londra: 2020), 1-23. <https://amnesty.org.tr/public/uploads/files/S%C4%B0YAS%C4%B0%20B%C4%B0R%20OYUNUN%20ORTASINDA%20KALANLAR-FINAL.pdf> [19.10.2020].

²⁶² “Koronavirüs Türkiye’deki mültecileri nasıl etkiliyor? “Sosyal mesafe” kuralı uygulanabiliyor mu?”, **Euronews**, 17 Mart 2020, <https://tr.euronews.com/2020/03/17/koronavirus-turkiye-deki-multecileri-nasil-etkiliyor-sosyal-mesafe-kurali-uygulanabiliyor-m> [03.11.2020].

²⁶³ “DSÖ: Salgın 2 yıldan daha az sürecek”, **Bloomberg HT**, 22 Ağustos 2020, <https://www.bloomberght.com/dso-salgin-2-yildan-daha-az-surecek-2262779> [03.11.2020].

²⁶⁴ “Yunanistan, Türkiye sınırında güvenlik önlemlerini artırıyor: Duvar, kameralar ve daha çok sınır muhafızı”, **BBC Türkçe**, 21 Ekim 2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54629589> [03.11.2020].

²⁶⁵ Kale, **age**, 60-63, 69-71.

paradoksal olarak sığınmacıları daha yüksek hayat standartları olduğunu düşündükleri AB'ye yönlendirmektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi Türkiye ve Almanya'nın göç sürecinde kilit roller üstlenmesi iki ülke arasında yapılacak bir işbirliğini kaçınılmaz kılmaktadır. Son dönemdeki İdlip krizinin aşılması ve göçün önlenmesi için Suriye'de gerçekleşecek siyasi çözüme birlikte katkı sağlamak iki ülkenin de çıkarımadır. Aksi takdirde Rusya ve ABD gibi diğer güçlerin uyguladığı politikalar iki ülkeye de zarar verecektir/vermektedir.

4.5. Silahlı Terör Örgütlerine Yönelik Yaklaşımlar

Bu bölümde Suriye iç savaşına dâhil olup hem Türkiye'yi hem de Almanya'yı olumsuz etkileyen YPG ve DAEŞ terör örgütlerine karşı ülkelerin izlediği politikalar işlenmektedir. Türkiye ve Almanya'nın bu örgütlere karşı yürüttüğü politikalar incelendiğinde görülmektedir ki ortak politikaların geliştirilememesinden iki ülke de olumsuz etkilenmektedir.

4.5.1. YPG

YPG nedeniyle oluşan sorunlara geçmeden önce bu örgütün bağlantılı olduğu başka bir örgüte değinmek gerekir. PKK terör örgütü 1980'lerden itibaren Türkiye'ye maddi ve manevi açıdan birçok zarar vermiştir. Bu örgütün üyeleri; finansman, silahlanma ve propaganda ihtiyacını karşılamak için yurtdışındaki ülkeleri, özellikle de Avrupa ülkelerini seçmiştir. Bu ülkeler arasında yoğun Kürt göçmen nüfusunun bulunduğu Almanya, terör örgütü için ideal bir zemin oluşturmuştur. Türkiye bu örgütün Almanya'daki faaliyetlerini durdurmak için uzun süredir mücadele etmektedir. Ancak Almanya PKK'yı terör örgütü olarak tanımasına karşın örgütün faaliyetlerine karşı ciddi bir çaba içine girmemiştir²⁶⁶.

YPG'nin çatı örgütü Suriye'de 2003 yılından itibaren "Demokratik Birlik Partisi" (PYD) adıyla faaliyet gösteren siyasi bir oluşumdur. Bu partinin ideolojisi bir Kürt yurdu kurulması üzerine şekillenmiştir. PYD'nin ideolojik bağlantısının olduğu PKK'nın da silahlı örgütlenmesine Suriye ve Lübnan topraklarında başlaması konumuz açısından oldukça dikkat çekicidir. Çünkü örgütün kurulduğu ilk yıllardan beri Baas rejimi PKK'ya gelişme ortamı sağlamıştır. PYD'nin Suriye krizinde

²⁶⁶ Tekin, *age*, 114-116.

aktörleşmesinde rejimle kurduğu bu tarihsel bağların değeri yüksektir. İç savaş başlayınca Esad PYD'yi diğer aktörlerin etkisinde bırakmak istememiş, daha önce de belirtildiği üzere kimliği olmayan bazı Kürt kökenli Suriyelilere vatandaşlık vermek gibi yöntemlerle desteğini sağlamaya çalışmıştır²⁶⁷.

PYD'nin antiemperyalist bir ideolojiye sahip olması onu İran ve Rusya'nın gözünde de aktör haline getirmiştir. ABD, AB ve Türkiye'nin gittikçe güçlenen bu örgütü Esad'dan uzaklaştırıp kendi yanlarına çekme stratejisi de örgütün önemini arttırmıştır. Örgüt de çok taraflı diplomasi yaparak aktörleşmeyi başarmıştır. Öbür yandan PKK'nın sağladığı silahlı destek PYD'nin bölgedeki diğer örgütlere karşı öne geçmesini sağlamıştır. Bununla birlikte PKK lideri Abdullah Öcalan'ın hapiste tutulmasına rağmen mektuplar ve görüşmeler üzerinden yaptığı yönlendirmeler ve müdahaleler PYD'nin etkin bir strateji geliştirmesine yol açmıştır. Bu mektuplarla PYD, Türkiye ve ılımlı muhaliflerle yakınlaşma yoluna girmiştir. Öcalan'ın böylesi bir faaliyette bulunması, o dönemde Türkiye ve PKK arasında gerçekleşen "Açılım Süreci"yle doğrudan ilişkilidir. PKK bu sayede Suriye'de daha etkin hareket edebilmiş ve PYD üzerindeki etkisini artırmıştır²⁶⁸.

YPG, PYD'nin 2004 yılında kurulan askeri koludur. YPG, ABD'nin DAES ile mücadele için 2015'te DSG'yi kurmasıyla iç savaşta etkin bir aktör haline geldi. Çünkü YPG bu yapının belkemiğini oluşturmaktaydı. ABD'nin 2014'ün ortasından itibaren askeri danışmanlık, teçhizat ve hava operasyonu desteği sağlamasıyla örgüt DAES'e karşı önemli başarılar elde etti²⁶⁹. Esad rejiminin iç savaş nedeniyle Türkiye sınırlarından çekilmesi bölgede bir güç boşluğu doğurmuştu. YPG, aldığı destek sayesinde bu boşluğu kısa sürede doldurdu²⁷⁰. ABD'nin desteğinin bir sonucu olarak PYD'nin Suriye'nin geniş bir bölgesini kontrol etmesi, burada kendi özerkliğini ve milis yapılanmasını sağlaması Türkiye'nin Suriye'deki askeri müdahalelerinin temelini oluşturmuştur.

Türk hükümeti, iç savaşın başlarında PYD'ye karşı nötr bir yaklaşım izlemiştir. Ağustos 2013'te PYD lideri Salih Müslim Türkiye'yi ziyaret etmiş, Temmuz

²⁶⁷ Ömer Göksel İşyar, "Suriye İç Savaşı'nda PYD'nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri", **Bilge Strateji**, c. 9, s. 16 (2017): 39-41.

²⁶⁸ İşyar, **age**, 41-51.

²⁶⁹ "YPG PKK ile Ne Kadar Bağlantılı?", **Deutsche Welle Türkçe**, 22 Ocak 2018, <https://www.dw.com/tr/ypg-pkk-ile-ne-kadar-ba%C4%9Flant%C4%B1l%C4%B1/a-42261886> [17.12.2019].

²⁷⁰ Özkan, **age**, 6.

2014'teyse Ayn el Arab (Kobani) şehrinde DAESH kuşatmasına karşı örgüte dolaylı destek sağlanmıştır. Ancak Türkiye, güney sınırlarını örgütün ele geçirmesi olasılığının büyük bir tehlike barındırdığını görmesiyle politikasını değiştirmiştir. PYD'nin böyle bir koridor oluşturması durumunda Türkiye'nin Arap ülkeleriyle kara bağlantısı kesilirken, PKK'nın yurtiçinde eli güçlenecek ve İsrail yeni bir müttefik bulacaktır. Türkiye ayrıca PYD'nin geçici hükümet, parlamento ve anayasa oluşturma girişimlerini ciddi bir tehdit olarak algılamıştır²⁷¹.

Almanya ise ilk defa Ağustos 2014'te YPG'ye silah verme kararı alarak Suriye'ye yönelik aktif politikalara yöneldi. ABD'nin YPG'ye verdiği destek düşünüldüğünde, bu durum Türkiye'yi Suriye'nin parçalanması, PKK'nın güçlenmesi ve Türkiye'ye yönelik olası tehditler konusunda endişelendirdi²⁷². PYD'nin Suriye'nin Türkiye sınırı boyunca ilerlemesi ve bu bölgede devletleşme amacı gütmesi Türkiye'nin Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı operasyonlarıyla bölgeye fiili askeri müdahalede bulunmasına neden oldu. TSK, Suriye'deki bu harekâtlarla eş zamanlı olarak Kuzey Irak'ta Kararlılık Harekâtı, Pençe 1-2-3 ve Pençe-Kaplan Operasyonlarıyla PKK'ya karşı geniş bir cephede mücadele etmiştir²⁷³.

“İç savaşın genel seyri içinde Avrupa ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri, Arap Birliği vs. Esad yönetimine karşı direkt müdahale edememişler ve onun yerine vekillerini (proxies) kullanmayı denemişlerdir”²⁷⁴. Bu bağlamda, DAESH gibi aşırılık yanlılarıyla mücadelesi ve Esad karşıtı bazı tutumları, PYD örgütünün hem Almanya hem de Türkiye'nin gözünde müttefik olarak kullanılabilecek bir aktör konumuna getirdi. İlk zamanlarda Türkiye PKK ile PYD'yi ayrı tutma stratejisi benimsemiş ve PYD yöneticilerine terör örgütüyle ilişkisini kesmesini telkin etmiştir. Buna rağmen PYD-PKK ilişkisinin devam etmesi ve PYD'nin bölgesinde özerkleşme çabası 2015 yılından itibaren Türkiye'nin tepkisini çekmiş ve ilişkiler askeri çatışma noktasına kadar gelmiştir. ABD ve AB ülkeleri ise ilk zamanlardan itibaren PYD ile ilişkilerini

²⁷¹ İşyar, **age**, 55-58.

²⁷² Turhan, **age**, 196.

²⁷³ Görücü, **age**, 163.

²⁷⁴ İşyar, **age**, 41.

sürdürmüşler hatta özerk bir yapının kurulması durumunda bu yapıyı tanıyacaklarını beyan etmişlerdir²⁷⁵.

Türkiye'nin YPG'ye karşı ilk askeri müdahalesi 20 Ocak 2018'de Suriye sınırındaki Afrin bölgesinde Zeytin Dalı Harekâtını başlatmasıyla gerçekleşmiştir. Kısa bir süre sonra Almanya, harekâta Alman yapımı Leopard tankları kullandığı gerekçesiyle Türkiye'ye silah ihracatını durdurmuştur. İhracat yasağı ancak Deniz Yücel'in Şubat ayında serbest bırakılmasının ardından kalkmıştır²⁷⁶.

Türkiye'nin Suriye'nin kuzeydoğusunda yürüttüğü Barış Pınarı Harekâtı, Alman hükümetinde endişeye sebep olmuştur. Merkel 15 Ekim 2019'da düzenlediği basın toplantısında AB Dışişleri bakanlarının Türkiye'yi kınayan ortak bir açıklama yayınlamasını memnuniyetle karşıladığını belirtmiştir. 13 Ekim'de Erdoğan ile harekâtın sona erdirilmesi için telefon görüşmesi gerçekleştiren Merkel, Türkiye'nin haklı güvenlik kaygıları olsa da harekâtın insanların acı çekmesine yol açtığı ve DAESH ile mücadelede kuşkular yarattığı gerekçesiyle çağrısını basın toplantısında yinelemiştir²⁷⁷. Elbette ki Alman hükümetinin bu tutumunda, Alman medyasında yer alan “Kürtlere karşı savaş”, “neo-Osmanlıcılık”, siviller öldürülüyor” gibi iddiaların kamuoyunu etkilemesinin önemli bir payı vardır²⁷⁸.

Aslında bu harekât Alman hükümetini bir ikilemle karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye'nin “mülteci akını ancak güvenli bölge kurularak önlenabilir” argümanı ve Almanya gibi ülkelerden bunun için destek talep etmesi Alman hükümeti tarafından olumlu karşılanmamıştır. Ancak Türkiye'nin faaliyetlerinin önüne geçmek de ciddi bir mülteci akınına neden olabilir. Bu sebeple Almanya Türkiye'nin politikalarına ciddi bir tepki göstermekten uzak durmaktadır. Yine de Harekâtın DAESH'in yeniden canlanmasına, Almanya'da Türklerle Kürtler arasında gerilim oluşmasına ve Türkiye'deki mültecilerin harekât bölgesinde zorla iskân edilme riskine karşılık

²⁷⁵ Ersin Yurulmaz, “PYD'nin Türkiye Ulusal Güvenliğine Mevcut ve Olası Yansımaları” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Altınbaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 60.

²⁷⁶ Hintz, **age**, 166.

²⁷⁷ “Merkel'den Türkiye'ye "harekâta son verin” çağrısı”, **Deutsche Welle Türkçe**, 15 Ekim 2019, <https://www.dw.com/tr/merkelden-t%C3%BCrkiyeye-harek%C3%A2ta-son-verin-%C3%A7a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1/a-50844167> [26.06.2020].

²⁷⁸ M. Erkut Ayvaz, İbrahim Alboğa, “Barış Pınarı Harekâtı'na Yönelik Almanya'nın Yaklaşımı”, **SETA Perspektif**, s. 249 (Ekim 2019): 2-3.

Avrupa'ya göç etmelerine neden olacağı gibi iddialar çerçevesinde Alman politika yapıcıları Türkiye karşıtı bir tutum benimsemiştir²⁷⁹.

Barış Pınarı operasyonunu uluslararası hukukun ihlali olarak nitelendiren Alman yetkililer, operasyonun meşru olmadığını söylemişler ve Türkiye'ye yapılan silah ihracatını sınırlamışlardır. Türkiye'nin harekâtına ve bölgedeki varlığına alternatif olarak; Alman Savunma Bakanı ve CDU genel başkanı Annegret Kramp-Karrenbauer tarafından “uluslararası güvenli bölge” kurulması planı açıklanmıştır. Bu plana göre sadece Türkiye'nin değil, (Türkiye'nin de dâhil olduğu) uluslararası bir idarenin yöneteceği güvenli bölgenin, mültecilerin bölgeye dönüşünü mümkün kılacağı ve Suriye'deki gerilimi azaltacağı öne sürülmüştür²⁸⁰. Ayrıca Kramp-Karrenbauer Türkiye'nin Suriye topraklarını “ilhak” ettiğini iddia etmiş ve Türkiye'nin Barış Pınarı Harekâtı sonrasında Rusya ile vardığı ikinci Soçi mutabakatını da eleştirerek bu mutabakatın kalıcı barışı sağlamayacağını ifade etmiştir²⁸¹.

22 Ekim'de Erdoğan ve Putin'in Soçi'de gerçekleştirdiği toplantıda sağlanan 10 maddelik mutabakata göre: taraflar Suriye'nin siyasi birliği ve Türkiye'nin milli güvenliğine bağlılığını teyit etmiş, terörizmin her şekliyle mücadele edileceği ve bu çerçevede Türk Silahlı Kuvvetlerinin elinde bulunan Tel Abyad ve Rasulayn ilçelerini de içine alan (Türkiye sınırından) 32 km derinliğinde alanın korunması ve sınırdan 30 km derinliğe kadar olan alanların YPG unsurlarından arındırılması kararı almışlardır. Ayrıca sınırda Türk-Rus ortak devriyeleri başlatılmış, ortak bir gözetim mekanizması kurulmuştur. Son maddede ise Astana Mekanizması ve Anayasa Komitesi faaliyetlerine destek açıklaması yapılmıştır²⁸². Bir açıdan, bu anlaşmanın temelinde ABD'nin bölgeden çekilerek Rusya'nın doldurduğu bir güç boşluğu yaratması yatıyordu. Barış Pınarı Harekâtı'ndan sonra ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence Türkiye'ye gelerek bir anlaşmaya imza atmıştır. Bu anlaşmaya göre YPG Türk sınırlarından çekilecekti. Ancak YPG, ABD'nin askeri birliklerini güneye

²⁷⁹ “Merkel hükümetinin Türkiye ikilemi”, **Deutsche Welle Türkçe**, 08 Ekim 2019, <https://www.dw.com/tr/merkel-h%C3%BCk%C3%BCmetinin-t%C3%BCrkiye-ikilemi/a-50742755> [26.06.2020].

²⁸⁰ “Almanya'dan “uluslararası güvenli bölge” çıkışı”, **Deutsche Welle Türkçe**, 21 Ekim 2019, <https://www.dw.com/tr/almanyadan-uluslararası-g%C3%BCvenli-b%C3%B6lge-%C3%A7%C4%B1%C4%B1%C5%9F%C4%B1/a-50923972> [26.06.2020].

²⁸¹ “Kramp-Karrenbauer: Türk-Rus planı barış getirmeyecek”, **Deutsche Welle Türkçe**, 24 Ekim 2019, <https://www.dw.com/tr/kramp-karrenbauer-t%C3%BCrk-rus-plan%C4%B1-bar%C4%B1%C5%9F-getirmeyecek/a-50975790> [26.06.2020].

²⁸² “Rusya ile Suriye mutabakatı! İşte 10 maddelik anlaşma”, **CNN Türk**, 22 Ekim 2019, <https://www.cnnturk.com/turkiye/rusya-ile-suriye-mutabakati-iste-10-maddelik-anlasma> [30.06.2020].

kaydırmasının ardından Rusya ve Esad ile anlaşarak sınır boyundaki önemli yerleşim yerlerini elinde tutmaya devam etmiştir²⁸³.

Almanya, Barış Pınarı'na olan tüm tepkisine rağmen 2019 yılında Türkiye'ye büyük miktarda silah ihracatı gerçekleştirmiştir. 2019'da Türkiye, Almanya'dan 345 milyon euroluk muharebe silahı satın almıştır. Bu değer Almanya'nın toplam silah ihracatının üçte birine tekabül etmektedir. Diğer bir değişle Almanya'nın en büyük silah ihracatı gerçekleştirdiği ülke Türkiye'dir. Şunu da belirtmekte fayda var ki Almanya'nın yayınladığı silah ihracatı raporuna göre bu silahlar Suriye'de (dolaylı olarak YPG'ye karşı) kullanılamayacak türde olan donanma silahlarıdır²⁸⁴.

Barış Pınarı sonrasında ortaya çıkan yabancı kökenli DAES'liler sorunu, Türk-Alman ilişkilerinde yeni bir gündem maddesi olmuştur. Alman tarafının kendi vatandaşı olan DAES üyelerinin geri iadesini kabul edeceğini açıklaması meselenin kısa sürede çözülmesini sağlamıştır. Türk İçişleri Bakanı da Almanya'ya yapıcı bir tutum sergilediği için teşekkür etmiştir²⁸⁵.

Son olarak Mayıs 2020'de PYD'nin de dâhil olduğu Kuzey Suriye'deki 25 siyasi parti/örgüt Kürt Ulusal Birliği Partileri adı altında birleşti. Bu kuruluşun amacı Suriye'deki Kürt hareketleri arasında birlik sağlamak olarak deklare edildi. Terör örgütü lideri Salih Müslim "Kuzey Suriye'deki Kürtlerin dağınık olmasının herkese zarar verdiği" açıklamasını yaptı. Bu ifadesini temellendirmek içinse "En sonunda örneğini de gördük. Bir Kürt gidip Libya'da halklarla savaşıyor. Neden? Kürtlerin burada sorumluluğu var. En azından Kürtlerin bir araya toplanması, kırmızı-yeşil çizgilerin çizilmesi lazım" cümlelerini kurdu. Bir haberde yer alan bilgilere göre bu birleşmenin temel hedefi Kuzey Suriye'de yer alan ENKS ile görüş ayrılıkları yaşayan PYD'nin kendi tarafını tek sesli hale getirmek; böylece ENKS ile birleşme görüşmeleri için daha sağlıklı bir zemin oluşturmak ve Suriye'deki Kürtlerin tek temsilcisi haline gelmek. YPG yanlısı bir politikacıya göre bu sayede Kürtlerin eli Şam yönetimine karşı da güçlenecektir²⁸⁶.

²⁸³ Görücü, **age**, 165-166.

²⁸⁴ "Türkiye'ye 344,6 milyon euroluk muharebe silahı", **Deutsche Welle Türkçe**, 23 Haziran 2020, <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-3446-milyon-euroluk-muharebe-silah%C4%B1/a-53904160> [27.06.2020].

²⁸⁵ "İçişleri Bakanı Soylu: DEAS'ın çok önemli bir adamını Suriye'de ele geçirdik", **Anadolu Ajansı**, 13 Kasım 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/icisleri-bakani-soylu-deasin-cok-onemli-bir-adamini-suriyede-ele-gecirdik/1643667> [23.09.2020].

²⁸⁶ "Suriyeli Kürtlerden siyasi birlik hamlesi", **Deutsche Welle Türkçe**, 22 Mayıs 2020, <https://www.dw.com/tr/suriyeli-k%C3%BCrtlerden-siyasi-birlik-hamlesi/a-53536283> [26.06.2020].

Terör örgütü PYD'nin "Kürtlerin temsilcisi olma" planının altında yatan gerekçelerden birisi örgüte ekonomik kaynak sağlamaktır. PYD, ENKS'nin Kuzey Irak ve Türkiye ile geliştirdiği ekonomik-siyasi ilişkileri kontrol altına alma amacı gütmektedir. Korona virüsü salgını ile ekonomik anlamda iyice köşeye sıkışan örgüt sınır kapılarını açarak ekonomik kazanım elde etmeye çalışmaktadır. ABD'nin Haziran 2020'de yürürlüğe koyduğu ve Suriye hükümetini hedef alan "Sezar" yaptırımları, YPG için de sorun teşkil etmektedir. "Sezar Suriye Sivil Koruma Yasası", Esad ve bağlantılı olduğu 39 kişi ve kuruluşu yaptırım listesine sokarken bu listedekilerle ticaret yapan kişi ya da firmalara da yaptırım uygulanmasını içeriyor. PYD'nin tüccarlar aracılığıyla Şam rejiminin yönetimindeki bölgelerle ticari ilişkiler geliştirdiği ve (yaptırımlar ve iç savaş nedeniyle hızla değer kaybeden) Suriye Lirası kullandığı göz önüne alınırsa örgütün kontrolündeki yerlerin ekonomisinin bozulacağı öngörülebilir²⁸⁷.

Bu noktada ENKS ile PYD arasında arabuluculuk faaliyetlerine girişen Fransa'nın politikalarına tekrar göz atmak da faydalı olacaktır. Fransa Suriye krizi üzerinde etkin bir rol almak istese de bu hedefini bugüne kadar tam manasıyla gerçekleştirememiştir. ABD'nin üsleri ve lojistik desteğiyle sahada kendine yer edinen Fransa'nın Kasım 2019 verilerine göre bölgede 200 kadar askeri bulunmaktadır. PYD'nin kontrolündeki bölgede 4 askeri noktada konuşlu olan Bu noktaların Ömer ve Tenek petrol-gaz sahalarına yakınlığı ise dikkat çekicidir. Fransız askerleri koalisyon güçleri dâhilindekiler ve özel kuvvetler olarak iki türe ayrılıyor²⁸⁸.

İlk zamanlar DAESH'e karşı mücadelede görev alan Fransız askerleri şu anda YPG'li teröristlere eğitim desteği sağlamaktadır. Barış Pınarı operasyonu sırasında Türkiye sınırındaki bölgelerden çekilerek faaliyetlerini yukarıda belirtilen noktalarda sürdürmüştür. Fransa'nın böyle bir politika izlemesinin sebebi DSG/PYD'nin güçlenmesini sağlayarak bu örgüt üzerinden Suriye'de etkin olmayı planlamasıdır. Barış Pınarı'ndan kısa süre önce bir Fransız heyet ENKS ve PYD arasında arabuluculuk faaliyetinde bulunmuştur. Ancak heyet 1 ay süren temaslardan herhangi bir sonuç elde edemeden geri dönmüştür²⁸⁹.

²⁸⁷ "Suriyeli Kürtler ABD'den muafiyet istiyor", **Deutsche Welle Türkçe**, 22 Haziran 2020, <https://www.dw.com/tr/suriyeli-k%C3%BCrtler-abdden-muafiyet-istiyor/a-53897896> [27.06.2020].

²⁸⁸ "Fransız askerleri...", **age**.

²⁸⁹ "Fransız askerleri...", **age**.

Suriye’deki son durum incelendiğinde birçok terör örgütü ve aşırılık yanlısı grubun kendine yer edinme imkânı bulduğu görülmektedir. T.C. İletişim Başkanlığı’nın 5 Haziran 2020’de yayınladığı liste Ek 1’dedir²⁹⁰. Büyük güçlerin vekilleri olarak hareket eden bu örgütler zaman zaman destekçilerinden bağımsız hareket edebilmektedir²⁹¹. Hatta YPG örneğinde görüldüğü gibi birkaç ülkenin farklı sahalardaki vekilliğini aynı anda yürütebilmektedir.

Mevcut durumda Almanya ve AB, PYD-YPG’yi terör örgütü olarak kabul etmemektedir. Bunun yanında terör örgütüne verilen silah ve lojistik desteği, Salih Müslim gibi örgüt üyelerinin Avrupa’da rahatça dolaşması gibi konular Türk-Alman ilişkilerinde krizin devam etmesine yol açmaktadır. Almanya’nın bu tutumunda bazı jeopolitik kaygıların da payı vardır. Rusya’nın Suriye hükümeti üzerindeki etkisi Almanya’yı ABD güdümündeki DSG’yi desteklemeye itmektedir. Rusya’ya karşı NATO’nun (dolayısıyla Türkiye’nin) güçlü tutulması gerektiği fikriyle olacak ki CDU Dış Politika Sözcüsü Jürgen Hardt “NATO müttefikine yaptırım ters teper. Bizim güçlü ve istikrarlı bir Türkiye’ye ihtiyacımız var. Harekâtı eleştirmek ayrı bir şey, Türkiye’yi zayıflatacak tedbirler çok farklı bir şey” ifadesini kullanmıştır²⁹². Almanya’nın PYD’ye verdiği desteğe karşın Suriye’nin toprak bütünlüğünün korunması hakkında yaptığı vurgular bu açıdan değerlidir²⁹³.

Almanya, zayıf bir Türkiye’nin kendisi için de istenmeyen sonuçlara yol açacağını yukarıda da belirtildiği üzere bilmektedir. Ancak PYD’nin desteklenmesinin Türkiye için Suriye’deki en büyük sorun olduğu aşikârdır. Suriye’deki yönünü PKK/PYD ile mücadeleye çeviren Türkiye; Rusya, İran ve Esad rejimi karşısında zayıf kalmaktadır. Bu durumu fırsat bilen Esad, Batılıların muhaliflere verdiği desteği kesmesinin de etkisiyle, muhaliflere karşı askeri harekâtlara girişmiştir. Bugün birçok muhalif unsur İdlib ve çevresinde sıkışmış vaziyettedir. 2019’da İdlib’e saldırılarını devam ettiren Esad, muhalifleri topraksız bırakıp iç savaşı müzakeresiz bir şekilde bitirmek istemektedir. Bunun

²⁹⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Twitter, 5 Haziran 2020, <https://twitter.com/iletisim/status/1269003599784415232> [01.07.2020].

²⁹¹ Gültekin Yıldız, “Hibrit Savaş ne kadar Post-modernidir? Avrasya Askeri Tarihine Yeniden Bakış”, **Savaşın Değişen Modeli: Hibrit Savaş**, ed. Yücel Özel, Erhan İnaltekin (İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Basımevi, 2018): 23-24.

²⁹² “Türkiye’ye Yaptırım Ters Teper”, **Hürriyet**, 15 Ekim 2019, <https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/turkiyeye-yaptirim-ters-teper-41351065> [18.09.2020].

²⁹³ Hintz, **age**, 169.

gerçekleşmesinin Türkiye için olumsuz sonuçları olacağı açıktır²⁹⁴. Almanya'nın ve Avrupa'nın Esad karşısında olduğu gibi PYD karşısında da Türkiye'yi desteklemesi iki ülkenin de faydasınadır. Çünkü AB ülkelerinin vekil olarak kullandığı PYD'nin yerinden ettiği insanlar Türkiye ve Avrupa'ya akın etmektedir. Bir anlamda vekil güce göçü engellesin ve Suriye'nin kalkınmasına yardım etsin diye verilen destekler paradoksal bir şekilde hedeflenenin tam tersi sonuçlara yol açmaktadır.

4.5.2. DAESH

Aşırı İslamcı-selefi ideolojiye sahip olan DAESH'in ilk yapılanması 1999'da oluşturuldu. O zamanki adı 'Tevhid ve Cihad Örgütü' iken birçok kez adını ve yapılanmasını değiştirmiştir. 2003 Irak Savaşından sonra 'Irak el-Kaidesi'ne dönüşmüştür. 2007'de 'Irak İslam Devleti' adını alan örgüt 2013'te bugünkü şekliyle 'ed-Devlet'ül İslamiye fi'l Irak ve's Şam' (DAESH) ismini almıştır. Haziran 2014'te DAESH lideri Ebubekir el-Bağdadi kendisini halife ilan ederek 'İslam Devleti' kurduğunu açıklamıştır²⁹⁵. Bu gelişmelerin ardından gücünü arttıran örgüt 2015 yazına gelindiğinde Suriye topraklarının yaklaşık yarısını eline geçirmeyi başardı²⁹⁶.

DAESH'in bu erken başarısında bazı faktörler etkili olmuştur. Bunlar: uluslararası aktörlerin ortak hareket edememesi, Irak'taki mezheplerarası sorunlar ve Esad'ın DAESH'in muhaliflere karşı genişlemesine izin veren stratejisidir. Ayrıca DAESH kendinden önceki örgütlerden farklı, "hibrit" bir yapılanmaya gitmişti. El Kaide ideolojisine, Hizbullah'ın paramiliter askeri düzenine ve Taliban'ın yerel yönetim yapısına sahip olmuştur. Merkezi bir askeri teşkilat kuran örgüt medya propagandasını etkin kullanarak hem ele geçirdiği topraklardaki halkta meşruiyet sağlamak istemiş hem de kendi saflarına yabancı savaşçıları çekmiştir. El-Kaide'nin hedeflediği şeyi, İslam Devleti'ni, gerçekleştirdiğini ilan ederek El Kaide'nin hem ideolojik üstünlüğünü kırmış hem de ekonomik-askeri desteğini kendine çekmiştir²⁹⁷.

Bölgesel açıdan bakıldığında DAESH'in Irak'ta büyük bir güce dönüşmesi Türkiye ve İran'ın Irak'taki güç mücadelesini derinleştirmiştir. İran, merkezi Bağdat hükümeti ve ülkede faaliyet gösteren Şii Haşdi Şabi milisleri üzerinden; Türkiye ise

²⁹⁴ Görücü, **age**, 163.

²⁹⁵ Zikriye Sevdâ Sekmen, "Türkiye'ye Yönelik Değişen ve Derinleşen Tehditler: Suriye ve Irak'ta DAESH Terörünün Kökleşmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 1-2.

²⁹⁶ "Suriye iç...", **age**.

²⁹⁷ Lina Khatib, **The Islamic State's Strategy** (Beyrut: Carnegie Endowment, Haziran 2015): 1-5.

Kuzey Irak'taki peşmerge ve diğer yerel unsurlarla DAESH'e karşı mücadele etmiştir. Türkiye ayrıca Irak hükümetine mühimmat desteği vermiş, Başika, Irak'ta askeri eğitim kampı kurmuştur. Bu kampta eğitilen askerler Musul'un DAESH'ten kurtarılmasında aktif rol almıştır²⁹⁸.

Türkiye, 24 Ağustos 2016'da başlayan Fırat Kalkanı Operasyonu'yla DAESH'le doğrudan çatışmaya girmiştir. Bu operasyon daha önce de belirtildiği gibi Türk-Rus ilişkilerinin düzelmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Çünkü Türkiye, PYD'yi destekleyen ABD'ye karşı Suriye'nin toprak bütünlüğünü savunan Rusya ile işbirliği yaparak hem PKK hem DAESH terörünün önüne geçmeyi stratejik hedef olarak belirlemiştir. Rusya operasyon sırasında Türk güçlerine doğrudan hava desteği sağlamıştır. Bu sayede DAESH'in önemli bir kalesi olan El Bab ele geçirilmiş ve PYD'nin elindeki toprakların birleşmesi önlenmiştir.²⁹⁹ Türkiye, Fırat Kalkanı'yla DAESH'i ülke sınırından uzaklaştırarak hem iç güvenliğini sağlamış oluyordu hem de PYD'nin bu toprakları ele geçirerek terör koridoru oluşturmasının önüne geçiyordu.³⁰⁰ Aşağıdaki haritada Halep'in kuzeyinde kalan mor bölge Fırat Kalkanı operasyonu ile DAESH'ten arındırılarak ılımlı muhaliflerin/TSK'nın kontrolüne geçmiştir. Bu tarihlerde DAESH de en geniş sınırlarına ulaştıktan sonra gerileme evresine girmiştir:

²⁹⁸ Sekmen, **age**, 50-54.

²⁹⁹ Erşen, **age**, 96.

³⁰⁰ Sekmen, **age**, 54-55.

Şekil 3: 16 Ocak 2017 Suriye Genel Durum Haritası

“Suriye müzakereleri: Astana görüşmeleri hakkında merak edilenler”, **BBC Türkçe**, 19 Ocak 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38661085> [01.07.2020].

2016 yılının diğer önemli gelişmesi; ABD/DSG öncülüğünde başlatılan Fırat’ın Gazabı operasyonu ile Ekim 2017’de YPG’nin Rakka’yı ele geçirmesiyle DAESH’in ağır bir darbe almasıdır. Her ne kadar ABD bu operasyonda kara güçlerinin çoğunun Araplardan oluşacağını söylemişse de 30 bin kişilik gücün 20 binini YPG militanları oluşturmuştur. Operasyonun ardından Rakka bölgesindeki 8 bin kilometrekarelik alan tamamen YPG’nin kontrolüne geçmiştir³⁰¹.

Almanya, başlangıçta DAESH’e karşı Esad rejimine karşı olduğu gibi çekimser kalmıştır. Almanya’nın DAESH karşısında etkin bir tavır sergilemesi 2014 yılında Avrupa’da gerçekleştirilen bir dizi terör eylemi ve büyüyen göç dalgasının ardından gerçekleşmiştir³⁰². Paris, Brüksel, İstanbul, İngiltere ve Almanya’da gerçekleştirilen terör saldırılarının El Kaide ve DAESH’le bağlantısı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine DAESH’e karşı ABD öncülüğünde Ekim 2014’te Doğal Kararlılık Harekâtı

³⁰¹ Özay, **age**, 151, 159.

³⁰² Birgül Demirtaş, Mahmut Mazlum, “Civilian Powers and the Use of Force: The Evolution of Germany as a ‘Realist Civilian Power’”, **Perceptions**, c. 23, s. 1 (2018): 52.

kapsamında Birleşik Ortak Görev Gücü (koalisyon) kuruldu. Almanya oluşturulan bu görev gücüne keşif ve ikmal birimlerini Türkiye’de konuşlandırarak katıldı. Buna ek olarak Irak Kürt Bölgesel Yönetimi’ne askeri eğitim, para ve silah yardımı yaptı³⁰³.

Avrupa’da meydana gelen saldırıları DAES’te katılan Avrupa kökenlilerin gerçekleştirdiğinin ortaya çıkması üzerine bu şahısların Suriye ile arasında güzergâh olarak kullandığı Türkiye ile AB ülkelerinin işbirliği içerisine girmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda AB Konseyi’nin uluslararası koalisyona destek çağrılarına Türkiye de önemli bir destek sağlamıştır. Ancak AB, Türkiye’yi DAES ile etkin şekilde mücadele etmemekle suçlamış, Türkiye de AB’nin teröristlerin hareketlerini kontrol etmede başarısız olduğunu ve gerekli istihbaratı paylaşmadığını öne sürmüştür. Hâlihazırda Suriye’ye giden binlerce Avrupalı yabancı savaşçının varlığı önemli bir sorun teşkil etmektedir. İç savaş tecrübeleriyle daha da radikalleşen bu teröristler ülkelere döndüklerinde ciddi saldırılar düzenleme potansiyeline sahiptir³⁰⁴.

Birçok ülkenin Orta Doğu’daki çatışmaya müdahil olması DAES’in ABD, Fransa ve Almanya gibi ülkelerde gerçekleştirdiği terör eylemleriyle doğrudan bağlantılıdır. Öbür yandan Batılılar için bu müdahalenin diğer gerekçesi DAES’in varlığı sebebiyle Esad üzerindeki Rusya ve İran etkisinin de artmasıydı. Ancak Batılı koalisyon güçleri savaşa doğrudan müdahil olmamayı tercih ettiler. Bunun yerine vekâlet savaşı (proxy war) adı verilen bir taktikle; bir bölgesel müttefike destek verme yoluyla müdahalede bulundular. Başlarda bu devletlerin isteği koalisyonun havadan vereceği destekle Türkiye’nin DAES’e karşı kara operasyonu yürütmesiydi. Bu sayede Suriye’deki Rus nüfuzunun da önüne geçilecekti³⁰⁵. Ancak Türkiye’nin kara operasyonu gerçekleştirmekte isteksiz olması Batılıların yönünü farklı yerel aktörlere çevirdi. Almanya da (AB ve ABD ile birlikte), bir yerel aktör olan YPG ile ilişkisini DAES’le mücadele kapsamında yürütülen vekâlet savaşıyla temellendirmektedir. Almanya’nın bu örgütle geliştirdiği ilişki öyle bir boyuttadır ki, Almanya’nın etkin olduğu Avrupa Parlamentosu’nda 2016 yılında PYD sergi açmış ve Salih Müslim Türkiye’yi suçlayan bir konuşma yapmıştır³⁰⁶.

³⁰³ Bülbül, **age**, 293-296.

³⁰⁴ Nas, **age**, 55-57.

³⁰⁵ Dedeoğlu, **age**, 34-36.

³⁰⁶ Sekmen, **age**, 63-64.

2016 yılında Almanya'nın Ermeni tasarısını kabul etmesi sonrası bozulan ilişkiler DAES'le mücadele konusunda etkisini göstermiştir. Türkiye, DAES karşıtı uluslararası koalisyonla 2014 yılında katılmıştı. Bu tarihten itibaren de Adana'da bulunan İncirlik üssü DAES karşıtı koalisyonda aktif olarak kullanılmıştır. Alman Meclisi de 4 Aralık 2015'te çıkarılan tezkereyle 1200 asker, 6 keşif uçağı, bir yakıt ikmal uçağı ve bir fırkateynin DAES ile mücadelede kullanılmasına onay vermiştir³⁰⁷. Bu kapsamda Ocak 2016'ta yapılan bir anlaşmayla Alman keşif ve yakıt ikmal uçakları İncirlik üssünü kullanmaya başlamıştır. Aynı yılda Ermeni tasarısının kabul edilmesi Türkiye'de büyük tepkiyle karşılanmış, bu doğrultuda İncirlik üssünü ziyaret edecek Alman parlamenterlere izin verilmemiştir³⁰⁸.

Almanya'nın Türkiye'de gerçekleşen 2017 referandumuna yönelik propaganda yapılmasının kısıtlanması kararı alması krizi devam ettirmiştir. Bu dönemde Türk Dışişleri bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Almanya'nın PKK ve Gülen (FETÖ) mensuplarıyla ilgili talepleri yerine getirmediği için yasağın getirildiğini belirtmiştir. Almanya ise bu durum karşısında askerlerini İncirlik üssünden çekerek Ürdün'e yerleştirmiştir³⁰⁹.

Almanya'nın DAES ile mücadelede tutunduğu tavra baktığımızda klasik sivil güç rolünü devam ettirdiğini görürüz. Doğrudan askeri güç kullanmadan, sadece istihbarat ve lojistik gibi alanlarda destek sağlanması bu politikanın Suriye'deki araçlarıdır. Almanya halen askeri olmayan dış politika araçlarını kullanmaya devam etmektedir. Elbette bu tercih sınır ötesinde güç kullanımına karşı olan Alman kamuoyunun bir yansımasıdır. Öbür yandan Almanya sivil-yumuşak güç politikalarını öne çıkarsa da dünyanın en büyük silah ihracatçılarından birisidir. Bu ihracatın bir kısmının Orta Doğu'ya yapıldığı düşünüldüğünde, Almanya'nın sadece liberal bir yumuşak güç politikası izlemeyip kendi çıkarlarını dikkate alan realist bir yanının olduğu söylenebilir³¹⁰.

³⁰⁷ “Tornadolar İncirlik'e konuşlanacak”, **Deutsche Welle Türkçe**, 4 Aralık 2015, <https://www.dw.com/tr/tornadolar-incirlike-konu%C5%9Flanacak/a-18894493> [26.06.2020].

³⁰⁸ “Beş Soruda İncirlik Üssü ve Almanya”, **Deutsche Welle Türkçe**, 16.05.2017, <https://www.dw.com/tr/be%C5%9F-soruda-incirlik-%C3%BCss%C3%BC-ve-almanya/a-38859699> [16.12.2019].

³⁰⁹ “Almanya'nın 5 soruda İncirlik'ten çekilmesi”, **NTV**, 07 Haziran 2017, <https://www.ntv.com.tr/dunya/almanyanin-5-soruda-incirlikten-cekilmesi,Pz4zQ53HPECj2uPDiX6QuQ> [16.12.2019].

³¹⁰ Demirtaş, **age**, 52-56.

DAEŞ sorunu incelendiğinde Türkiye ve Almanya'nın ortak hareket etmesinin ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkmaktadır. DAEŞ ile mücadelede koalisyon güçlerinin sadece havadan müdahale stratejisi izlemesi; sosyal ve ekonomik nedenlere odaklanılmaması örgütün elini güçlendirmiştir. Oysaki Batılı güçler ve Türkiye'nin ortaklığında Suriyeliler için toplumsal rehabilitasyon politikaları geliştirilebilir, altyapı, idare, ekonomi gibi birçok mesele ele alınabilirdi. Günümüzde bile Orta Doğu'daki mezhepsel, ekonomik ve siyasi sorunlara kalıcı bir çözüm bulunamadığı için DAEŞ tam olarak bitirilememiştir. Muhtemelen varlığını uzun bir süre devam ettirecektir.

4.6. İç Savaşın Sona Ermesine Yönelik Girişimler

Suriye'de çatışmaları siyasi çözümle sonlandırma girişimleri, 2012'den bu yana tarafların uzlaşamaması sebebiyle sonuçsuz kalmıştır. 30 Haziran 2012'de iç çatışmanın sonlanması ve demokratik bir rejime geçiş için başlatılan Cenevre müzakereleri günümüzde de devam etmektedir. Türkiye, iç savaşın durması, toprak bütünlüğünün korunması ve siyasi çözüme ulaşılması için Cenevre sürecinin devam ettirilmesi görüşündedir. Ancak bazı muhalif örgütler bu süreci desteklememekte; diğer yandan Esad ve destekçisi olan ülkeler muhalifleri askeri açıdan yenilgiye uğratıp onların Suriye'nin geleceği üzerine söz söyleme haklarını ellerinden almak istemektedir. Türkiye ise bu durum karşısında büyük bir göç dalgasının daha gerçekleşmemesi ve kendi sınır güvenliğini korumak için askeri girişimlerde bulunmaktadır. Son 1,5 yılda 1,6 milyon sivilin Türkiye sınırına hareket etmesine neden olan rejim saldırıları, tarafların bir araya gelmesi ihtimalini oldukça düşürmektedir³¹¹.

Suriye krizini sonlandırmak adına Esad rejimi ve muhalif örgütleri bir araya getiren barış müzakereleri ve yeni anayasa çalışmaları bugüne kadar kayda değer bir başarıya ulaşmamıştır. Bu durumun temel sebebi hem rejimin he de muhaliflerin birbirleri için kabul edilemez şartlar öne sürmesi ve bu şartlardan taviz vermemesidir. Rejim, müzakereler yoluyla yönetimden çekilmeye karşıdır ve Esad'ın devlet başkanı olarak kalmasında da ısrarcıdır. Ayrıca bir Ulusal Birlik Hükümeti kurulacaksa muhaliflere rejimin devamlılığını tehdit edecek bir güç verilmesine de karşıdırlar. Rejimin barış müzakerelerindeki nihai hedefi bazı

³¹¹ "Türkiye huzur ve...", age.

yüzeysel değişiklikler yaparak süreci sonlandırmaktır. Esad'ın 2016'da yaptığı bir açıklamayla 2021'e kadar başkan olarak kalmayı planladığını ve savaşı kazanmadan görevi bırakmayacağını duyurması rejimin niyetini göstermektedir. Muhalifler ise Esad dâhil “eline kan bulaşmış” rejim üyelerinin kurulacak geçiş hükümetinde yer almamasında ve savaş sırasında suç işleyen rejim üyelerinin yargılanmasında ısrar etmektedir. Bu talep, rejim adına çalışan birçok insanın cezalandırılması ve rejimin devrilmesi anlamına geldiğinden dolayı müzakerelerin sonuçlandırılmasını imkânsız hale getirmiştir. Ayrıca muhaliflerin beklentilerinin sahadaki askeri dengeler nedeniyle gerçekçi olmadığı görülmektedir. Suriye’de nihai bir anlaşmaya varılması ancak mezhepsel dengelerin hesaba katılması, kamu kurumlarının yeni sürece adapte edilmesi ve iki tarafın da bir orta yola razı edilmesiyle mümkündür³¹².

Günümüzde iç savaşı sonlandıracak yeni bir Suriye anayasası üzerinde çalışılmaktadır. Bu çalışmalar daha önce de değinildiği üzere BM'nin yürüttüğü Cenevre süreci çerçevesinde sürdürülmektedir. Başta Avrupa ülkeleri ve Türkiye olmak üzere birçok ülke bu süreci desteklemektedir. Öbür yandan Suriye'nin geçmiş anayasaları incelendiğinde sağlıklı yapım süreçlerinden geçmediği ve toplumsal talepleri karşılamadığı görülmektedir. Suriye Arap Cumhuriyeti, kurulduktan sonra 1950, 1973 ve 2021 anayasalarını yürürlüğe koymuştur. Bunlardan ilki Fransız yasalarından etkilenmiştir ve demokrasi, özgürlük ve sosyal devlet gibi konularda oldukça ileridir. Ancak siyasi istikrarın sağlanmasında yeterli olmamış, yaşanan birçok darbe nedeniyle tam anlamıyla uygulanamamıştır³¹³.

Baas darbesinden sonraki süreçte ilan edilen 1973 Anayasası ise Esad rejiminin mutlak güce sahip olduğu bir ortamda şekillenmiştir. Gerek muhalefetteki gerekse parti içindeki rakiplerini sistem dışı bırakan Hafız Esad, anayasayı istediği gibi şekillendirmiştir. Öncelikle yeni anayasa Baas ideolojisini yansıtmakta; Arapların birliği ile bağımsız ve sosyalist bir devlet kurulmasını vurgulamaktadır. İkinci olarak Sosyalist Baas Partisi devlet ve toplumun hâkim partisi ilan edilmektedir. Silahlı kuvvetlere ise bu rejimin muhafazasından sorumlu tutulmuştur. Üçüncü olarak yasama organı niteliğindeki Halk Meclisi, tek parti egemenliğinde demokratik işlevini yerine getiremez bir hale getirildi. Son olarak Esad, başkomutanlık, devlet ve

³¹² Nikolaos van Dam, **Destroying a Nation: The Civil War in Syria** (Londra: I.B. Tauris, 2017), 130-141.

³¹³ Muhammed Hüseyin Mercan, “Modern Suriye’de Anayasal Gelişmeler”, **Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye: İç ve Dış Politika**, ed. M. Akif Okur, Nuri Salık (İstanbul: Nobel, 2016): 100-107.

hükümet başkanlığı, parti genel sekreterliği gibi görevleri kendisinde toplayarak sistemin merkezinde kendisinin olduğu bir tek adam rejimi oluşturmuştur³¹⁴.

Suriye'nin son anayasası ise iç çatışmaların başlamasının hemen ardından, 2012'de ilan edilmiştir. Esad rejimi, ayaklanmalara karşı gerçekleştirdiği bazı reformların muhalifler ve uluslararası kamuoyunca yeterli bulunmaması nedeniyle Şubat 2012'de bir referandum düzenleyerek yeni bir anayasa kabul etmiştir. Yeni anayasa eskisine göre demokrasi, insan hakları, çoğulcu siyaset ve uluslararası barış gibi konulara daha çok vurgu yapmaktadır. En önemli değişiklik ise devletin niteliklerinden sosyalizm ve halkçılık gibi Baas ideolojisine dayanan kavramların çıkarılması ve Baas partisine doğrudan bir atıf yapılmamasıdır. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi kuralı getirilmiştir. Ancak görünürdeki bu demokratikleşme adımlarına rağmen rejimin yeni anayasa yapmaktaki asıl niyeti iç ve dış kamuoyunda meşruiyet kazanmak, bunu rejimin krizden kurtuluş aracı olarak kullanmak ve eski sistemi makyajlı bir anayasayla devam ettirmektir³¹⁵.

Türkiye, iç savaşın sona erdirilmesi için birçok girişimde bulunmuştur. Bu girişimlerden birinde; Aralık 2016'da Türkiye, İran ve Rusya "garantörler" olarak bir ateşkes planı üzerinde anlaşmaya vardı. Plana göre Şam rejini, ÖSO ve Ahrar Al-Şam arasında bir ateşkes ilan edilecek; YPG ve DAESH kapsam dışı bırakılacaktır. Ateşkes başarılı olduktan sonraki süreçte ise taraflar Türkiye ve Rusya'nın öncülüğünde Astana şehrinde (Kazakistan) barış müzakereleri yürütecektir³¹⁶.

Görüşmelerin yapılacağı yer olarak Astana'nın seçilmesinin iki temel sebebi vardı. Birincisi; Kazakistan'ın, Cumhurbaşkanı Nazarbayev liderliğinde tarafsızlık politikaları izlemesiydi. İkincisi ise Kazakistan'ın üç ülke ile de sıkı bağlarının olmasıydı. 23-24 Ocak 2017'de Türkiye ve Rusya'nın girişimleriyle Astana toplantılarının ilki bakanlık düzeyinde gerçekleştirildi. Cumhurbaşkanı ise Kasım ayında bir araya geldi. Bu tarihten 2019 yılı sonuna kadar İran'ın da katılımıyla 14 kez toplantı gerçekleştirildi.³¹⁷ Toplantıların sonuçlarından biri 2017'nin Mayıs

³¹⁴ Mercan, **age**, 107-113.

³¹⁵ Mercan, **age**, 113-121.

³¹⁶ "Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlarının Suriye İhtilafının Sonlandırılmasına Matuf Siyasi Süreci Yeniden Canlandırmak İçin Mutabık Kaldıkları Adımlara İlişkin Ortak Açıklama, 20 Aralık 2016, Moskova", T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2020, http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu_-turkiye-cumhuriyeti-ve-iran-islam-cumhuriyeti-disisleri-bakanlarinin-suriye-ihtilafinin-sonlandirilmesine-mat.tr.mfa [03.07.2020].

³¹⁷ "Dünden bugüne Astana görüşmeleri", **TRT Haber**, 9 Aralık 2019, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunden-bugune-astana-gorusmeleri-445403.html> [03.07.2020].

ayında İdlib, Humus, Şam ve güney bölgelerde “gerginliği azaltma bölgesi” ilan edilmesiydi. Ancak 2018’de Şam’ın doğusunda yer alan Doğu Guta bölgesinde Esad rejimi tekrar saldırıya geçti ve (birçok sivilin ölümünün ardından) bölgeyi kontrol altına aldı. Aynı yıl Dera, Kuneytra ve Kuzey Humus’u da rejime karşı kaybeden muhaliflerin elinde sadece İdlib bölgesi kalmıştır. Bu gelişmelerin ardında 3 ülke tarafından İdlib’de gözlem noktaları kuruldu.³¹⁸

Astana süreci içerisinde 7 Eylül 2018 tarihli Tahran zirvesi önem arz etmektedir. Bu toplantıda önemli bir gelişme yaşanmasa da on gün sonra Soçi’de gerçekleşecek Erdoğan-Putin görüşmesine olanak sağlamıştır. 17 Eylüldeki görüşmede İdlib’de silahlardan arındırılmış bir bölge oluşturulması kararı alınarak Şam ve muhalifler arasında yaşanabilecek kanlı bir savaşın önüne geçilmiştir. Soçi mutabakatı olarak kayda geçen anlaşmaya göre radikal grupların silahsızlandırma bölgesinden 15 Ekim’e kadar çıkarılması gerekmekteydi. Ancak birçok muhalif grubun geri çekilmesiyle Türkiye’nin bu görevi zamanında ifa etmesine rağmen HTŞ’nin İdlib topraklarının büyük bir bölümünde egemen olması, Esad rejimi ve destekçilerinin devam eden saldırılarına gerekçe sağlamıştır.³¹⁹

Türkiye-Rusya-İran arasında yapılmaya başlanan Astana formatındaki üçlü zirveler bugüne kadar 5 kez düzenlenmiştir. Son zirve Ankara’da düzenlenmiş ve “İdlib başta olmak üzere, Suriye'deki gelişmelerin değerlendirilmesi, çatışma ortamının sona erdirilmesi, mültecilerin gönüllü dönüşleri için gereken şartların temini ile kalıcı bir siyasi çözümün tesisi amacıyla atılacak ortak adımların istişare edilmesinin amaçlandığı” açıklaması yapılmıştır.³²⁰

Batılı ülkeler için iç savaşın sonlandırılması girişimleri bazı açmazlar barındırmaktadır. Öncelikle mevcut rejimin meşru olmadığına dair güçlü bir söylem üretmektedirler. Öbür yandan muhaliflerin zaferiyle sonuçlanacak bir süreç aşırılık yanlılarının başa geçmesine neden olabileceği endişesi vardır. Krizin askeri bir müdahale ile sonlandırılmasının Libya ve Irak gibi örnekler düşünüldüğünde olumlu sonuçlar doğuracağı da şüphelidir. Özellikle Rusya’nın 2015’ten itibaren Suriye’de askeri faaliyetlerde bulunması Batı ülkelerinin buraya bir askeri müdahale yapmasını zorlaştırmaktadır. Batı’nın mevcut politikasına bakıldığında ise bir belirsizlik göze

³¹⁸ Deşilmek, **age**, 90.

³¹⁹ Deşilmek, **age**, 90-92.

³²⁰ “Beşinci Üçlü Zirve Toplantısı Ankara’da”, Anadolu Ajansı, 16 Eylül 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/besinci-uclu-zirve-toplantisi-ankarada/1584715> [30.06.2020].

çarpmaktadır. Batılı ülkeler Esad rejiminin meşru olmadığını belirtirken sorunun çözümü için barış müzakerelerini desteklemekte ve Esad rejiminin müzakereler sonucunda kendi rızasıyla yönetimden çekilmesini beklemektedir. Bu düşünce Suriye'nin gerçekleriyle bağdaşmamakta ve Batılı ülkelerin aslında bu konuda nitelikli bir siyaset üretemediklerini göstermektedir³²¹.

Sorunun çözümüne ilişkin Türkiye-Almanya hattında birlikte hareket etme isteği ön plana çıkmaktadır. 27 Ekim 2018'de Alman, Rus, Fransız ve Türk liderler ile BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura'nın katılımıyla İstanbul'da dördümlü zirve gerçekleştirilmiştir. Zirvede Soçi mutabakatı, YPG, mülteciler ve kalıcı çözüm gibi başlıklar gündeme geldi. Zirve bildirisinde Suriye'deki ateşkesin ve teröre karşı mücadelenin sürmesi gerektiği vurgusu yapıldı. Ayrıca anayasa komitesinin yılsonuna kadar kurulmasının hedeflendiği açıklandı.³²² Bu zirve Almanya ve Fransa'nın Soçi-Astana zirvelerine olumlu yaklaştığının bir göstergesi olmuştur.

³²¹ Van Dam, **age**, 132-139.

³²² "İstanbul'da dördümlü Suriye zirvesi düzenlendi: Yıl sonuna kadar anayasa komisyonu kurulması hedefleniyor", **BBC Türkçe**, 27 Ekim 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46004555> [04.07.2020].

5. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı Suriye iç savaşı karşısında Türkiye ve Almanya'nın geliştirdiği politikaları karşılaştırmaktır. Bu yöntemle iki ülke arasındaki çatışma ve işbirliği alanları ortaya konmuştur. Arap Baharı'nın ortaya çıkardığı terör ve sığınmacı krizi Almanya'nın Orta Doğu'ya olan ilgisini arttırmıştır. Bölge Türkiye'nin son yıllardaki aktif dış politika geliştirme çabaları nedeniyle Türkiye açısından da önemli hale gelmiştir. Bugünden bakıldığında Orta Doğu iki ülke için de en fazla sorun üreten bölge konumundadır. Bölgede yaşanan Suriye krizi, dış ilişkilerde önemli sorunlara yol açtığı gibi zamanla iki ülkenin iç meselesi haline de gelmiştir. Sayıları milyonları bulan sığınmacıların sosyoekonomik sorunlara yol açması, Suriye'de güç toplayan terör örgütlerinin Türkiye ve Almanya'da terör eylemlerine girişi, savaşın iç politikayı etkileyen önemli yansımalarından bazılarıdır.

Günümüzde göç, terör ve jeopolitik riskler gibi birçok küresel sorunun merkezinde Suriye yer almaktadır. Bu durum Suriye'nin komşusu olan ülkeler başta, dünya genelinde birçok ülkeyi doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Suriye'deki krizin etkilerini Almanya da derinden hissetmektedir. Almanya'da gerçekleşen terör saldırıları, aşırı sağın yükselişi, ülkeye gelen yüksek miktarda sığınmacı ve Avrupa Birliği'nde sığınmacı meselesi nedeniyle çatlaklar oluşması Suriye krizinin neden olduğu ciddi sorunlardır. Bu gerçek, Almanya'yı Suriye iç savaşında daha etkin politikalar izlemeye yönlendirmektedir.

Almanya bu amaçla sığınmacı krizi karşısında bocalayan AB'ye liderlik etme konusunda inisiyatifi ele aldı. Merkel, Türkiye-AB arasında geri kabul antlaşmasının imzalanması için yoğun çaba sarf etti. Benzer antlaşmalar Kuzey Afrika ülkeleriyle de imzalandı. Almanya DAES'e karşı ilk adımlarını da 2015'te attı. 2015'te hem Suriyeli yerel güçlere yardım etti hem de DAES'e karşı oluşturulan koalisyon güçlerine katıldı. Alman dış politikası böylece sert güce dayalı yeni döneme girdi.

Krizi kaynağında, mümkünse ülke sınırları dışında çözme isteği, Almanya'nın Türkiye'yi Suriye'yle arasında tampon bölge olarak görmesine neden olmuştur.

Merkel bu şekilde hem sığınmacıları ve teröristleri Almanya'dan uzak tutmuş oldu hem de AB içinde bölünme riskini azalttı. Bunun yanında aşırı sağcılarının yükselişini yavaşlatarak iç politikada avantaj sağladı. Almanya'nın bu politikası nedeniyle Türkiye'nin tampon bölgeye dönüşmesi ise AB adaylık sürecini olumsuz etkilemiştir. Çünkü Avrupa Birliği üyesi ülkeler, Orta Doğu'ya komşu olan ve bu nedenle sorunlardan oldukça etkilenen bir ülkeyi Birliğe dâhil etmek istememektedir.

Almanya'nın sığınmacıları Türkiye'de tutma politikasına karşılık Türkiye sığınmacılar için Almanya'dan daha fazla yük paylaşımı istemektedir. Bu istek; AB'nin Türkiye'deki sığınmacılar için daha fazla ödenek sağlaması ve sığınmacıların bir kısmını kabul etmesi, bununla birlikte Almanya'nın YPG konusunda Türkiye'nin yanında yer almasını kapsamaktadır. Ancak DAESH terörü Almanya'yı tehdit ettiği müddetçe YPG'ye verilen desteğin azalması ve Türkiye'yle yaşanan sorunun çözülmesi düşük bir ihtimaldir. Çünkü Almanya, PKK/PYD terör örgütüne aşırı İslamcı terörle mücadeleyi öne sürerek destek vermektedir. Bu konudaki son gelişme, 9 Ekim 2019'da Türkiye'nin YPG'ye karşı başlattığı Barış Pınarı Harekâtı'na Almanya'nın oldukça sert bir tepki vermesidir. Almanya harekâta derhal son verilmesi çağrısında bulunmuş ve Türkiye'ye silah ihracatını durdurmuştur.

10 yıllık süreç göstermiştir ki Suriye Krizinin çözümü Şam ve muhaliflerinin barış müzakereleriyle bir araya getirilmesi ve tarafların üzerinde anlaşacağı yeni bir anayasa ile geleceğin Suriye'sinin şekillendirilmesiyle mümkündür. Aksi takdirde iç savaşın yol açtığı göç ve terör gibi sorunlar çözülemeyecek Suriye istikrarsızlık üretmeye devam edecektir. Bunun önüne geçmek için Cenevre süreci kapsamında sürdürülen çalışmalar devam ettirilmelidir. Cenevre süreci rejimin isteksizliği ve küresel pandemi nedeniyle durmuştur. Devam eden iç savaşın tarafları yıprattığı göz önüne alındığında yabancı ülkelerin barış sürecine destek vermesi önemlidir. Türkiye ve Almanya'nın da bu süreci desteklemesinin iç savaşın son bulmasında önemli tesiri olacaktır.

Son 2 yıldır Türkiye ve Almanya ilişkilerinde bazı olumlu gelişmeler yaşansa da daha ileriye taşınmasını engelleyecek sorunların varlığı devam etmektedir. İki devlet ortak değerleri, hedefleri veya güvenlik çıkarlarını paylaşmadığı için yakın bir gelecekte yeniden yakınlaşma sağlanması olası değildir.

Suriye krizinin geleceği ilişkilerde belirleyici olmaya devam edecektir. Çünkü bu krize bir çözüm bulunması her şeyden önce siyasi bir meseledir. Bu topraklardan kaynaklanan göç ve terör sorunu uzun yıllar daha bölgeyi etkileyecek gibi durmaktadır. Ancak Türkiye ve Almanya birlikte hareket ederek bu sorunları minimize edebilir. Gerçekçi bir yaklaşımla, birçok küresel gücün kozlarını paylaştığı bir yerde bu iki ülkenin etkisinin sınırlı olacağı öngörülebilir. Ama karamsar bir tablo da çizilmemelidir. Nitekim hem Almanya'nın hem de Türkiye'nin büyük yumuşak güçleri ve stratejik enstrümanları bulunmaktadır. Almanya bugün dünyadaki en büyük üçüncü dış ticaret hacmine sahiptir ve AB'nin en etkin ülkesidir. Türkiye ise Orta Doğu üzerinde derin kültürel bağlara sahiptir ve Suriye'ye komşu olan en büyük askeri güçtür. Bu iki ülke enerjilerini birbirleriyle ortak hareket etme yönünde kullanırsa Suriye krizinin çözümünde önemli bir ilerleme sağlanabilir. Almanya ve AB kendi değerlerini bölgeye yaymak ve istikrarlı komşulara sahip olmak istiyorsa bölgede ciddi bir ağırlığı olan partneri Türkiye'yi kendine yakın tutmalıdır. Bu sayede Türkiye'nin Rusya ve İran gibi bölgesel aktörlerle olan ilişkilerinden Avrupa da yararlanabilir.

Göç konusu günümüzde bir kriz sebebi olarak görülse de geçmişte Türkiye ve Almanya'yı birbirine bağlamıştır. Almanya'da sayıları milyonları bulan Türk asıllı vatandaş vardır. Türkiye bu gurbetçiler üzerine etkin politikalar geliştirmelidir. Geliştirilecek politikalarla hem gurbetçilerin anavatana bağlılığı arttırılmalı hem de Alman hükümeti ve kamuoyunda gurbetçilerin Türkiye için lobicilik yapması teşvik edilmelidir. Çünkü sadece bürokratik elitlerle kurulan ilişkiler hükümet değişiklikleriyle kolayca yön değiştirebilir. Ancak sivil toplumun katkısı iki ülke arasında daha kalıcı bağlar kurulmasını sağlayacaktır.

Ortak hareket edebilmek için iki tarafın da atması gereken bazı adımlar vardır. Öncelikle iki ülke, ilişkilerini üçüncü ülkelerin etkisinden bağımsız yürütmelidir. Özellikle Yunanistan, GKRY, ABD ve Fransa ikili ilişkilerde bozucu etkide bulunmaktadır. AB adaylık süreci ilişkilerdeki diğer meseleler için koz olarak kullanmamalıdır. İkinci olarak ikili diyalog mekanizmaları geliştirilmeli; ticaret, turizm ve kültürel faaliyetler yoluyla karşılıklı bağımlılık arttırılmalıdır. Ancak bu, iki ülkenin birbirini eşit statüde görmesine ve tek taraflı bağımlılık ilişkisine yol açmamaya dikkat etmesine bağlıdır. Almanya, gurbetçilere sosyal-kültürel haklar

sağlamalı bunun karşılığında da Türkiye'nin gurbetçiler üzerindeki etkisi konusunda duyduğu endişeler giderilmelidir.

Üçüncü olarak Suriye'deki terör örgütlerine karşı ortak tavır alınmalıdır. PKK ve DAESH iki ülke tarafından da terör örgütü olarak nitelendirilmektedir. Bu durumda Almanya PYD'yi PKK'nın bir uzantısı olarak kabul ederek bu örgütün Almanya'dan finansman ve insan kaynağı sağlamasını engellemeli, AB içindeki gücünü kullanarak örgüte verilen uluslararası desteğin önüne geçmelidir. Yani DAESH karşısında gösterilen işbirliği bu örgüte karşı da sürdürülmelidir.

Son olarak Türkiye'nin de Almanya'nın çıkarlarını ve çekincelerini dikkate alması gerekmektedir. Orta Doğu, Almanya için kültürel ve coğrafi olarak uzak ve aynı zamanda birçok sorun üreten bir bölgedir. Almanya'nın Orta Doğu'ya Türkiye ile aynı açıdan bakacağını düşünmek yanıltıcı olur. Merkel hükümetinin, İslamofobinin arttığı bir dönemde Müslüman sığınmacıların bu ülkeye göç etmesinin önüne geçmek istemesi anlaşılabilir bir durumdur. Türkiye bu konuda Almanya'ya gerçekçi çözüm önerileri sunmalıdır. Sığınmacıların eğitim ve sağlık ihtiyaçlarının karşılanması, onlara bulundukları yerde daha iyi bir gelecek sağlanmasının önünü açtığı gibi aşırılık yanlısı örgütlere kapılmalarını engeller. Bu yardımlar BM veya AB gibi uluslararası kuruluşların koordinasyonunda düzenlenmelidir. Almanya ve Türkiye'nin yönetim becerisi bu koordinasyon için hayatidir.

Olaylar genel olarak değerlendirildiğinde Suriye sorununun ikili ilişkilerde olumlu ve olumsuz birçok sonuç doğurduğu görülecektir. Suriye iç savaşı derinleşip karmaşık bir hal aldıkça Türkiye-Almanya ilişkileri de aynı kaderi paylaşmak zorunda kalmıştır. Ancak bu; iki ülkenin karşılıklı bağımlılığını yeniden gözler önüne sermiştir. Hem Almanya hem Türkiye dış ticarete bağımlı birer ekonomiye sahip olduklarından dolayı çok iyi bilmektedirler ki küresel bir ekonomik güç olmak diğer ülkelerle çatışmayı değil işbirliğini temel alan politikalar gerektirmektedir. Bunun yolu Almanya ve Türkiye'nin birbirlerini eşit ülkeler olarak kabul etmesinden geçmektedir. Sorunlar saygılı ve yapıcı olmak gibi erdemler temelinde çözümlenmelidir. İki ülkenin işbirliğiyle Suriye krizinin bölgesel güvenlik, göç, terör ve hatta ekonomik ilişkiler konusunda verdiği zararların daha kolay üstesinden gelinebilir. İki ülke arasındaki her sorun çözülemese de taraflar daha pragmatik, soğuk kanlı ve realist politikalarla uyumlu hareket etmenin yollarını aramalıdır. Bunun için 2013

yılında başlatılan Stratejik Diyalog Mekanizması, karşılıklı güveni sağlayacak bir araç olarak, aktif bir şekilde kullanılmalıdır.

Son dönemde, 4 Aralık 2019’da Erdoğan ve Merkel’in, İngiliz ve Fransız liderlerle birlikte Suriye hakkında gerçekleştirdiği zirve ve 24 Ocak 2020’de Türk-Alman Üniversitesi’nin yeni binalarının açılış törenine birlikte katılmaları işbirliğinin yarar getireceğini kanıtlamaktadır. Ayrıca Almanya’nın 2020 yılında daha aktif bir dış politika izleyeceği düşünülmektedir. 1 Haziran’da BMGK dönem başkanı 1 Temmuz’da da AB dönem başkanı olan ülkenin bu görevleri nedeniyle Türkiye ile yakınlaşmasının ilişkilere olumlu etkilerde bulunması beklenebilir. Sorunlu geçen son birkaç yıl incelendiğinde bile yaşanan bazı anlaşmazlıkların iletişim mekanizmaları sayesinde kısa sürede aşılabilmesi bize Türkiye-Almanya ilişkilerinin gelecekte daha olumlu bir seyir izleyeceğinin haberini vermektedir. Ek 3’te de görüldüğü üzere bu kriz dolu dönemde bile iki ülke arasındaki üst düzey temasların yoğunluğunu sürdürmesi bu yöndeki umutları güçlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- “AB sözünü nasıl tutmadı?”. **Milliyet**. 07 Mart 2020. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/ab-sozunu-nasil-tutmadı-6160352> [27.06.2020].
- “AB Suriyeli muhalifleri resmen tanıdı”. **NTV**. 02 Şubat 2012. <https://www.ntv.com.tr/dunya/ab-suriyeli-muhalifleri-resmen-tanidi,BEGqy6LG9E6JNdjKvoh6Uw> [29.06.2020].
- “AB, Türkiye’ye yönelik ‘zamansız’ yaptırımların tehlikeli sonuçlar doğuracağını düşünüyor”. **Euronews**. 20 Eylül 2020. <https://tr.euronews.com/2020/09/20/ab-turkiye-ye-yonelik-zamans-z-yapt-rmlar-n-tehlikeli-sonuclar-doguracag-n-dusunuyor> [Erişim Tarihi: 12.10.2020].
- “ABD Başkanı Trump: Suudi Arabistan Suriye’de kalmamızı istiyorsa parasını ödemeli”. **TRT Haber**. 3 Nisan 2018. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-baskani-trump-suudi-arabistan-suriyede-kalmamizi-istiyorsa-parasini-odemeli-358685.html> [30.06.2020].
- “ABD, Suriye’de bir hava üssünü Tomahawk füzeleriyle vurdu”. **BBC Türkçe**, 7 Nisan 2017. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39523896> [30.06.2020].
- “ABD’nin BM Büyükelçisi Haley: Suriye’den ayrılmayacağız”. **TRT Haber**. 15 Nisan 2018. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abdinin-bm-buyukelcisi-haley-suriyeden-ayrilmayacagiz-360718.html> [20.06.2020].
- Akkan, İbrahim “Arap Baharı Sonrası Suriye ve Türk Dış Politikası Açısından Türkiye-Suriye İlişkileri”. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Akkaya, Gülşah Neslihan. “Suriye Müslüman Kardeşler Hareketi: Kuruluşu, Söylemi ve Siyasal Faaliyetleri”. **Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye: İç ve Dış Politika**. ed. M. Akif Okur, Nuri Salık. İstanbul: Nobel, 2016: 159-186.
- Akman, Utku. “Rise of Right-wing Populism in Europe? The Case of Alternative für Deutschland (AfD) in Germany”. Yüksek Lisans Tezi. Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Aksoy, Metin. “15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Gerilen Türkiye-Almanya İlişkilerinde Göçmen Meselesi”. **Muhafazakâr Düşünce**. c. 13. s. 49 (2016): 145-166.
- “Alman hükümeti: Saldırıyı kınıyoruz”. **Deutsche Welle Türkçe**. 28 Şubat 2020. <https://www.dw.com/tr/alman-h%C3%BCK%C3%BCmeti->

sald%C4%B1r%C4%B1y%C4%B1-k%C4%B1n%C4%B1yoruz/a-52574445 [27.06.2020].

“Almanya mülteci sınavını başardı mı?”. **Deutsche Welle Türkçe**. 28 Ağustos 2020. <https://www.dw.com/tr/almanya-m%C3%BClteci-s%C4%B1nav%C4%B1n%C4%B1-ba%C5%9Fard%C4%B1-m%C4%B1/a-54723405> [11.11.2020].

“Almanya’da 24 Haziran kaygısı”. **Deutsche Welle Türkçe**. 26 Nisan 2018. <https://www.dw.com/tr/almanyada-24-haziran-kayg%C4%B1s%C4%B1/a-43542533> [26.06.2020].

“Almanya’da her iki günde bir İslam düşmanı saldırı”. **Deutsche Welle Türkçe**. 10 Şubat 2020. <https://www.dw.com/tr/almanyada-her-iki-g%C3%BCnde-bir-islam-d%C3%BC%C5%9Fman%C4%B1-sald%C4%B1r%C4%B1/a-52330461> [23.09.2020].

‘Almanya’da terör örgütü PKK’yla bağlantılı iki şirketin yasaklanması memnuniyet verici’. **Anadolu Ajansı**. 14 Şubat 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanyada-terror-orgutu-pkkyla-baglantili-iki-sirketin-yasaklanmasi-memnuniyet-verici/1391940#> [23.09.2020].

“Almanya’dan Ayasofya’nın Statü Değişikliğine Tepkiler”. **Amerika’nın Sesi**. 13 Temmuz 2020. <https://www.amerikanin sesi.com/a/almanya-dan-ayasofya-nin-statusunun-degistirilmesine-tepkiler/5500416.html> [12.09.2020].

“Almanya’dan Kızılay’a 25 milyon euroluk İdlib yardımı”. **Deutsche Welle Türkçe**. 31 Ocak 2020. <https://www.dw.com/tr/almanyadan-k%C4%B1z%C4%B1laya-25-milyon-euroluk-idlib-yard%C4%B1m%C4%B1/a-52216040> [27.06.2020].

“Almanya’dan “uluslararası güvenli bölge” çıkışı”. **Deutsche Welle Türkçe**. 21 Ekim 2019. <https://www.dw.com/tr/almanyadan-uluslararasi%C4%B1-g%C3%BCvenli-b%C3%B6lge-%C3%A7%C4%B1k%C4%B1-%C5%9F%C4%B1/a-50923972> [26.06.2020].

“Almanya’nın 5 soruda İncirlik’ten çekilmesi”. **NTV**. 07 Haziran 2017. <https://www.ntv.com.tr/dunya/almanyadin-5-soruda-incirlikten-cekilmesi,Pz4zQ53HPECj2uPDIX6QuQ> [16.12.2019].

Alpay, Semih. “Suriyeli Mülteci Krizi’nin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikalarına Etkilerinin Analizi”. Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

“Ankara-Berlin hattında diplomasi trafiği”. **Deutsche Welle Türkçe**. 21 Kasım 2016. <https://www.dw.com/tr/ankara-berlin-hatt%C4%B1nda-diplomasi-trafi%C4%B1/a-36461677> [26.06.2020].

“Arap Birliği Suriye ile ilişkileri Kesti”. **TRT Haber**. 12 Şubat 2012. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/arap-birligi-suriye-ile-iliskileri-kesti-28224.html> [29.06.2020].

- “Arap Birliği’nden Suriye’ye yaptırım”. **BBC Türkçe**. 27 Kasım 2011. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/11/111127_arab_syria [29.06.2020].
- “Asimilasyona hayır”. **Deutsche Welle Türkçe**. 24 Mayıs 2014. <https://www.dw.com/tr/asimilasyona-hay%C4%B1r/a-17660423> [25.06.2020].
- Atlıoğlu, Yasin. “Suriye İç Savaşı ve Müzmin Toplumsal Çatışma”. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. c. 73. no. 1 (2018): 129-156.
- Ayvaz, M. Erkut, İbrahim Alboğa. “Barış Pınarı Harekatı’na Yönelik Almanya’nın Yaklaşımı”. **SETA Perspektif**. s. 249 (Ekim 2019): 1-7.
- _____. “Türkiye-Almanya İlişkileri”. **2019’da Türkiye**. ed. Muhittin Ataman ve diğ. İstanbul: SETA, 2020: 91-98.
- “Bahaneleri bize değil, vicdanınıza anlatın”. **Haber Türk**. 2 Kasım 2011. <https://www.haberturk.com/dunya/haber/684709-bahaneleri-bize-degil-vicdaninize-anlatin> [10.11.2020].
- Balıkçı, Arzu. “2005 Yılından Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Temel Sorunlar”. Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Bagger, Thomas. “The World According to Germany: Reassessing 1989”. **The Washington Quarterly**. c. 41. s. 4 (2018): 53-63.
- ““Barselona süreci: Akdeniz için Birlik” girişimi başlatıldı”. Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. 21 Temmuz 2008. <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/barselona-sureci-akdeniz-icin-birlik-girisimi-baslatildi-5580> [02.11.2020].
- “Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ Nazi davasıyla ilgili açıklama yaptı”. **Haber Türk**, 8 Mayıs 2013. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/842682-bozdagdan-aciklama> [24.05.2020].
- Başçeri, Esin Yılmaz. “Almanya’da Sığınmacı Sorunu ve Türkiye-Almanya İlişkileri”. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Besen, Yaşar. “Arap Baharının Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri”. Yüksek Lisans Tezi. Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- “Beş Soruda İncirlik Üssü ve Almanya”. **Deutsche Welle Türkçe**. 16.05.2017. <https://www.dw.com/tr/be%C5%9F-soruda-incirlik-%C3%BCss%C3%BC-ve-almanya/a-38859699> [16.12.2019].
- “Beşinci Üçlü Zirve Toplantısı Ankara’da”. **Anadolu Ajansı**. 16 Eylül 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/besinci-uclu-zirve-toplantisi-ankarada/1584715> [30.06.2020].
- “Berlin’den Ankara’ya: “Uluslararası hukuk zeminine dön””. **Deutsche Welle Türkçe**. 15 Temmuz 2019. <https://www.dw.com/tr/berlinden-ankaraya-uluslararası-hukuk-zeminine-d%C3%B6n/a-49597421> [26.06.2020].

- Biresselioğlu, Mehmet Efe. "Clashing Interests in the Eastern Mediterranean: What About Turkey?". **Insight Turkey**. c. 21. s. 4 (2019): 115-134.
- "BM Genel Kurulu'nda 'Suriye tasarısı' kabul edildi". **Anadolu Ajansı**. 9 Aralık 2016. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-genel-kurulunda-suriye-tasarisi-kabul-edildi/702989#> [30.06.2020].
- "BM: Suriye anayasa komitesi 3. tur görüşmeleri ağustos sonunda başlayabilir". **Anadolu Ajansı**. 16 Haziran 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-suriye-anayasa-komitesi-3-tur-gorushmeleri-agustos-sonunda-baslayabilir-/1879102> [30.06.2020].
- "BM Suriye konusunda uzlaştı: Ateşkes ve müzakere yolu açıldı". BBC Türkçe. 19 Aralık 2015. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151219_bm_suriye_karar [23.06.2020].
- Boyraz, Turgut Alp. "İşgal altındaki Golan Tepeleri İsrail için neden önemli?". **Anadolu Ajansı**. 22 Mart 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/isgal-altindaki-golan-tepeleri-israil-icin-neden-onemli/1425457> [10.11.2020].
- "Böhmernann "Erdoğan şii" için AYM'ye başvurdu". **Deutsche Welle Türkçe**. 19 Aralık 2019. <https://www.dw.com/tr/b%C3%B6hmernann-erdo%C4%9Fan-%C5%9Fiiri-i%C3%A7in-aymye-ba%C5%9Fvurdu/a-51743603> [26.06.2020].
- "Brexit Türkiye İçin Model Değildir". İktisadi Kalkınma Vakfı. 2017. https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=2050&id=2043 [15.11.2020].
- Bulmer, Simon. "Germany and the European Union: Post-Brexit Hegemon?". **Insight Turkey**. c. 20. s. 3 (2018): 11-28.
- Bülbül, Ahmet. "Başbakan Angela Merkel Dönemi Almanya'nın Ortadoğu Politikası". Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Çolak, Mustafa. "Müttefik Almanya ile İhtilaf: Ermeni Meselesi". **History Studies**. c. 5. s. 6 (2013): 149-164.
- Çoştı, Yakup, M. Akif Ceyhan. "DİTİB'in Din Eğitimi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme". **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 8. s. 1 (2015): 39-51.
- Dağdelen, Merve Dilek, Musab Yılmaz. "Fransa'nın Suriye Stratejisi". **SETA Analiz**. s. 307 (Şubat 2020): 1-28.
- Dal, Emel Parlar. "The Contagion of the Syrian Civil War into Turkey Under the Impact of ISIS and YPG Cases: Conditioning Factors and Diffusion Mechanisms". **Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War**. ed. Ö. Z. Oktav, E. Parlar Dal, A. M. Kurşun. Cham: Springer, 2018: 211-233.
- Dartan, Muzaffer. "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Almanya'daki Türk Lobi Gücünün Rolü". **Marmara Avrupa Çalışmaları Dergisi**. c. 20. s. 2 (2012): 141-163.

- Dayangaç, Taşkın. “II.Dünya Savaşı Sonrasında Alman Dış Politikası”. Yüksek Lisans Tezi. Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Dedeoğlu, Beril. “Turkey and the West after the Failed Coup: Possible Scenarios”. **Insight Turkey**. c. 18. s. 3 (2016): 31-42.
- Demirtaş, Birgül, Mahmut Mazlum. “Civilian Powers and the Use of Force: The Evolution of Germany as a ‘Realist Civilian Power’”. **Perceptions**. c. 23. s. 1 (2018): 27-62.
- “Deniz Yücel serbest! Özel uçakla Almanya’ya döndü”. **Hürriyet**. 16 Şubat 2018. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/deniz-yucel-serbest-40744061> [26.06.2020].
- Deşilmek, Enes, Talha İsmail Duman. “Türkiye’nin Suriye ve Lübnan Politikası 2018”. **Türk Dış Politikası Yıllığı**. ed. Burhanettin Duran, Kemal İnät, Mustafa Caner. İstanbul: SETA, 2019: 81-112.
- Dettmer, Jamia. “France Deploys Special Forces in Syria as IS Loses Ground”. **Voice of America**. 9 Haziran 2016. <https://www.voanews.com/middle-east/france-deploys-special-forces-syria-loses-ground> [16.09.2020].
- “Die Welt gazetesi muhabiri Yücel’e 2 yıl 9 ay hapis cezası”. **Anadolu Ajansı**. 16 Temmuz 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/die-welt-gazetesi-muhabiri-yucele-2-yil-9-ay-hapis-cezasi/1912654> [12.09.2020].
- Donald John Trump. Twitter. 19 Aralık 2018. <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/1075397797929775105> [04.07.2020].
- _____. Twitter. 13 Ocak 2019. <https://twitter.com/realdonaldtrump/status/1084584259510304768> [30.06.2020].
- “DSÖ: Salgın 2 yıldan daha az sürecek”. **Bloomberg HT**. 22 Ağustos 2020. <https://www.bloomberght.com/dso-salgın-2-yıldan-daha-az-surecek-2262779> [03.11.2020].
- Durmuş, Çılga. “Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Türkiye’nin Uyumu”. Yüksek Lisans Tezi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- “Dünden bugüne Astana görüşmeleri”. **TRT Haber**. 9 Aralık 2019. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/dunden-bugune-astana-gorusmeleri-445403.html> [03.07.2020].
- “Dünya Geneline Mülteci Sayısında Rekor Artış”. **Amerika’nın Sesi**. 19 Haziran 2019. <https://www.amerikaninsesi.com/a/dunya-geneline-multeci-sayisinda-rekor-artis/4965380.html> [17.12.2019].
- Eliaçık, Zeliha, Tuba Sarıaltın. **Alman Gençlik Dairesi Tarafından Koruma Altına Alınan Türk Kökenli Çocuklar**. 2. bs. İstanbul: SETA Rapor, 2020.

Erdoğan, Seven. “Avrupa Birliği, Almanya ve Türkiye: İlişkilerde Temel Değerler ve Dönüşen Stratejiler, Can Büyükbay, İstanbul, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016), XI+140 sayfa.”. **Mukaddime**. s. 9 (2018): 143-147.

“Erdoğan mülteciler konusunda "adil yük dağılımı" istedi”. **Deutsche Welle Türkçe**. 3 Mart 2020. <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9Fan-m%C3%BClteciler-konusunda-adil-y%C3%BCk-da%C4%9F%C4%B1l%C4%B1m%C4%B1-istedi/a-52618305> [01.07.2020].

“Erdoğan ziyaretinin yankıları sürüyor”. **Deutsche Welle Türkçe**. 11 Mart 2011. <https://www.dw.com/tr/erdo%C4%9F-an-ziyaretinin-yankıları-sürüyor/a-14881633> [24.06.2020].

“Erdoğan’dan Avrupa’ya mesaj: AB’ye tam üyelik için kararlıyız”. **Yeni Şafak**. 9 Mayıs 2020. <https://www.yenisafak.com/gundem/erdogandan-avrupaya-mesaj-abye-tam-uyelik-icin-kararliyiz-3538814> [06.11.2020].

Erşen, Emre. “Evaluating the Fighter Jet Crisis in Turkish-Russian Relations”. **Insight Turkey**. c. 19. s. 4 (2017): 85-103.

“Esad’dan ‘deprem’ uyarısı”. **Al Jazeera Türk**. 30 Ekim 2011. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/esaddan-deprem-uyarisi> [29.06.2020].

Esendik, Tuğba. “Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyeliği Çerçevesinde Angela Merkel Dönemi Türk-Alman Siyasi Çatışmaları”. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

European External Action Service. **60 Years of EU in the World**. 2017.

“European Political Co-operation”. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/European_Political_Co-operation [02.11.2020].

Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası. 1949.

“Foreign population by selected citizenships and years”. Destatis Statistisches Bundesamt. https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Migration-Integration/_node.html [17.12.2019].

“Fransa Tarihinin En Uzun OHAL’i”. **Anadolu Ajansı**. 25 Mayıs 2017. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransa-tarihinin-en-uzun-ohali-/826549#> [16.09.2020].

“Fransız askerleri Suriye’de ABD himayesinde varlık gösteriyor”. **Anadolu Ajansı**. 19 Kasım 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransiz-askerleri-suriyede-abd-himayesinde-varlik-gosteriyor/1649595> [16.09.2020].

“Gabriel: Brexit, Türkiye için model olabilir”. **Sputnik Türkiye**. 26 Aralık 2017. <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201712261031559104-gabriel-turkiye-brexit-model/> [12.09.2020].

- “General Assembly Adopts Resolution Strongly Condemning ‘Widespread and Systematic’ Human Rights Violations by Syrian Authorities”. United Nations. <https://www.un.org/press/en/2012/ga11207.doc.htm> [29.06.2020].
- “Geri Kabul Antlaşması”. Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu. <https://www.avrupa.info.tr/tr/geri-kabul-anlasmasi-6895#> [13.12.2019].
- Görücü, Kutluhan. “Türkiye-Suriye İlişkileri”. **2019’da Türkiye**. ed. Muhittin Ataman, Kadir Üstün ve diğ. İstanbul: SETA, 2020: 164.
- Guliyeva, Aysel. “Suriye İç Savaşı ve Rusya’nın Suriye İç Savaşındaki Rolü”. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- “Gül ve Wulff’dan ilişkileri derinleştirme mesajı”. **Deutsche Welle Türkçe**. 20 Eylül 2011. <https://www.dw.com/tr/g%C3%BCl-ve-wulffdan-ili%C5%9Fkileri-derinle%C5%9Firme-mesaj%C4%B1/a-15399003> [24.06.2020].
- Güngörmez, Oğuz. “Türkiye-AB İlişkileri”. **2019’da Türkiye**. ed. Muhittin Ataman ve diğ. İstanbul: SETA, 2020: 72-77.
- Gürsoy, Yaprak. **Brexit: Türkiye-Birleşik Krallık-AB İlişkilerinde Siyasi ve Ekonomik Riskler ve Fırsatlar**. İstanbul: DEİK Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2019.
- “Halk ayaklanması "bir" sloganla başladı”. **Anadolu Ajansı**. 14 Mart 2012. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/halk-ayaklanmasi-bir-sloganla-basladi/377401#> [29.06.2020].
- Havlova, Radka, Kristyna Tamchynova. “The Uncertain Role of the EU Countries in the Syrian Refugee Crisis”. **Insight Turkey**. c. 18. s. 2 (2016): 85-106.
- Hibbs, Mark. “Uranium Enrichment Program in Syria?”. **Carnegie Endowment**. (Kasım 2011): 1-3.
- Hintz, Lisel. “Rethinking Turkey’s ‘Rapprochements’: Trouble with Germany and Beyond”. **Survival**. c. 61. s. 3 (2019): 165-186.
- International Crisis Group. **Ways out of Europe’s Syria Reconstruction Conundrum**. Report no. 209, Brüksel/Beyrut/Amman: 25 Kasım 2019.
- “Interview With Syrian President Bashar al-Assad”. **The Wall Street Journal**. 31.01.2011. <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703833204576114712441122894> [16.11.2020].
- “İçişleri Bakanı Soylu: DEAŞ’ın çok önemli bir adamını Suriye’de ele geçirdik”. **Anadolu Ajansı**. 13 Kasım 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/politika/icisleri-bakani-soylu-deasin-cok-onemli-bir-adamini-suriyede-ele-gecirdik/1643667> [23.09.2020].

- “İdlib Ateşkesi maddeleri neler? Ateşkes bu gece başlıyor!”. **Sözcü**. 5 Mart 2020. <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/idlib-ateskesi-maddeleri-neler-ateskes-bu-gece-basliyor-5663353/> [23.06.2020].
- İnat, Kemal. “Dinleme Skandalı Gölgesinde Türk-Alman İlişkileri”. **SETA Perspektif**. s. 67 (Eylül 2014): 1-5.
- “İsrail, Suriye askeri tesisini vurdu”. **Al Jazeera Türk**. 5 Mayıs 2013. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/israil-suriye-askeri-tesisini-vurdu> [29.06.2020].
- “İsrail, Suriye’yi vurdu”. **CNN Türk**. 24 Mart 2013. <https://www.cnnturk.com/2013/dunya/03/24/israil.suriyeyi.vurdu/701397.0/index.html> [29.06.2020].
- “İstanbul’da dördürlü Suriye zirvesi düzenlendi: Yıl sonuna kadar anayasa komisyonu kurulması hedefleniyor”. **BBC Türkçe**. 27 Ekim 2018. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46004555> [04.07.2020].
- İşyar, Ömer Göksel. “Suriye İç Savaşı’nda PYD’nin Aktörleşmesinin Başlıca Nedenleri”. **Bilge Strateji**. c. 9. s. 16 (2017): 33-67.
- Kale, Başak. “The Limits of an International Burden-sharing Approach: The Syrian Refugee Protection Crisis and Its Consequences on Turkey’s Refugee Policy”. **Perceptions**. c. 22. s. 4 (2017): 55-84.
- Kandemir, Orhan, Selin Purtul, Derya Ayhan. “Siyasi Kriz Sürecinde Türkiye-Almanya Ekonomik İlişkileri: Dış Ticaret, Doğrudan Yatırım ve Turizm”. **Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**. c. 3. s. 3 (2018): 634.
- Kankılıç, Ahmet Muhsin. “Turkey and Germany Relations in the Framework of Syrian Refugee Crisis”. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Kayabaşı, Yunus. “Suriye İç Savaşında Yerel Aktörlerin Rolü ve Türkiye’nin Suriye İhtilafına Yaklaşımı (2011-2018)”. Yüksek Lisans Tezi. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Kazdal, Melih. “İran’ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak”. **Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi**. c. 1. s. 1 (2018): 1-15.
- Khatib, Lina. **The Islamic State’s Strategy**. Beyrut: Carnegie Endowment, Haziran 2015.
- Keskin, Bünyamin, M. Erkut Ayvaz. “Almanya’da Türkiye ve 15 Temmuz Darbe Girişimi Etkisi”. **SETA Analiz**. s. 182 (Ocak 2017): 1-60.
- Keskin, Kazım. “Almanya”. **Avrupa’da PKK Yapılanması**. ed. Enes Bayraklı, Hasan Basri Yalçın, Murat Yeşiltaş. İstanbul: SETA, 2019: 37-126.

Kiraz, Sami. “Suriye İç Savaşı Sırasındaki Türk Dış Politikasının Neoklasik Realizmin Bakış Açısından Analizi (2011-2017)”. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

“Koalisyon metninde vize muafiyeti ve yeni fasıla izin yok”. **Deutsche Welle Türkçe**. 12 Ocak 2018. <https://www.dw.com/tr/koalisyon-metninde-vize-muafiyeti-ve-yeni-fas%C4%B1la-izin-yok/a-42132809> [26.06.2020].

“Koronavirüs Türkiye’deki mültecileri nasıl etkiliyor? “Sosyal mesafe” kuralı uygulanabiliyor mu?”. **Euronews**. 17 Mart 2020. <https://tr.euronews.com/2020/03/17/koronavirus-turkiye-deki-multecileri-nasil-etkiliyor-sosyal-mesafe-kural-uygulanabiliyor-m> [03.11.2020].

Koşar, Alaiddin. “Türkiye’nin Son 10 Yılda En Çok İhracat ve İthalat Yaptığı Ülkelerin Hiyerarşik Kümeleme Analizi İle Gruplandırılması ve Değerlendirilmesi”. **Bucak İşletme Fakültesi Dergisi**. c. 1. s. 1 (2018): 17-28.

Kösebalaban, Hasan. “Turkey and the New Middle East: Between Liberalism and Realism”. **Perceptions**. c. 16. s. 3 (2011): 93-114.

“Körfez’in Türkiye karşıtı politikalarında yeni sahne Suriye”. **Anadolu Ajansı**. 21 Nisan 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/korfezin-turkiye-karsiti-politikalarinda-yeni-sahne-suriye/1812837> [30.06.2020].

“Kramp-Karrenbauer: Türk-Rus planı barış getirmeyecek”. **Deutsche Welle Türkçe**. 24 Ekim 2019. <https://www.dw.com/tr/kramp-karrenbauer-t%C3%BCrk-rus-plan%C4%B1-bar%C4%B1%C5%9F-getirmeyecek/a-50975790> [26.06.2020].

Kurt, Veysel. “Fransız Mandacılığından İç Savaşa Suriye’de Ordu ve Siyaset”. **Orta Doğu’da Ordu ve Siyaset**. ed. Veysel Kurt. İstanbul: SETA, 2017: 163-186.

Levite, Ariel. “An Israeli Perspective on Syria”. **Carnegie Endowment**. (Haziran 2014): 1-3.

Malek, Alia. “The Road to Germany: 2400\$”. **Foreign Policy**. 29 Ocak 2016. <https://foreignpolicy.com/2016/01/29/the-road-to-germany-2400-refugee-syria-migrant-germany-nonfiction-comic/#:~:text=Each%20of%20the%20millions%20of,jobs%20in%20a%20crumbling%20economy> [25.09.2020].

Medzihorsky, Juraj, Milos Popovic, Erin K. Jenne. “Rhetoric of civil conflict management: United Nations Security Council debates over the Syrian civil war”. **Research and Politics**. c. 4. s. 2 (2017): 1-10.

Mercan, Muhammed Hüseyin. “1970’ten Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri”. **Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye: İç ve Dış Politika**. ed. M. Akif Okur, Nuri Salık. İstanbul: Nobel, 2016: 239-262.

_____. “Modern Suriye’de Anayasal Gelişmeler”. **Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye: İç ve Dış Politika**. ed. M. Akif Okur, Nuri Salık. İstanbul: Nobel, 2016: 99-122.

- _____. **Müslüman Kardeşler'in Yükselişi ve Düşüşü**. İstanbul: İLEM Yayınları, 2019.
- _____. "Suriye Dış Politikası ve Ulusal Çıkar: 1990-2010". Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- "Merkel, AB-Türkiye mutabakatını kurtarabilecek mi?". **Deutsche Welle Türkçe**. 30 Ocak 2020. <https://www.dw.com/tr/merkel-ab-t%C3%BCrkiye-mutabakat%C4%B1n%C4%B1-kurtarabilecek-mi/a-52190157> [27.06.2020].
- "Merkel: Avrupa ordusu için ilk adım atıldı". **TRT Haber**. 22 Ocak 2019. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/merkel-avrupa-ordusu-icin-ilk-adim-atildi-402134.html> [26.09.2020].
- "Merkel hükümetinin Türkiye ikilemi". **Deutsche Welle Türkçe**. 08 Ekim 2019. <https://www.dw.com/tr/merkel-h%C3%BCk%C3%BCmetinin-t%C3%BCrkiye-ikilemi/a-50742755> [26.06.2020].
- "Merkel: Türkiye yakın bir gelecekte AB üyesi olamaz". **Deutsche Welle Türkçe**. 11 Ocak 2019. <https://www.dw.com/tr/merkel-t%C3%BCrkiye-yak%C4%B1n-bir-gelecekte-ab-%C3%BCyesi-olamaz/a-47041316> [26.06.2020].
- "Merkel'den Suriye'de güvenli bölge önerisi". **Deutsche Welle Türkçe**. 3 Mart 2020. <https://www.dw.com/tr/merkelden-suriyede-g%C3%BCvenli-b%C3%B6lge-%C3%B6nerisi/a-52628578> [03.03.2020].
- "Merkel'den Türkiye'ye "harekâta son verin" çağrısı". **Deutsche Welle Türkçe**. 15 Ekim 2019. <https://www.dw.com/tr/merkelden-t%C3%BCrkiyeye-harek%C3%A2ta-son-verin-%C3%A7a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1/a-50844167> [26.06.2020].
- "Middle East: Syria". Central Intelligence Agency, The World Factbook. 29 Ağustos 2018. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html> [07.12.2019].
- Mogherini, Federica. "Foreword by Federica Mogherini". **Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe**. (Haziran 2016): 3-6.
- Najimdeen, Bakare. "Middle East Refugees' Crisis: Europeans' Three Dimensional Approaches". **Policy Perspectives**. c. 13. s. 2 (2016): 63-91.
- Nas, Çiğdem. "The EU's Approach to the Syrian Crisis: Turkey as a Partner?". **Uluslararası İlişkiler**. c. 16. s. 62 (2019): 45-64.
- "No: 164, 12 Haziran 2019, Son Dönemde Yurtdışında Gerçekleşen Cami Saldırıları Hk.". T.C. Dışişleri Bakanlığı. 12 Haziran 2019. http://www.mfa.gov.tr/no_164_-son-donemde-yurtdisinda-gerceklesen-cami-saldirilari-hk.tr.mfa [16.11.2020].
- "No: 30, 30 Ocak 2018, Soçi'deki Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'nin Sonuçları Hk.". T.C. Dışişleri Bakanlığı. http://www.mfa.gov.tr/no_-30_-socideki-suriye-ulusal-diyalog-kongresinin-sonuclari-hk.tr.mfa [23.06.2020].

- Oğultürk, M. Cem, Ferhat Dağıstan. “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Almanya’nın Balkanlar’a Etkisi”. **Savunma Bilimleri Dergisi**. c. 16. s. 1 (Mayıs 2017):33-56.
- Oğuzlu, Tarık. “Arap Baharı ve Yansımaları”. **Ortadoğu Analiz**. c. 3. s. 36 (2011):8-16.
- O’Hanlon, Michael E. “Deconstructing Syria A Confederal Approach”. **Brookings Institution**. (16 Eylül 2016): 1-11. <https://www.brookings.edu/research/deconstructing-syria-a-confederal-approach/> [07.11.2020].
- Oktav, Özden Zeynep. “Understanding Iran’s Approach to Violent Non-state Actors: The ISIS and YPG Cases”. **Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War**. ed. Ö. Z. Oktav, E. Parlar Dal, A. M. Kurşun. Cham: Springer, 2018: 193-210.
- Okur, Mehmet Akif, Nuri Salık. “Osmanlı İdaresi ve Fransız Manda Yönetimi Altında Suriye”. **Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye: İç ve Dış Politika**. ed. M. Akif Okur, Nuri Salık. İstanbul: Nobel, 2016: 1-28.
- Oran, Baskın. **Türk Dış Politikası Cilt 1**. İstanbul: İletişim, 2013.
- Örki, Armağan, Sinem Yüksel Çendek. “Arap Baharı Sürecinde Libya, Suriye ve Yemen’de Yaşanan İç Savaşlar”. **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**. c. 10. s. 1 (2019): 42-58.
- Özay, Nihan. “Suriye İç Savaşı ve Devlet Dışı Silahlı Aktörlerin Sorumluluğu”. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Özcan, Mesut. “Turkish Foreign Policy under the AK Party”. **Insight Turkey**. c. 19. s. 2 (2017): 9-19.
- Özer, Yonca, Fatmanur Kaçar. “The EU’s Stance Toward VNSAs During the Syrian Crisis: YPG and ISIS Cases”. **Violent Non-state Actors and the Syrian Civil War**. ed. Ö. Z. Oktav, E. Parlar Dal, A. M. Kurşun. Cham: Springer, 2018: 173-192.
- Özkan, Behlül. “Relations between Turkey and Syria in the 1980’s and 1990’s: Political Islam, Muslim Brotherhood and Intelligence Wars”. **Uluslararası İlişkiler**. c. 16. s. 62 (2019): 5-25.
- Öztürkler, Harun. “Arap Baharı’nın Ekonomik Analizi”. **Akademik Orta Doğu**. c. 8. s. 2 (2014): 1-16.
- Putin, Vladimir V. “A Plea for Caution From Russia”. **New York Times**. 11 Eylül 2013. <https://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html> [29.06.2020].
- “Putin: Suriye'deki uçağımız kazaen düşürüldü, Türkiye ile yaşadığımız farklıydı”. **BBC Türkçe**. 18 Eylül 2018. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45559104> [30.06.2020].

“Putin’den Suriye İçin 4 Maddelik Plan”. **TRT Haber**. 24 Temmuz 2012. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/putinden-suriye-icin-4-maddelik-plan-49558.html> [29.06.2020].

Reiners, Wulf, Funda Tekin. “Taking Refuge in Leadership? Facilitators and Constraints of Germany’s Influence in EU Migration Policy and EU-Turkey Affairs during the Refugee Crisis (2015–2016)”. **German Politics**. c. 29. s. 1 (2019): 1-16.

Roberts, David. **The Ba’th and the Creation of Modern Syria**. New York: Routledge, 1987.

Rubin, Alissa J., Farnaz Fassihi, Eric Schmitt and Vivian Yee. “Iran Fires on U.S. Forces at 2 Bases in Iraq, Calling it ‘Fierce Revenge’”. **New York Times**. 7 Ocak 2020. <https://www.nytimes.com/2020/01/07/world/middleeast/iran-fires-missiles-us.html#:~:text=%E2%80%9CThe%20fierce%20revenge%20by%20the,where%20American%20troops%20are%20stationed.> [06.07.2020].

“Rusya Federasyonu, Türkiye Cumhuriyeti ve İran İslam Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlarının Suriye İhtilafının Sonlandırılmasına Matuf Siyasi Süreci Yeniden Canlandırmak İçin Mutabık Kaldıkları Adımlara İlişkin Ortak Açıklama, 20 Aralık 2016, Moskova”. T.C. Dışışleri Bakanlığı. 2020. http://www.mfa.gov.tr/rusya-federasyonu_-turkiye-cumhuriyeti-ve-iran-islam-cumhuriyeti-disisleri-bakanlarinin-suriye-ihtilafinin-sonlandirilmesine-mat.tr.mfa [03.07.2020].

“Rusya: İsrail’in Suriye’ye ‘saldırısı’ kabul edilemez”. **BBC Türkçe**. 31 Ocak 2013. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/01/130131_syria_israel_russia [29.06.2020].

“Rusya ile Suriye mutabakatı! İşte 10 maddelik anlaşma”. **CNN Türk**. 22 Ekim 2019. <https://www.cnnturk.com/turkiye/rusya-ile-suriye-mutabakati-iste-10-maddelik-anlasma> [30.06.2020].

“Rusya’dan Suriye’ye silah yok”. **Anadolu Ajansı**. 9 Temmuz 2012. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusyadan-suriyeye-silah-yok/356665> [29.06.2020].

Salık, Nuri. “Beşşar Esed Döneminde Toplumsal Muhalefet ve İç Savaş”. **Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye: İç ve Dış Politika**. ed. M. Akif Okur, Nuri Salık. İstanbul: Nobel, 2016: 31-65.

“Seehofer: Biz Türkiye’ye her konuda destek olmaya hazırız”. **Deutsche Welle Türkçe**. 4 Ekim 2019. <https://www.dw.com/tr/seehofer-biz-t%C3%BCrkiye-her-konuda-destek-olmaya-haz%C4%B1r%C4%B1z/a-50693675> [23.09.2020].

Sekmen, Zikriye Sevdâ. “Türkiye’ye Yönelik Değişen ve Derinleşen Tehditler: Suriye ve Irak’ta DAESH Terörünün Kökleşmesi”. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

- “Steinmeier, Türk-Alman Stratejik Diyalogu İçin Türkiye’ye Gidiyor”. **Haberler.com**. 17 Haziran .2014. <https://www.haberler.com/steinmeier-turk-alman-stratejik-diyalogu-icin-6162823-haberi/> [15.12.2019].
- “Suriye Anayasa Komitesi ikinci tur toplantıları ölü doğdu”. **Anadolu Ajansı**. 13 Aralık 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/suriye-anayasa-komitesi-ikinci-tur-toplantilari-olu-dogdu-/1672714> [30.06.2020].
- “Suriye Anayasa Komitesi ilk kez toplandı”. **Anadolu Ajansı**. 30 Ekim 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-anayasa-komitesi-ilk-kez-toplandi/1630742> [30.06.2020].
- “Suriye iç savaşı 9. yılına girdi”. **Anadolu Ajansı**. 14 Mart 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/13618> [24.06.2020].
- “Suriye iç savaşı 10’uncu yılına giriyor”. **Anadolu Ajansı**. 14 Mart 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/17754> [16.11.2020].
- “Suriye müzakereleri: Astana görüşmeleri hakkında merak edilenler”. **BBC Türkçe**. 19 Ocak 2017. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38661085> [01.07.2020].
- “Suriye’de İsrail Saldırıları Amaçları ve Boyutları”. Jusoor for Studies. 21 Temmuz 2017. <https://jusoor.co/details/--Suriye%E2%80%99de-%C4%B0srail-Sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1-Ama%C3%A7lar%C4%B1-ve-Boyutlar%C4%B1/310/tr> [14.11.2020].
- “Suriyeli Kürtler ABD’den muafiyet istiyor”. **Deutsche Welle Türkçe**. 22 Haziran 2020. <https://www.dw.com/tr/suriyeli-k%C3%BCrtler-abdden-muafiyet-istiyor/a-53897896> [27.06.2020].
- “Suriyeli Kürtlerden siyasi birlik hamlesi”. **Deutsche Welle Türkçe**. 22 Mayıs 2020. <https://www.dw.com/tr/suriyeli-k%C3%BCrtlerden-siyasi-birlik-hamlesi/a-53536283> [26.06.2020].
- “Suriyelilerin %62’si gitmek istemiyor”. **Milliyet**. 18 Aralık 2016. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/suriyelilerin-62-si-gitmek-istemiyor-2363610> [02.11.2020].
- “Suriye’ye 9 Yaptırım Kararı”. **TRT Haber**. 30 Kasım 2011. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/suriyeye-9-yaptirim-karari-18198.html> [29.06.2020].
- “Suriye’ye BM baskısını arttırma girişimi veto edildi”. **BBC Türkçe**. 5 Ekim 2011. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/10/111005_syria_un [23.06.2020].
- “Suudi Arabistan, Türkiye’nin Suriye’den çıkmasını istedi”. **Ensonhaber**. 15 Ocak 2020. <https://www.ensonhaber.com/gundem/suudi-arabistan-turkiyenin-suriyeden-cikmasini-istedi> [30.06.2020].
- “Suudi Arabistan’dan DSG’nin kontrol ettiği bölgeler için ABD’ye 100 milyon dolar yardım”. **Sputnik Türkiye**. 17 Ekim 2018.

<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201810171035698037-suudi-arabistan-dsg-abd-dolar/> [30.06.2020].

“Şii-Sünni kavgası ortaçağa götürür”. **Hürriyet**. 16 Ağustos 2012. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sii-sunni-kavgasi-ortacaga-goturur-21239246> (29.06.2020).

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. Twitter, 5 Haziran 2020, <https://twitter.com/iletisim/status/1269003599784415232> [01.07.2020].

_____. Twitter, 27 Haziran 2020, <https://twitter.com/iletisim/status/1276915894917181441/photo/1> [01.07.2020].

_____. Twitter. 25 Temmuz 2020. <https://twitter.com/iletisim/status/1287055086733217792> [01.07.2020].

Tekin, Gökhan. “AK Parti Dönemi Türkiye-Almanya İlişkileri”. Yüksek Lisans Tezi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

“Tornadolar İncirlik’e konuşlanacak”. **Deutsche Welle Türkçe**. 4 Aralık 2015. <https://www.dw.com/tr/tornadolar-incirlike-konu%C5%9Flanacak/a-18894493> [26.06.2020].

Trenin, Dmitri. “The Mythical Alliance”. **Carnegie Endowment**. (Şubat 2013): 1-30.

“Trump’tan Türkiye’ye yaptırım tehdidi”. **Haber Türk**. 7 Ekim 2019. <https://www.haberturk.com/son-dakika-trump-tan-turkiye-ye-yaptirim-tehdidi-2528800> [30.06.2020].

Tulgar, Sami. “Geçmişten Günümüze Türkiye-Almanya İlişkileri”. Yüksek Lisans Tezi. Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Turhan, Ebru. “The Implications of the Refugee Crisis for Turkish-German Relations: An Analysis of the Critical Ebbs and Flows in the Bilateral Dialogue”. **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**. c. 13. s. 49 (2018): 197-210.

“Turizmde milyonlar geçidi”. **Yeni Şafak**. 18 Şubat 2019. <https://www.yenisafak.com/ekonomi/turizmde-milyonlar-gecidi-3446809> [9.12.2019].

“Türk-Alman ilişkilerinde bir yıl”. **Deutsche Welle Türkçe**. 28 Aralık 2011. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrk-alman-ili%C5%9Fkilerinde-bir-y%C4%B1l/a-15631254> [24.06.2020].

“Türk-Alman ilişkilerinin son iki yılı”. **Deutsche Welle Türkçe**. 6 Ocak 2018. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrk-alman-ili%C5%9Fkilerinin-son-iki-y%C4%B1l/a-42047023> [26.06.2020].

- “Türkiye-Almanya Federal Cumhuriyeti Siyasi ve Ekonomik İlişkileri”. T.C. Dışışleri Bakanlığı. 2020. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-almanya_-siyasi-iliskileri.tr.mfa [15.11.2020].
- “Türkiye–Almanya Stratejik Diyalog Mekanizması’nın ilk toplantısı Berlin’de gerçekleştirildi.”. T.C. Dışışleri Bakanlığı. 2013. http://www.mfa.gov.tr/turkiye-almanya-stratejik-diyalog-mekanizmasi_nin-ilk-toplantisi-berlin_de-gerceklestirildi.tr.mfa [14.10.2020].
- “Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı ile Almanya Federal Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı Arasında Stratejik Diyalog Mekanizması Kurulmasına İlişkin Ortak Bildiri, 12 Mayıs 2013, Berlin, 2013”. T.C. Dışışleri Bakanlığı. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-ile-almanya-federal-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-arasinda-stratejik-diyalog-mekanizma.tr.mfa> [14.10.2020].
- “Türkiye huzur ve güvenliğin, Esed ve destekçileri ise savaşın peşinde”. **Anadolu Ajansı**. 3 Şubat 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/17195> [24.06.2020].
- “Türkiye ile Almanya Yapay Zekada İşbirliği Yapacak”. **Deutsche Welle Türkçe**. 22 Ağustos 2019. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiye-ile-almanya-yapay-zekada-i%C5%9Fbirli%C4%9Fi-yapacak/a-50125556> [23.09.2020].
- “Türkiye Fırat’ın Doğusuna Harekatı Bekletecek”. **Amerika’nın Sesi**. 21 Aralık 2018. <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiye-firat-in-dogusuna-harekati-bekletecek-erdogan-suriye-operasyon/4710630.html> [04.07.2020].
- “Türkiye ve Rusya Suriye’de ateşkes için anlaştı”. **Euronews**. 28 Aralık 2016. <https://tr.euronews.com/2016/12/28/turkiye-ve-rusya-suriye-de-ateskes-icin-anlasti> [16.11.2020].
- “Türkiye ve Suriye istihbaratlarının üst düzey görüşmesi ne anlama geliyor?”. **BBC Türkçe**. 15 Ocak 2020. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-51127829> [01.07.2020].
- “Türkiye'deki mülteciler sınır kapılarına yöneliyor”. **Deutsche Welle Türkçe**. 28 Şubat 2020. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyedeki-m%C3%BClteciler-s%C4%B1n%C4%B1r-kap%C4%B1lar%C4%B1na-y%C3%B6neliyor/a-52568694> [01.07.2020].
- “Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Haziran 2020”. Mülteciler Derneği. 20 Haziran 2020. <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> [01.07.2020].
- “Türkiye'ye 344,6 milyon euroluk muharebe silahı”. **Deutsche Welle Türkçe**. 23 Haziran 2020. <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyeye-3446-milyon-euroluk-muharebe-silah%C4%B1/a-53904160> [27.06.2020].
- “Türkiye’ye Yaptırım Ters Teper”. **Hürriyet**. 15 Ekim 2019. <https://www.hurriyet.com.tr/avrupa/turkiyeye-yaptirim-ters-teper-41351065> [18.09.2020].

- Uluslararası Af Örgütü. **Siyasi Bir Oyunun Ortasında Kalanlar**. Londra: 2020. <https://amnesty.org.tr/public/uploads/files/S%C4%B0YAS%C4%B0%20B%C4%B0R%20OYUNUN%20ORTASINDA%20KALANLAR-FINAL.pdf> [19.10.2020].
- Ülgen, Sinan. “NATO’s Southern Strategy at a Crossroads”. **Carnegie Endowment**. (7 Aralık 2017): 1-6.
- van Dam, Nikolaos. **Destroying a Nation: The Civil War in Syria**. Londra: I.B. Tauris, 2017.
- _____, Nikolaos. “Sectarian and Regional Factionalism in the Syrian Political Elite”. **The Middle East Journal**. c. 32. s. 2 (1978): 201-210.
- Wehrey, Frederic. “Gulf Calculations in the Syrian Conflict”. **Carnegie Endowment**. (Haziran 2014): 1-4.
- Witte, Griff, Luisa Beck. “German far-right leader says Merkel’s refugee policy enabled his party’s rise”. **The Washington Post**. 23 Eylül 2017. https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2017/09/23/german-far-right-leader-says-merkels-refugee-policy-enabled-his-partys-rise/?utm_term=.0bb44e9256f3 [02.11.2020].
- Yahya, Maha. **Refugees in the Making of an Arab Regional Disorder..** Beyrut: Carnegie Endowment, Kasım 2015.
- “Yargıtay 16. Ceza Dairesinden FETÖ üyeliği kriterleri”. **Anadolu Ajansı**. 8 Mart 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/yargitay-16-ceza-dairesinden-feto-uyeligi-kriterleri/1758356#> [24.09.2020].
- Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı. **15 Temmuz Türkiye’de Gerçekleşen 15 Temmuz Darbe Girişiminin Arkasındaki Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ)**. Ankara: 2017.
- Yavuz, Özge. “Temel Parametreler ve Farklılaşan Dinamikler Çerçevesinde Suriye-Türkiye İlişkileri”. **Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye: İç ve Dış Politika**. ed. M. Akif Okur, Nuri Salık. İstanbul: Nobel, 2016: 313-340.
- Yeneroğlu, Mustafa. “Political Relations between Turkey and Germany”. **Insight Turkey**. c. 18. s. 1 (2016): 11-18.
- _____. “Turkish-German Challenges in the Light of German Federal Elections”. **Insight Turkey**. c. 20. s. 1 (2018): 53-69.
- Yenikeçeci, Muhittin. “Dış Politika Analizinde Neo Klasik Realist Yaklaşım: Türkiye’nin Suriye Politikası”. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Yıldız, Gültekin. “Hibrit Savaş ne kadar Post-modernidir? Avrasya Askeri Tarihine Yeniden Bakış”. **Savaşın Değişen Modeli: Hibrit Savaş**. ed. Yücel Özel, Erhan İnaltekin. İstanbul: Milli Savunma Üniversitesi Basımevi, 2018: 21-27.

“YPG PKK ile Ne Kadar Bağlantılı?”. **Deutsche Welle Türkçe**. 22 Ocak 2018. <https://www.dw.com/tr/ypg-pkk-ile-ne-kadar-ba%C4%9Flant%C4%B1%C4%B1/a-42261886> [17.12.2019].

“Yunanistan, Türkiye sınırında güvenlik önlemlerini artırıyor: Duvar, kameralar ve daha çok sınır muhafızı”. **BBC Türkçe**. 21 Ekim 2020. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54629589> [03.11.2020].

Yurulmaz, Ersin. “PYD’nin Türkiye Ulusal Güvenliğine Mevcut ve Olası Yansımaları”. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Altınbaş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Yücel, Hasan. “Türk-Amerikan İlişkilerinde S-400 Krizi”. **SETA Analiz**. s. 302 (Ocak 2020): 1-27.

_____. “Süleymani Operasyonu: Meşru Müdafaa mı Stratejik Tercih mi?”. **SETA Analiz**. s. 309 (Şubat 2020): 1-18.

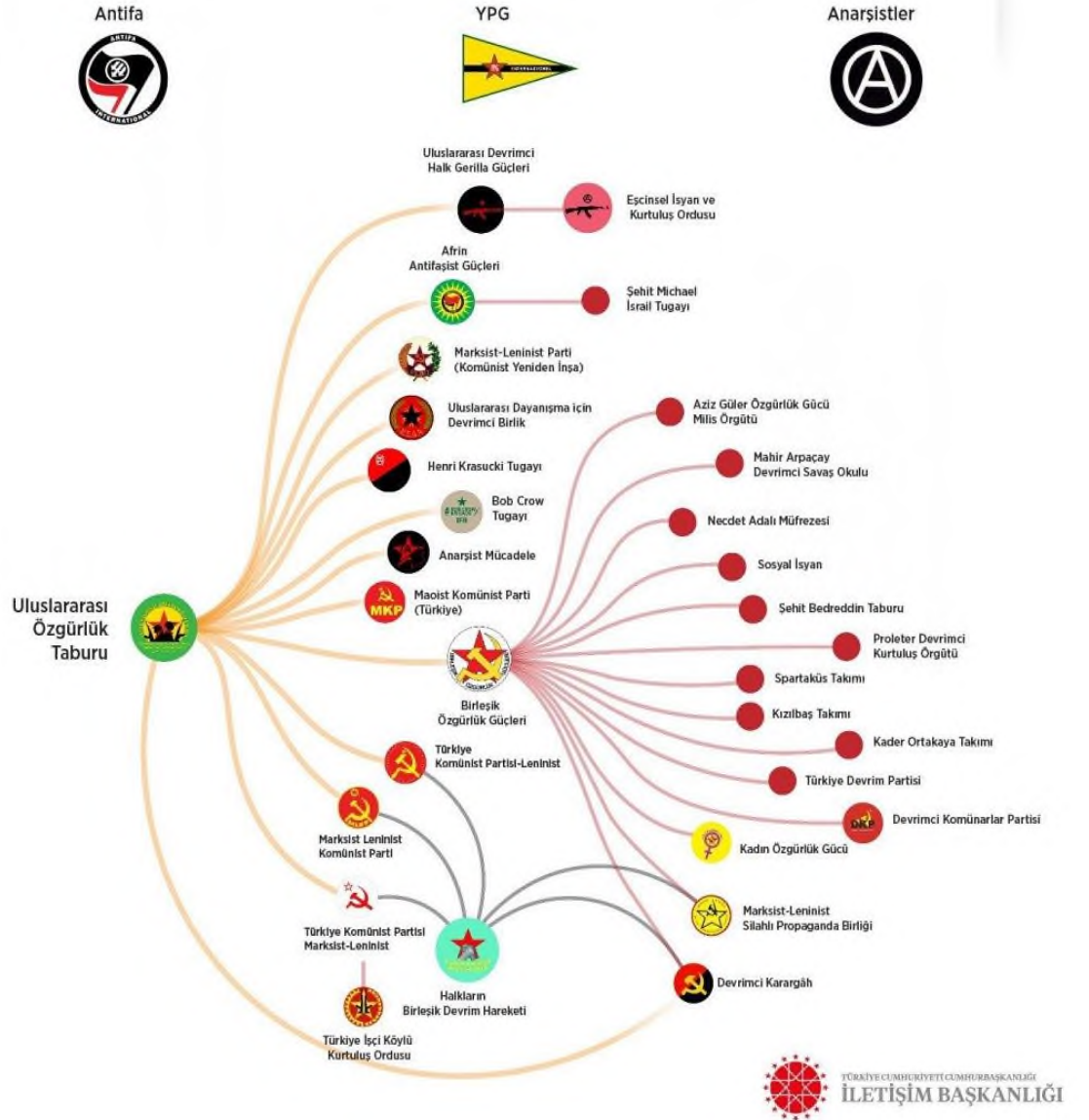
“Yüzlerce Suriyeli güvenli hayat hayali peşinde Akdeniz’de can verdi”. **Anadolu Ajansı**. 15 Mart 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/13649> [24.06.2020].

EKLER

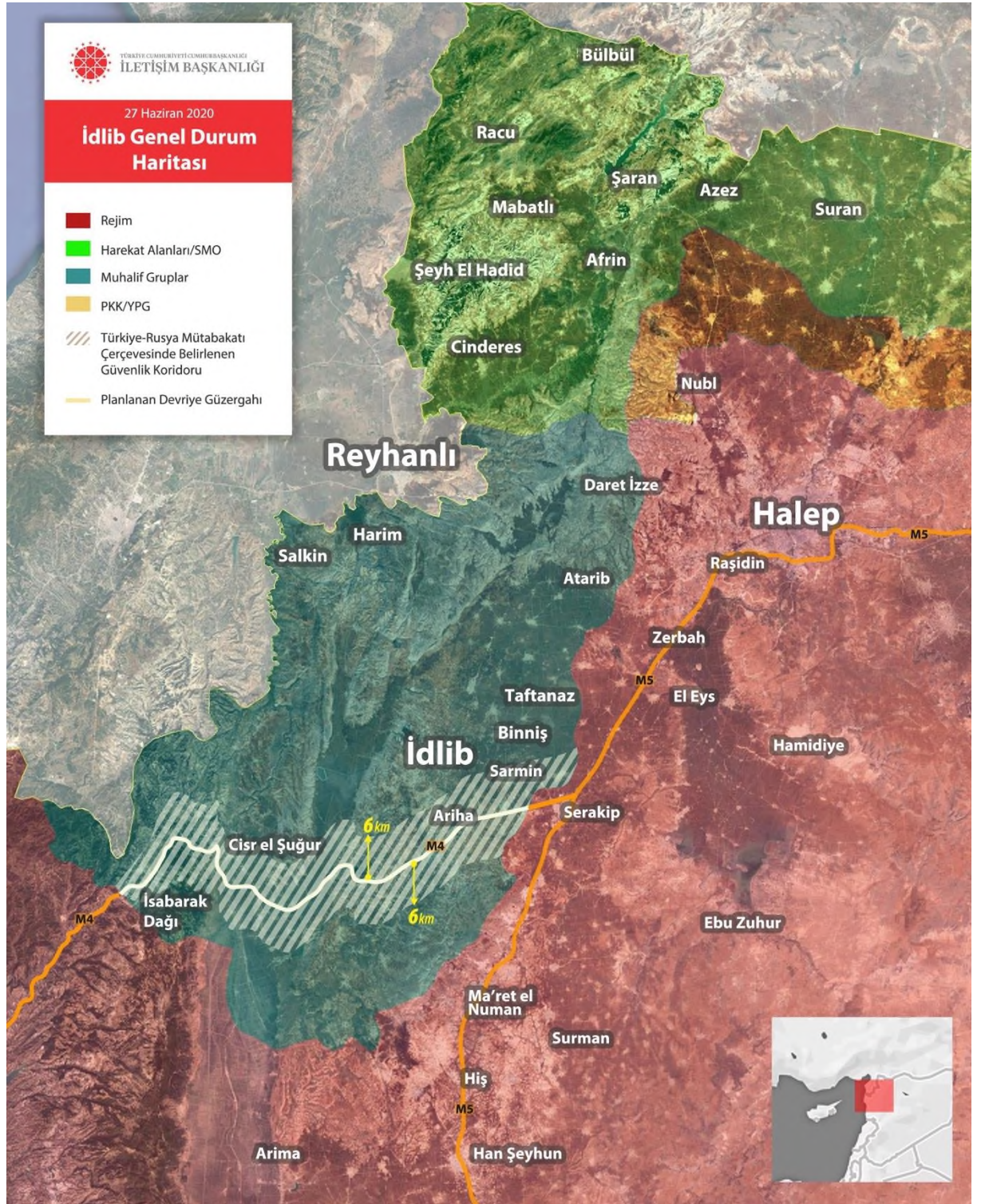
Ek 1. Suriye’de bulunan radikal sol gruplar ve terör örgütleri hakkında liste:

Suriye’de Radikal Sol Gruplar ve Terör Örgütleri

Suriye

Ek 2. 27 Haziran 2020 itibariyle Bahar Kalkamı Harekât Bölgesi / İdlib:

Ek 3. Türkiye-Almanya arasında Devlet ve Hükümet Başkanı Düzeyindeki görüşmeler tablosu (2011-2020)*:

Tarih	Mekan	Taraflar	Konu
27.02.2011- 01.03.2011	Hannover, Almanya	Erdoğan- Merkel	CeBIT Bilişim Fuarı açılışı
21.09.2011	Berlin, Almanya	Gül-Merkel/Wulff	Arap Baharı, Türkiye-İsrail gerilimi, AB adaylık süreci, Türklerin entegrasyonu
01.11.2011- 02.11.2011	Berlin, Almanya	Erdoğan-Merkel	Türkiye ile Almanya arasındaki göçün 50'inci yıldönümü kutlamaları
30.10.2012- 31.10.2012	Berlin, Almanya	Erdoğan-Merkel	Türkiye'nin Berlin Büyükelçiliği'nin yeni binasının açılışı
24.02.2013- 25.02.2013	Ankara, Türkiye	Erdoğan/Gül-Merkel	Terörle mücadele, Türkiye'nin AB adaylık süreci ve Suriye meselesi
03.02.2014- 04.02.2014	Berlin, Almanya	Erdoğan-Merkel	AB ile müzakere süreci
29.04.2014	İstanbul- Türkiye	Erdoğan-Gauck	İkili ilişkiler
14.01.2015	Berlin, Almanya	Davutoğlu-Merkel	DAEŞ ve Almanya'da İslam, AB adaylık süreci
27.09.2015	New York, ABD	Davutoğlu-Merkel	Suriye iç savaşı ve sığınmacılar
18.10.2015	İstanbul, Türkiye	Erdoğan/Davutoğlu- Merkel	Sığınmacı meselesi; mali yardım ve vize kolaylığı, adaylık sürecindeki yeni fasıllar
15.11.2015- 16.11.2015	Antalya, Türkiye	Erdoğan-Merkel	G-20 Zirvesi ve uluslararası terör
22.01.2016	Berlin, Almanya	Davutoğlu-Merkel	Hükümetler Arası Stratejik İstişareleri Toplantısı, DEAŞ, sığınmacılar
08.02.2016	Ankara, Türkiye	Erdoğan/Davutoğlu- Merkel	Türkiye-AB sığınmacı anlaşması
07.03.2016	Brüksel, Belçika	Davutoğlu-Merkel	Türkiye-AB Zirvesi, sığınmacı krizi

23.04.2016	Gaziantep, Türkiye	Davutoğlu-Merkel	Sığınmacı krizi, Suriyeli kampı ziyareti, Ermeni soykırım tasarısı, Böhmermann
22.05.2016- 23.05.2016	İstanbul, Türkiye	Erdoğan-Merkel	BM Dünya İnsani Zirvesi, 2016 sığınmacı anlaşması
09.07.2016	Varşova, Polonya	Erdoğan-Merkel	İncirlik üssü, göç, terörle mücadele
05.09.2016	Hangzhou, Çin	Erdoğan-Merkel	15 Temmuz darbe girişimi, İncirlik üssü, sığınmacı anlaşması
02.02.2017	Ankara, Türkiye	Erdoğan/Yıldırım-Merkel	15 Temmuz Darbe girişimi, sığınmacı anlaşması
25.05.2017	Brüksel, Belçika	Erdoğan-Merkel	NATO Zirvesi, İncirlik, D. Yücel meselesi
06.07.2017- 08.07.2017	Hamburg, Almanya	Erdoğan-Merkel	G-20 Liderler Zirvesi
15.02.2018	Berlin, Almanya	Yıldırım-Merkel	Darbe girişimi, D. Yücel, PKK/PYD
27.09.2018- 29.09.2018	Berlin, Almanya	Erdoğan- Steinmeier/Merkel	Mali-Ekonomik konular, hukuk devleti, tutuklu Alman vatandaşları
27.10.2018	İstanbul, Türkiye	Erdoğan-Merkel	Türkiye-Rusya-Almanya-Fransa Dörtlü Suriye Zirvesi
24.09.2019	New York, ABD	Erdoğan-Merkel	BM İklim Eylemi Zirvesi, Suriye meselesi
03.12.2019	Londra, İngiltere	Erdoğan-Merkel	Türkiye-Fransa-İngiltere-Almanya Dörtlü Zirvesi, Libya ve Suriye konusu
19.01.2020	Berlin, Almanya	Erdoğan-Merkel	Libya Krizi
24.01.2020	İstanbul, Türkiye	Erdoğan-Merkel	İdlib, Libya, sığınmacılar, güvenli bölge
17.03.2020	Telekonferans	Erdoğan-Merkel	Türkiye-Fransa-İngiltere-Almanya Dörtlü Zirvesi, Covid-19, Suriye ve İdlib, sığınmacılar, Libya, AB-Türkiye ilişkileri
16.06.2020	Telefon	Erdoğan-Merkel	Libya, salgınla mücadele, ikili ilişkiler

01.07.2020	Telefon	Erdoğan-Merkel	Covid-19 ile mücadele ve ikili ilişkiler
22.07.2020	Telefon	Erdoğan-Merkel	Salgın sonrası ikili ilişkiler, Libya, Suriye
13.08.2020	Telefon	Erdoğan-Merkel	Doğu Akdeniz ve bölgesel gelişmeler
03.09.2020	Telekonferans	Erdoğan-Merkel	Doğu Akdeniz
16.09.2020	Telekonferans	Erdoğan-Merkel	Doğu Akdeniz

* Bu tabloda telefon görüşmeleri ve resmi olmayan ziyaretler dikkate alınmamıştır. İstisna olarak yeni koronavirüs salgını nedeniyle uzaktan gerçekleştirilen görüşmelere yer verilmiştir.